

ISSN 2522-9303 (Print)
ISSN 2522-9478 (Online)

ЕКОНОМІКА КРАЇНИ

ECONOMY
OF UKRAINE

2026²
(771)

Ідентифікатор медіа R30-02924

<https://doi.org/10.15407/economyukr>

Головний редактор: ГЕЄЦЬ В.М. (д.е.н., проф., академік НАН України)

Заступник головного редактора: КОРНІЄНКО І.В.

Редакційна колегія: АНТОНЮК Л.Л. (д.е.н., проф.), БАЖАЛ Ю.М. (д.е.н., проф.), БАЖЕНОВА О.В. (д.е.н., проф.), БИСТРЯКОВ І.К. (д.е.н., проф.), БОРОДІНА О.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ДАНИЛИШИН Б.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЄГОРОВ І.Ю. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЄФІМЕНКО Т.І. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЗАЛОЗНОВА Ю.С. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗАЯЦЬ Т.А. (д.е.н., проф.), ЗВЕРЯКОВ М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗИМОВЕЦЬ В.В. (д.е.н.), ЗЛУПКО Т.С. (PhD, США), ІГНАТЮК А.І. (д.е.н., проф.), КОРАБЛІН С.О. (д.е.н., член-кор. НАН України), КРАВЦІВ В.С. (д.е.н., проф.), КРИСОВАТИЙ А.І. (д.е.н., проф.), КУДРЯШОВ В.П. (д.е.н., проф.), ЛУНІНА І.О. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЛУПЕНКО Ю.О. (д.е.н., проф., академік НААН України), МАЗАРАКІ А.А. (д.е.н., проф., академік НАПН України), МОЛДАВАН Л.В. (д.е.н., проф.), НЕДЗЬБОЛКА П. (проф., Польща), НИКИФОРУК О.І. (д.е.н.), ОСАУЛЕНКО О.Г. (проф., д.н. з держуправління, академік НАН України), ОСТАШКО Т.О. (д.е.н., член-кор. НААН України), ПРУС П. (д-р с/г наук, Польща), РАДОШЕВІЧ С. (проф. економіки, Велика Британія), СІДЕНКО В.Р. (д.е.н., член-кор. НАН України), СКРИПНИЧЕНКО М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ТАРАСЕВИЧ В.М. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), УСТИМЕНКО В.А. (д.ю.н., проф., член-кор. НАН України, член-кор. НАПрН України), ХВЕСИК М.А. (д.е.н., проф., академік НААН України), ЧІОБАНУ Г. (доц., д-р економіки, Румунія), ШУМСЬКА С.С. (д.е.н.).

Editor-in-Chief: VALERIY HEYETS (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief: IRYNA KORNIIENKO.

Editorial Board: ANTONIUK L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHAL Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHENOVA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BYSTRYAKOV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BORODINA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), DANYLYSHYN B. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), YEGOROV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), IEFYMENKO T. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), ZALOZNOVA Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZAIATS T. (Doctor of Econ. Sci., Professor), ZVERYAKOV M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZYMOVETS V. (Doctor of Econ. Sci.), ZLUPKO T. (PhD, USA), IGNATYUK A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KORABLIN S. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), KRAVTSIV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KRYSOVATYY A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KUDRYASHOV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), LUNINA I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), LUPENKO Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), MAZARAKI A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine), MOLDAVAN L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), NIEDZIÓŁKA P. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Poland), NYKYFORUK O. (Doctor of Econ. Sci.), OSAULENKO O. (Doctor of Science in Public Administration, Professor, Academician of the NAS of Ukraine), OSTASHKO T. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), PRUS P. (Doctor of Agri. Sci., Poland), RADOSEVIC S. (Professor, PhD, Great Britain), SIDENKO V. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), SKRYPNYCHENKO M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), TARASEVYCH V. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), USTYMENKO V. (Doctor of Jurid. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine), KHVESYK M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), CIOBANU G. (Associate professor, Doctor of Economics, Romania), SHUMSKA S. (Doctor of Econ. Sci.).

Media ID R30-02924

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886, спеціальності: 051, 071, 072, 073, 281, 292)

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЦЯ
ЗАСНОВАНИЙ
У ВЕРЕСНІ 1958 р.
КИЇВ

2026²
(771)

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ТАРАСЕВИЧ В.М. До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову суспільного і грошового капіталу України 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

ПЛОТНІКОВ О.В. Позаекономічні чинники міжнародного руху капіталу в умовах сучасного світового розвитку 28

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

НОВІКОВА О.Ф., НОВАК І.М. Тенденції світового і вітчизняного соціально-демографічного розвитку в контексті впливу на економічне зростання 45

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. ІНВЕСТИЦІЇ

НОВІКОВ В.В. Спрощена система бухгалтерського обліку й оподаткування в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови України 59

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

ZANAF Y., WAFA H. Quantile regression analysis of climate-induced inflation and its implications for Algeria's economic stability and national security 72

СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

ЛУК'ЯНЧУК Б.С. Організація обліку комплаєнс-ризиків у страховій діяльності в контексті сталого розвитку 86

ПАМ'ЯТАЄМО

Відомий вчений-економіст, педагог, дослідник: пам'яті професора Володимира Олександровича Шевчука (1955—2025) 96

Редакційна політика та етика 99

CONTENTS

SCIENTIFIC DISCUSSIONS

TARASEVYCH Viktor. To the problems of reproduction of national capital under global-local challenges: on the national component of Ukraine's social and money capital 3

RELEVANT QUESTIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY

PLOTNIKOV Oleksiy. Non-economic factors in international capital flows in the context of modern world development 28

SOCIAL TRANSFORMATIONS AND SOCIAL SPHERE, DEMOGRAPHY AND LABOR ECONOMICS

NOVIKOVA Olga, NOVAK Iryna. Global and domestic socio-demographic development trends in the context of impact on economic growth 45

FINANCE. TAXES. INVESTMENTS

NOVIKOV Vadym. Simplified system of accounting and taxation under martial law and during post-war reconstruction of Ukraine 59

ECONOMIC SECURITY AND ITS COMPONENTS

ZAHAF Youcef, WAFI Hammoumi. Quantile regression analysis of climate-induced inflation and its implications for Algeria's economic stability and national security ... 72

INSURANCE AS A COMPONENT OF THE STATE'S FINANCIAL SYSTEM

LUKIANCHUK Bohdan. Organization of compliance risk accounting in insurance activities in the context of sustainable development 86

IN MEMORIAM

Famous economist, teacher, researcher: in memory of professor Volodymyr Shevchuk (1955—2025) 96

Editorial policy and ethics 99

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.003>

УДК 330.31 : 330.322

JEL: A10, B14, B 51, D20, D24, D46, E11, E22, E32, E41, E60, F10, F60, L50, O10, P1

В.М. ТАРАСЕВИЧ, д-р екон. наук, проф.,
член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри міжнародної економіки
і соціально-гуманітарних дисциплін
Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна
e-mail: viktarsevich@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6997-0166>

ДО ПРОБЛЕМ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНО-ЛОКАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СКЛАДОВУ СУСПІЛЬНОГО І ГРОШОВОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто деякі актуальні проблеми відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів. Визначено якісні відмінності національного, національно-іноземного, іноземно-національного та іноземного капіталу. Оцінено питому вагу і роль національної та іноземної складових у суспільному капіталі й товарному обігу України. Акцентовано на небезпечній тенденції денационалізації капіталу країни та її каталізаторах. Визначено джерела розширеного відтворення національного капіталу і витоки з них.

Ключові слова: капітал індивідуальний, суспільний, національний, національно-іноземний, іноземно-національний, транснаціональний, глобальний; кругооборот і оборот грошового капіталу; джерела і витоки з розширеного відтворення капіталу.

Ц и т у в а н н я: Тарасевич, В. (2026). До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову суспільного і грошового капіталу України. *Економіка України*. 69. 02(771). 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Фундаментальною статтею академіка НАН України В. Гейця (2025) задано високу планку наукової дискусії з широкого кола актуальних проблем економічної соціалізації особистості й суспільства в системі «держава — власність». Результати дослідження важливої проблематики прискореного економічного розвитку України на основі відтворювального підходу представив М. Зверяков (2025a, 2025b). Віддаючи належне академічному теоретико-прикладному рівню цих статей, слід відзначити їх каталізуючу роль щодо звернення до менш досліджених аспектів економічної соціалізації. Для молодого українського суспільства імперативними є її національна спрямованість, органічне поєднання з прогресивними глобальними і регіональними процесами. З огляду на це, а також на багатоаспектність національної економічної соціалізації людини і суспільства, доцільно продовжити лінію міркувань М. Зверякова і звернутися до деяких проблем національного відтворення, ядром якого є відтворення національного капіталу як важливої основи зазначеної соціалізації.

Історичний і сучасний досвід переконує, що однією з найважливіших соціально-економічних підвалин реальної незалежності й суверенітету держави в умовах складних глобально-локальних викликів¹ є розширене відтворення конкурентоспроможного **національного капіталу** — індивідуального і суспільного, яким розпоряджаються патріотичні й ефективні власники, будь то окремі громадяни, їх об'єднання і/або держава за допоміжною, веденої ролі компрадорської буржуазії. Зрозуміло, що становлення і розвиток такого відтворення є процесом складним і тривалим, тому не викликає сумнівів актуальність вивчення пов'язаних з цим проблем.

Оскільки у відповідності з етосом науки будь-яке серйозне дослідження має спиратися на цілком визначену наукову конструкцію (концепцію, гіпотезу, аксіому, лему, теорію, вчення тощо), остільки далі керуватимемося теорією відтворення К. Маркса (Маркс, Енгельс, 1960; Маркс, Енгельс, 1961), розвинутою М. Туган-Барановським (1914, 2004) і А. Покританом (1965), у традиціях якої в Україні успішно працюють М. Зверяков (Зверяков та ін., 2019) і Л. Жданова (2014), і відповідним категоріальним апаратом. Зрозуміло, цей вибір не є випадковим.

По-перше, у сучасній зарубіжній гетеродоксії, у тому числі в неомарксизмі, перевага віддається окремим частковим аспектам відтворення, а дослідження інтегральної відтворювальної проблематики хоча й ведуться, але здебільшого на чуттєво-конкретному й емпірико-теоретичному рівнях, і тому принципово поступаються модусу фундаментальності, досягнутому в класичній теорії відтворення К. Маркса і М. Туган-Барановського (Piketty, 2014; Sraffa, 1960).

По-друге, сучасні послідовники неокласики і кейнсіанства, наслідуючи принципово іншої наукової традиції, як правило, обмежуються аналізом емпі-

¹ Про типологію та зміст сучасних глобально-локальних суперечностей і викликів див. докладно: Гриценко, 2024, с. 9—11, 23—55.

ричних і функціональних аспектів економічної циклічності, отже, акцентують увагу на типології циклів і характеристики їх окремих видів, факторів та індикаторів. Це є правильним, наприклад, для концепцій і теорій інноваційної, психологічної, цінової, монетарної спрямованості, теорії реального бізнес-циклу, концепції фінансового акселератора тощо (Подлесная, 2016, с. 5—7, 34—83). Некоректно недооцінювати і багатоплановий інституційний вимір економічних циклів (Подлесная, 2016, с. 297—353), однак важливо пам'ятати головне: економічний цикл є важливою, але ж лише *частиною суспільного відтворення*, і його неможна достатньо адекватно зрозуміти без відповідних досліджень останнього як складної і структурованої системної цілісності.

По-третє, притаманну вітчизняній фундаментальній економічній науці традицію такого дослідження, на жаль, багато в чому втрачено. У більшості праць перевага віддається не фундаментальним теоретичним моделям, а *частковим, емпіричним і суто прикладним*. Звісно, було б некоректно заперечувати певну теоретичну значимість і практичну результативність досліджень відтворення основного капіталу підприємств (Науменко, 2003), людського капіталу (Пронько, 2022), природного капіталу, в тому числі в галузевому і територіально-регіональному вимірах (Карпук та ін., 2023) тощо. Однак на цьому конкретно-економічному фоні стає дедалі очевиднішою далеко не повна реалізація потужного дослідницького і прикладного потенціалу фундаментальної Марксової теорії відтворення.

З огляду на це, **мета статті** — хоча б частково заповнити окреслену «білу пляму», визначити національну складову суспільного і грошового капіталу України, а також джерела розширеного відтворення національного капіталу.

ПРО ФОРМИ КАПІТАЛУ Й ПРИПУЩЕННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ

Як відомо з марксистського економічного вчення, індивідуальний капітал (ІК) — це капітал, вкладений його власником-капіталістом² у самостійне, економічно відокремлене підприємство з правами юридичної особи³. ІК — це частка суспільного капіталу (СК), який є складною сукупністю індивідуальних капіталів у їх взаємозв'язках і взаємному переплетенні. За критеріями національної або державно-країнної приналежності, походження й локалізації, суб'єктів, об'єктів, форм і елементів (прав) привласнення і регулювання, юрисдикції доречно розрізняти капітал національний, національно-іноземний, іноземно-національний, іноземний, транснаціональний і глобальний (рис. 1).

Національний індивідуальний капітал (НІК) є повною й виключною власністю громадянина (громадян) даної країни і/або держави, його грошова, продуктивна і товарна форми, постійний і змінний капітал мають націо-

² Таким може бути окремий громадянин (фізична особа), об'єднання громадян і/або держава.

³ Тут і далі йдеться про промисловий капітал, незалежно від підприємств, видів діяльності, галузей, що йому належать.

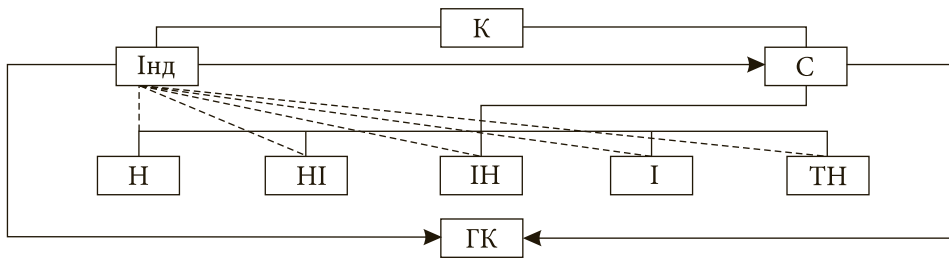


Рис. 1. Капітал (К) і його форми: Інд — індивідуальний; С — суспільний; Н — національний; НІ — національно-іноземний; ІН — іноземно-національний; І — іноземний; ТН — транснаціональний; ГК — глобальний

Джерело: побудовано автором.

нальне походження, а кінцевий продукт його функціонування, у тому числі носій додаткової вартості (прибутку), реалізується і споживається (особисто або продуктивно) переважно всередині країни. Зрозуміло, такий капітал локалізується в національній економіці, перебуває в національно-державній юрисдикції, діє в межах національного законодавства і регулюється виключно національною державою і громадянським суспільством. Очевидно, якісні характеристики *іноземного індивідуального капіталу* (ІІК) є прямо протилежними таким НІК. *Національний суспільний капітал* (НСК) є складною сукупністю національних іноземних капіталів, яка, розвиваючись, трансформується в не менш складну систему синергетичного типу, що самовідтворюється. Подібним чином *іноземний суспільний капітал* (ІСК) є складною сукупністю або системою іноземних індивідуальних капіталів.

Оскільки, за визначенням, капітал у гонитві за прибутком готовий перетнути будь-які державні кордони (і це є особливо вірним в умовах сучасної глобалізації економіки і регіональної економічної інтеграції), остільки реальний *чистий* національний капітал (так би мовити «без домішок») є, радше, ексклюзивом, ніж правилом. Утім, його (чистого національного капіталу) теоретико-практична значимість залишається в силі.

У всіх окреслених атрибутах капіталу в *національно-іноземному індивідуальному капіталі* (НІІК) національна складова домінує над іноземною. Так, іноземні громадяни і/або держави можуть мати деякі елементи (права) власності на НІІК (наприклад, користування, управління, частка доходу), однак розпорядження, лєвова частка володіння й доходу концентруються в руках національного громадянина (громадян) і/або держави. Грошовий, продуктивний, товарний, постійний і змінний капітал не тільки може мати національне походження, але національна складова повинна домінувати і за якісними характеристиками, і за вартістю⁴.

Подібним чином, критична маса кругообороту і обороту (відтворення) НІІК знаходиться в межах країни, а лєвова частка кінцевого продукту реалізується на внутрішньому ринку. Переважно національною є й капіталізація

⁴ Зазначена проблема домінування вимагає спеціальних досліджень.

прибутку, витрачання заробітної плати та інших доходів. Іншими словами, більша частина цих доходів витрачається на купівлю національних засобів виробництва і предметів споживання. Звісно, певна їх частина може експортуватися, так само як певна частина іноземної продукції може імпортуватися, проте в обох випадках пріоритети залишаються за національною складовою капіталу. Зазвичай, НПК перебуває в національно-державній юрисдикції, а в його регулюванні національна держава має безумовний пріоритет над міжнародними організаціями та іншими державами.

Зрозуміло, у динамічній глобальній і національній економіці такі співвідношення можуть порушуватись, але непорушними повинні залишатися національне розпорядження НПК, його кінцевим продуктом і лівовою часткою доходів, а також його національно-державна юрисдикція і регулювання⁵. Тільки в цьому випадку, по-перше, сукупність НПК і НІК може утворювати переважно *національний суспільний капітал* (НСК), а, по-друге, той чи інший великий НПК матиме шанси здійснювати активну зовнішньоекономічну експансію і стати *капіталом транснаціональним* — ядром і атрактором індивідуальних капіталів різних країн⁶.

Очевидно, якісні характеристики *іноземно-національного індивідуального капіталу* (ІНІК) є протилежними окресленим для національно-іноземного індивідуального капіталу. Якщо ж ІНІК разом з чисто іноземними індивідуальними капіталами складають критичну масу індивідуальних капіталів даної країни, то, по суті, її суспільний капітал не є національним, хоча й локалізується в країні.

З урахуванням цього, *глобальний капітал* може бути охарактеризований як сукупність або суспільних капіталів країн, або повної множини їх (країн) індивідуальних капіталів. Якщо ж урахувати синергію їх взаємодії, то його будова і структура значно ускладнюються. Це є вірним і для суспільного капіталу (тут і далі цей аспект не акцентується). Зазвичай, якщо індивідуальний капітал може мати виключно одну з форм — національну, національно-іноземну, іноземно-національну, іноземну, транснаціональну (на рис. 1 таку можливість позначено пунктиром), то суспільний та глобальний, як правило, включають капітали різних форм (на рис. 1 цю обставину відображено суцільними лініями).

Представлений логічний ряд форм капіталу має цілком визначені історичні підвалини. Справді, народжені НІК активно розвиваються і рано чи пізно виходять за кордони своїх держав, утворюючи НПК та ІНІК, а також відповідні країно-суспільні капітали. З плином часу найбільші НПК і/або

⁵ Для компрадорського капіталу вказані імперативи не мають жодного реального значення, оскільки він є національним лише формально.

⁶ Незважаючи на глобальний характер, розгалужену корпоратизацію і диверсифікацію, захоплюючи економічну могутність, транснаціональні корпорації не втратили базових якостей індивідуального капіталу, як-то: переважно приватнокапіталістичне привласнення засобів і результатів функціонування, єдність кругообороту і обороту, націленість на максимізацію прибутку і розширене відтворення.

ІНІК у процесі активної зовнішньоекономічної експансії, концентрації і централізації перетворюються на багатонаціональні та/або транснаціональні капітали. Винчає цю природно-історичну еволюцію глобальний капітал.

Подібно людині, генетичний код якої народжується разом з нею і залишається практично незмінним до самої її смерті, субстанційні сутнісні якості капіталу і його відтворення супроводжують його протягом усього життєвого циклу і в головному детермінують останній. Перетворення простого товарного виробництва на капіталістичне, а грошей — на капітал, виробництво додаткової вартості, нагромадження капіталу, крутооборот і оборот або відтворення індивідуального капіталу, реалізація суспільного товарного капіталу як найважливіша складова відтворення всього суспільного капіталу вичерпно представлено в «Капіталі» К. Маркса і марксистській економічній літературі (Маркс, Енгельс, 1960, 1961; Покритан, 1965; Тутан-Барановський, 1914, 2004). Тому навіть короткий виклад зазначених якостей тут уявляється надлишковим, тим більше що до деяких з них мусимо звернутися далі.

З урахуванням мети статті доречно позначити й конкретизувати ті припущення і передумови, прийняття яких сприяло визначенню сутнісних якостей капіталу і його відтворення або, висловлюючись сучасною філософсько-науковою мовою, фундаментальної теоретичної моделі (схеми), на відміну від емпірико-теоретичних моделей Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.Ст. Мілля та інших попередників К. Маркса, а також наступних теоретико-прикладних моделей на кшталт балансу народного господарства або «витрати-випуск» В. Леонтьєва.

Припущення «чистого» капіталізму передбачає не тільки безумовне панування в національній економіці багатьох множин приватнокапіталістичних підприємств, що виробляють однорідну в межах даної множини продукцію, але й достатньо розвинутий товарний обіг усередині країни, котрий поступово підкорюється зростаючому з нього обороту капіталу. Визнання абсолютного домінування вільної конкуренції і держави лише як рівноправного з іншими економічними суб'єктами капіталістичного власника дозволяє моделювати безперешкодний внутрішньо- і міжгалузевий, внутрішньо- і міжвидовий рух⁷ капіталу. В цих самих цілях, а також для відволікання від яких-небудь політичних і регулюючих дій не береться до уваги *держава*, так само як і будь-яке інше регулювання за винятком товарно-ринкового саморегулювання. У дослідницькій увазі відмовляється зовнішньоекономічним зв'язкам індивідуального і суспільного капіталу, також передбачається незмінність органічної будови капіталу (тобто відсутність технічного прогресу), інтенсивності й продуктивності праці, а також рівність використаного і спожитого основного капіталу, купівля-продаж товарів за їх вартістю.

Зазначені й деякі інші припущення і передумови «абсолютно необхідні» для розгляду процесу відтворення «...в його основній формі, в якій усунено всі побічні обставини, що затемнюють справу, ...щоб покінчити з фальшиви-

⁷ Ідеться про види економічної діяльності.

ми викрутками, які створюють видимість «наукового» пояснення, роблячи із самого початку предметом аналізу суспільний процес відтворення у його заплутаній конкретній формі» (Маркс, 1961, с. 470—471). Не менш важливою, на нашу думку, є обставина іншого роду. Всі ці «побічні обставини» є цілком реальними, мають власну логіку руху, а їх усунення, нехай навіть тимчасове, з процесу дослідження аж ніяк не знижує значимості їх впливу на процеси відтворення капіталу.

Зрозуміло, такий вплив зовсім не скасовує дію законів вартості, додаткової вартості, нагромадження капіталу, відтворення індивідуального і суспільного капіталу, так само як і їх відомих пропорцій, — вони неминуче пробивають собі дорогу, подібно до того, як на камінні ростуть дерева, — але цілком можуть тимчасово і/або локально заблокувати цю дію, трансформувати або модифікувати її. Саме тому є необхідним наукове розуміння, принаймні, головних побічних обставин і характеру їх впливу на відтворення капіталу. Рухаючись від заданого К. Марксом абстрактно-сутнісного до загально-конкретного, важливо також поступово відмовлятися від ухвалених припущень і передумов з тим, щоб отримати збагачений, упорядкований теорією і тому цілком адекватний реаліям образ відтворення капіталу, в тому числі у вигляді його (відтворення) практично значимої прикладної теоретичної моделі. Зрозуміло, мета статті є значно скромнішою й локальнішою, однак усяке часткове лише тоді може претендувати на достатню визначеність, якщо позначено його співвіднесеність з «рідним» йому загальним.

ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ І ТОВАРНИЙ ОБІГ

Адекватно відображена в теорії світова практика переконливо свідчить про неминучість народження капіталістичного відтворення (виробництва й обігу) з простого товарного виробництва і поступового підкорення першим останнього⁸. У різних умовах, будь то економічна автаркія, мала або велика відкрита економіка, регіональна інтеграція або глобалізація економіки, зазначений об'єктивний процес, зазвичай, набирає специфічних рис і форм, однак зберігає загальні сутнісні якості. Це є вірним і для національної економіки України, за роки еволюції якої просте товарне виробництво і капіталістичне виробництво набули деяких класичних, загальних для багатьох національних економік характеристик.

⁸ «Але там, де капіталістичне товарне виробництво пустило коріння, воно руйнує всі форми товарного виробництва, основою яких служили або власна праця виробника, або просто продаж у вигляді товару тільки надлишків продукту. Спочатку воно робить товарне виробництво загальною формою виробництва і потім поступово перетворює все товарне виробництво на капіталістичне виробництво». Тепер загальний товарний обіг охоплює як кругообороти індивідуальних капіталів, що взаємно переплітаються, так і обіг вартостей, що входять до сфери особистого споживання (Маркс, Енгельс, 1961, с. 40, 74).

Якщо врахувати, що так звані ФОП (фізичні особи-підприємці) є організаційно-правовою формою індивідуального товаровиробника — суб'єкта приватно-трудового привласнення засобів і результатів виробництва⁹, а малі, середні й великі підприємства представляють відповідні індивідуальні капітали — об'єкти приватнокапіталістичного привласнення, що мають різні організаційно-правові форми (партнерство, товариство з обмеженою відповідальністю, закрите або відкрите акціонерне товариство тощо), то в кількісному співвідношенні вони утворюють своєрідну піраміду (рис. 2). На її I ярусі розташовано ФОП, що презентують переважно просте товарне виробництво, на II — малі підприємства (МП), у тому числі мікропідприємства (індивідуальні капітали), на III і IV — відповідно, середні (СП) і великі (ВП) підприємства (індивідуальні капітали)¹⁰. Розподіл ФОП і підприємств за обсягом реалізованої продукції очікувано є прямо протилежним, і умовно його можна представити перевернутою неправильною пірамідою (рис. 3)¹¹. Судячи з розподілу обсягу реалізованої продукції, великий і середній індивідуальний капітал відіграє ключову роль у національній економіці й, безумовно, домінує над малим індивідуальним капіталом і простим товаровиробником. З одного боку, з урахуванням явного кількісного переважання останніх, великий і середній капітал має певну базу для поглинання і злиття, капіталізації

⁹ Слід мати на увазі, що з кон'юнктурних міркувань і з метою зниження податкового навантаження дехто з власників малих, середніх і навіть великих підприємств реєструють їх як ФОП, а також переконують найманих робітників зареєструватись як ФОП і тим самим набути формального статусу, що не відповідає реальному. Тут прийнято, що кількість подібних ФОП не є критично значимою для подальших висновків. Тим не менше, вважаємо за доцільне в державній статистиці виокремити категорію фізичних осіб-товаровиробників (ФОТ), які не є підприємцями (капіталістами), а ФОП як власників підприємств вважати підприємствами.

¹⁰ У 2023 р. загальна кількість суб'єктів господарювання в Україні склала 1 913 193, з них ФОП — 1 605 341, тобто 83,9 % від загальної кількості; кількість малих, середніх і великих підприємств — відповідно, 294 539 (15,4 %), 10 609 (0,6 %) і 2 704 (0,1 %) (розраховано автором за: Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2016—2023 роках; Кількість діючих підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 04.06.2025)).

¹¹ У 2023 р. загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання становив 13 574 894 897,6 тис. грн, у тому числі ФОП — 118 527 847,8 тис. грн (0,9 %), великих підприємств — 4 796 986 398,9 тис. грн (35,3 %), середніх підприємств — 5 990 514 360,3 тис. грн (44,1 %), малих підприємств — 2 668 866 290,6 тис. грн (19,7 %) (розраховано автором за: Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників (2016—2023); Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010—2023). *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 04.06.2025)).

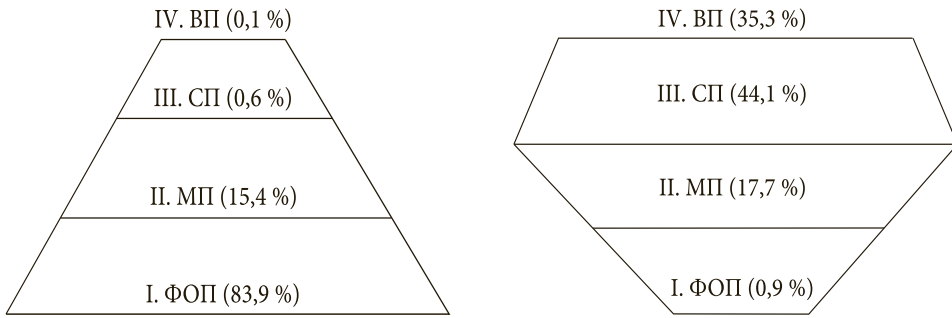


Рис. 2. Частка кількості підприємств і ФОП у загальній кількості суб'єктів господарювання у 2023 р., %

Джерело: побудовано автором за: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 04.06.2025).

Рис. 3. Розподіл суб'єктів господарювання за обсягом реалізованої продукції у 2023 р., %

Джерело: побудовано автором за: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 04.06.2025).

простого товарного виробництва¹². З іншого, малий індивідуальний капітал має перспективи укрупнення, а ФОП — перетворення власних ресурсів на індивідуальний капітал.

Таким чином, представлений розподіл індивідуальних капіталів у національній економіці не виключає їх поступально-поворотного і послідовно-паралельного руху, простого, розширеного і звуженого відтворення. Очевидно, це вірно і для національної складової індивідуального капіталу, що діє в національній економіці¹³. Але ж якими є її характеристики, якою є її частка не тільки в індивідуальному, а й у суспільному капіталі країни? Оскільки офіційна державна статистика не містить безпосередньої відповідної інформації, звернемося до деяких опосередкованих, непрямих даних і оцінок.

За даними компанії Visit Ukraine Today, у 2024 р. в Україні функціонувало 6520 підприємств з участю іноземного капіталу, тобто не більше 2,3 % від їх загальної кількості¹⁴. Якщо ж взяти до уваги підприємства, у статутному капіталі яких частка іноземного капіталу становить менше 10 %, то кількість змішаних національно-іноземних підприємств або *національно-іноземних індивідуальних капіталів* (НІК) буде значно більшою. Абсолютна кількісна перевага національних підприємств або НІК не повинна вводити в оману.

¹² Мається на увазі природна трансформація простого товарного виробництва в капіталістичне.

¹³ Початкова безпрецедентна відкритість національної економіки незалежної України унеможливорює абстрагування від зазначених зовнішньоекономічних зв'язків.

¹⁴ В Україні майже 3000 компаній працюють з іноземним капіталом: де і в яких галузях вони найпоширеніші. Visit Ukraine. 2024. 18 чер. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/4148/almost-3000-companies-operate-in-ukraine-with-foreign-capital-where-and-in-what-industries-are-they-most-common#kompaniyi-za-regionami> (дата звернення: 04.06.2025). Діється про компанії, зареєстровані у відповідному Українському реєстрі.

Таблиця 1. Перелік деяких найбільших ТНК з різних сфер діяльності в Україні

ТНК	Характеристика
METRO Group	Німецька роздрібна мережа. Станом на 2023 р. частка компанії на українському ринку роздрібної торгівлі становила близько 12 %
Auchan	За оцінками, у 2025 р. частка компанії на українському ринку роздрібної торгівлі становила понад 10 %
McDonald's	У 2023 р. охоплював понад 50 % ринку фаст-фуду в Україні
PepsiCo	Компанія займає значну частку українського ринку безалкогольних напоїв, зокрема, виробляє такі популярні бренди, як Pepsi, Mirinda і 7UP
Coca-Cola	Компанія виробляє напої Coca-Cola, Fanta і Sprite і займає значну частку українського ринку безалкогольних напоїв
Carlsberg	Українська дочірня компанія Carlsberg Ukraine займає понад 30 % ринку пива в Україні
JT International	У 2023 р. частка компанії у загальному виробництві тютюнових виробів в Україні становила близько 22 %

Джерело: Гаврилюк, Булик, 2025, с. 12; Transnational corporations (TNC). United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). URL: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/> (дата звернення: 05.01.2025).

По-перше, більшість НПК є великими або середніми¹⁵, отже, їх частка в загальному обсязі реалізованої продукції навряд чи значно поступається такій НІК. По-друге, провідні українські ТНК (ФПГ «СКМ», DCH, НВГ «Інтерпайп», БАТ «Укрнафта», ІСД, КК «Roshen», Корпорація «УкрАВТО»), безумовно, домінують у провідних галузях і видах діяльності, справляючи суттєвий вплив на економіку в цілому. По-третє, неможна недооцінювати роль глобальних (за сферою експансії) іноземних ТНК (табл. 1)¹⁶, які представляють надвеликий чистий іноземний індивідуальний капітал і навряд чи мають намір віддавати українським ТНК і великим НІК роль атрактора і модератора для менших за розмірами НІК і НПК.

Отже, це свідчить про достатньо виразні ознаки домінування в економіці України національно-іноземного індивідуального капіталу та іноземного індивідуального капіталу над національним індивідуальним капіталом. Відповідно, у суспільному капіталі країни національна складова не є безумовно провідною¹⁷. Однак, з огляду на кількість, «живучість» й активність

¹⁵ Наприклад, «Метінвест», ДТЕК, Fozzy Group та ін.

¹⁶ В Україні функціонують не менше 30 ТНК, котрі мають більше 7000 представництв і філій (Гаврилюк, Булик, 2025, с. 12).

¹⁷ Очевидна обережність цієї констатації пояснюється дефіцитом відповідних статистичних і польових досліджень.

Таблиця 2. Частка обсягу продажів підприємствами оптової і роздрібною торгівлі товарів, вироблених на території України, %

Показники	2017	2020	2021	2022	2023
Частка обсягу продажів підприємствами оптової торгівлі товарів, р а з о м	43,7	42,9	43,3	38,9	36,1
у тому числі					
продовольчих	76,8	72,6	71,6	70,8	68,1
непродовольчих	37,2	36,5	38,1	31,2	28,6
Частка обсягу продажів підприємствами роздрібною торгівлі товарів, р а з о м	52,3	53,4	53,1	—	—
у тому числі					
продовольчих	82,2	79,4	77,6	—	—
непродовольчих	32,6	32,0	34,5	—	—

Джерело: складено автором за: Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі (2005—2023). Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm (дата звернення: 07.06.2025); Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлі товарів, що вироблені на території України (2017—2021). Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm (дата звернення: 07.06.2025).

національних індивідуальних капіталів, таке домінування не можна вважати стратегічно критичним і необоротним.

Для більшої повноти загального емпіричного бачення відтворення капіталу в національній економіці наведені окремі дані про національне та іноземне виробництво продукції необхідно доповнити такими про сферу обігу¹⁸. Скористаємось доступною статистичною інформацією і даними про внутрішню і зовнішню торгівлю України¹⁹, її ВВП і ВНД. Нас цікавить, перш за все, її національна складова²⁰. За відсутності прямих даних задовольнятимось непрямими характеристиками і показниками. Так, про обсяг внутрішньої торгівлі може непрямо свідчити загальний обсяг реалізованої продукції підприємств, якщо від нього відняти обсяг експорту товарів і послуг і додати до нього (обсягу реалізованої продукції) обсяг імпорту товарів і послуг. Дуже приблизним показником частки іноземної складової внутрішньої торгівлі

¹⁸ «Капітал робить свій власний кругообіг у сфері загального товарного обігу» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 56).

¹⁹ У статистиці торгівлі за товарними групами неважко знайти дані, що відповідають обігу товарів (наприклад, торгівля товарами особистого споживання) і обороту капіталу (наприклад, торгівля машинами і обладнанням). Однак навряд чи можна розраховувати на повну відповідність конкретних даних про торгівлю змісту вказаних категорій.

²⁰ Вважатимемо, що національна складова торгівлі включає продукцію, що реалізується власне національними, національно-іноземними та іноземно-національними підприємствами (індивідуальними капіталами), які функціонують на території України.

можна вважати відношення обсягу імпорту товарів і послуг до визначеного обсягу внутрішньої торгівлі. У 2023 р. зазначений показник склав 27,7 %. Отже, частка національної складової у внутрішній торгівлі оцінюється в 72,3 %²¹ і демонструє тенденцію до зниження. Останнє підтверджується поступовим скороченням обсягу продажів національними підприємствами оптової і роздрібною торгівлі товарів, вироблених на території України (табл. 2).

Отримані прямі й непрямі дані свідчать про поступове зниження ролі національного товарного капіталу на внутрішньому ринку, що відповідає умовам значної, якщо не надмірної, відкритості національної економіки. Так, у 2024 р. частка експорту та імпорту у ВВП України склала 77,8 %, частка експорту — 29,4 %. Не секрет, що подібні значення є характерними для багатьох малих відкритих економік. Наприклад, частка експорту у ВВП Польщі у 2023 р. дорівнювала 57 %.

У великих відкритих економіках експортна орієнтація національного капіталу є відчутно меншою. Наприклад, у США частка експорту у ВВП у 2024 р. становила 13,9 %, у Китаї — 20,02 %²². Про значну орієнтацію національного капіталу на іноземні ринки й присутність іноземного капіталу в національній економіці свідчить і перевищення у 2023 р. валовим національним доходом України валового національного продукту (відповідно, 6813 697 млн грн і 6627 961 млн грн)²³. Для порівняння: у 2024 р. ВВП США (29,18 трлн дол.) перевищив ВНД США (23,62 трлн дол.) на 5,56 трлн дол.²⁴

Не применшуючи значимості експансії українського транснаціонального капіталу за державні кордони, слід констатувати, що в умовах надлишкової відкритості національної економіки і жорсткої конкуренції на власній території з іноземним і транснаціональним капіталом національний індивідуальний, у тому числі державно-приватний, капітал практично втратив контроль над ключовими ресурсами країни, не зміг запобігти закриттю ба-

²¹ Розраховано автором за: Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів у 2014—2023 роках. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>; Структура ВВП України за кінцевим використанням з 2005 по 2024 р. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2023/> (дата звернення: 05.06.2025 р.).

²² Розраховано автором за: Структура ВВП України за кінцевим використанням з 2005 по 2024 р. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2023/> (дата звернення: 08.06.2025 р.).

²³ Валовий національний дохід за 2023 рік. Валовий внутрішній продукт за 2023 рік. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.06.2025). Якби вітчизняна статистика дозволяла розраховувати продукт двох підрозділів А. Покритана (Покрытан, Лапин, 1982, с. 114—162), то, з урахуванням його (продукту) змісту, можна було б навести додаткові кількісні аргументи на користь значної сировинної експортної орієнтації національної економіки.

²⁴ ВВП і ВНД США у 2024 р. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%92%D0%92%D0%9F+%D1%96+%D0%92%D0%9D%D0%94+%D0%A1%D0%A8%D0%90+%D1%83+2024+%D1%80.+URL%3A+https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Fsearch%3Fq%3D%D0%25D&rlz=1C1GCEU_ruUA1113UA112 (дата звернення: 08.06.2025).

гатьох конкурентоспроможних промислових підприємств (зокрема, і оборонного значення), не підтримує належним чином конкурентоспроможність вітчизняної науки і освіти, одним словом, не забезпечує власного імперативного домінування над іноземним і транснаціональним капіталом.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СКЛАДОВУ КРУГООБОРОТУ І ОБОРОТУ ГРОШОВОГО КАПІТАЛУ

Щоб розібратись у глибинних причинах порівняно низької конкурентоспроможності національного капіталу, не слід обмежуватися наведеним емпірико-теоретичним баченням окремих характеристик його відтворення. Необхідно й доречно звернутися до Марксової фундаментальної теоретичної моделі (схеми) відтворення капіталу — його кругообороту і обороту. В короткій статті неможливо реалізувати її (моделі) науково-дослідницький потенціал, однак її найбільш актуальні положення і наслідки з них потребують осмислення і переведення в теоретико-прикладну площину²⁵.

Кругооборот і оборот капіталу доречно й допустимо вважати важливими змістовими формами відтворення капіталу. Представлений короткий теоретичний екскурс дозволяє без подальших докладних пояснень розглядати стадії кругообороту суспільного капіталу і кругооборот його функціональних форм з акцентом на їх національній складовій. У змісті першої стадії кругообороту промислового капіталу $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) ... і кругообороту грошового капіталу $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) ... П ... $T' - \Gamma'$ нас цікавлять, перш за все, джерела і грошового капіталу Γ у цілому, і тієї його частини, яка призначена для *розширеного відтворення* промислового капіталу (далі — $\Delta\Gamma_{\text{рв}}$), а також витоки з них, оскільки саме вони відомим чином впливають на необхідні для нього (роз-

²⁵ Як відомо, кругооборот капіталу є рухом капіталу у сфері виробництва й обігу, де він проходить три стадії, на яких набирає відповідних функціональних форм — грошової, продуктивної і товарної. Капітал, який у такий спосіб рухається, називають промисловим, незалежно від галузі або виду діяльності, які він охоплює. Зазвичай у процесі свого кругообороту промисловий капітал одночасно знаходиться на всіх стадіях останнього і у відповідних їм різних функціональних формах, причому кожна з них здійснює свій власний кругооборот. Тільки в єдності трьох кругооборотів реалізується безперервність усього процесу, тому рух і індивідуального, і суспільного капіталу, взятого як ціле, завжди являє собою єдність трьох кругооборотів. Кругооборот грошового капіталу представлено формулою

$$\Gamma - T \text{ (ЗВ, РС) ... П ... } T' - \Gamma' \text{ (} T + t \text{) - } \Gamma' \text{ (} \Gamma + g \text{)},$$

де Γ , Γ' — грошовий капітал, ЗВ — засоби виробництва, РС — робоча сила, П — продуктивний капітал, T' — товарний капітал, t — приріст товарного капіталу, g — приріст грошового капіталу (додаткова вартість). Її прийнято вважати і формулою кругообороту всього промислового капіталу, оскільки в ній найбільш виразно визначено основну мету капіталістичного виробництва — зростання авансованої вартості капіталу. Кругооборот промислового капіталу, що розглядається не як окремий акт, а як безперервний періодичний процес, є оборот промислового капіталу (Маркс, Енгельс, 1961, с. 55, 64, 106, 159—160).

Таблиця 3. Чистий прибуток (збиток) і капітальні інвестиції підприємств України у 2013—2023 рр., грн

Роки	Чистий прибуток (+), збиток (-)	% до попереднього року	Капітальні інвестиції, усього	% до попереднього року	Капітальні інвестиції у машини і обладнання	% до попереднього року	Співвідношення чистого прибутку і капітальних інвестицій, %
2013	-22 839 743,6	—	222 671 032	—	94 740 863	—	—
2014	-590 066 944,5	—	183 954 497	82,61	79 157 302	83,55	—
2015	-373 516 013,2	—	218 801 758	118,94	98 857 091	124,89	—
2016	29 705 020,1	—	288 142 597	131,69	148 266 741	149,99	103,09
2017	168 752 792,7	—	366 116 303	127,06	204 952 111	138,23	46,09
2018	288 305 468,1	170,84	480 314 142	131,19	246 713 668	120,38	60,02
2019	523 779 001,5	181,68	533 728 974	111,12	249 527 603	101,14	98,14
2020	68 054 905,5	12,99	409 065 379	76,64	201 209 061	80,64	16,64
2021	885 276 479,5	1 300,83	545 219 654	133,28	267 478 323	132,94	162,37
2022	-276 277 742,8	—	344 303 239	63,15	180 498 356	67,48	—
2023	427 672 584,2	—	520 187 646	151,08	271 251 163	150,28	82,22
Разом чистий прибуток	2 391 546 251,6		4 112 505 221		2 149 584 034		58,15

Джерело: розраховано автором за: Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (без урахування банків) за 2010—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm; Капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності у 2012—2023 роках. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ios_19.htm (дата звернення: 11.06.2025).

ширеного відтворення) засоби виробництва (ЗВ) — ЗВрв і робочу силу (РС) — РСрв як об'єкти купівлі-продажу і складові продуктивного капіталу.

На відміну від масової приватизації підприємств 1990-х років, коли їх капіталістичними власниками, або, як нині прийнято говорити, підприємцями, часто ставали випадкові й непередбачені суб'єкти, а головним джерелом їх грошового капіталу була валова виручка від реалізації продукції приватизованих державних підприємств, у сучасних умовах у більшості випадків національними підприємцями стають прості, тобто некапіталістичні, товаровиробники, котрі проходять природний шлях від малих розмірів своїх підприємств до середніх, від середніх — до великих, поступово й не без проблем опановуючи науку і мистецтво власника, відповідно, малого, середнього і великого індивідуального промислового капіталу (див. рис. 2).

Початковий грошовий капітал багатьох з простих товаровиробників утворюють їх валові доходи, отримані власною працею, часто завдяки жорсткій самоексплуатації²⁶. На жаль, такі доходи нових підприємців, що трансформуються в грошовий капітал, не фіксуються статистикою, і поки що важко ідентифікувати майбутніх українських гейтсів і цукербергерів, однак, судячи по значній кількості діючих ФОП (у 2024—2019 рр. вона змінювалася в інтервалі 1,47—1,97 млн од.²⁷), конкурентна соціальна база національного капіталу є досить значимою²⁸, так само як і, насмілимося припустити, обсяг трудових доходів, що перетворюються на грошову форму майбутнього промислового капіталу.

Важливим джерелом Δ Грв є частина додаткової вартості грв у формі відповідної частини прибутку (Прв), отриманої після закінчення попереднього кругообороту національного капіталу. Непрямо оцінити роль Прв у розширеному відтворенні останнього можна, по-перше, за динамікою сукупного чистого прибутку (збитку) підприємств (табл. 3). Як бачимо, у 2013, 2014, 2015 і 2022 рр. вони мали сукупний збиток, а динаміка сукупного чистого прибутку у 2016—2021 рр. і 2022 р. була різноспрямованою, що навряд чи відповідає потребам сталого і якісного розширення виробництва; по-друге, за співвідношенням чистого прибутку підприємств та їх капітальних інвестицій (у тому числі в машини і обладнання) (табл. 3). У період з 2013 по 2023 р., згідно з розрахунками: а) сукупний чистий прибуток усіх підприємств перевищив сукупні капітальні інвестиції у машини і обладнання на 11,26 %, що свідчить про наявність певного обсягу національного Прв як джерела Δ Грв; б) сукупний чистий прибуток підприємств склав 58,15 % сукупних капітальних ін-

²⁶ Як тут не згадати перших німецьких бюргерів, французьких буржуа, американських колоністів-фермерів та інших учасників трудового, а не грабіжницького первісного нагромадження капіталу.

²⁷ Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів (2014—2023). *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 09.06.2025).

²⁸ У цьому сегменті національної економіки цілком реальною є передумова домінування вільної конкуренції ФОП.

вестицій, що свідчить про існування їх інших джерел. У даному випадку йдеться не стільки про кошти державного і місцевих бюджетів²⁹, населення і нерезидентів, скільки про амортизаційні відрахування.

Строго теоретично, за прийнятих раніше передумов і припущень, амортизаційні відрахування призначалися виключно для відшкодування зношеного основного капіталу, коли настає термін його заміни *in natura*. На практиці ж їх частина часто використовується для його модернізації до зазначеного терміну, що функціонально наближає їх до прибутку. З формально-логічної точки зору в наявності протиріччя теорії і практики. Однак діалектичний підхід дозволяє пояснити його прийнятим у теорії рівнем сходження від абстрактного до конкретного й запропонувати теоретичне пояснення, відповідне новому рівню зазначеного сходження, дуже наближеному до практики.

Якщо зняти припущення про відсутність технічного прогресу і рівності авансованого (застосованого) й спожитого основного капіталу, то стає теоретично зрозумілою можливість використати частину амортизаційних відрахувань («запасного грошового фонду»), «...щоб розширити підприємство або зробити в машинах удосконалення, які підвищать їх ефективність... Таке відтворення в розширеному масштабі впливає не з нагромадження — не з перетворення додаткової вартості на капітал, а із зворотного перетворення вартості, яка, відгалузившись, відокремившись у грошовій формі від тіла основного капіталу, перетворилася на новий — на додатковий або більш ефективний основний капітал того самого роду» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 176). Тому цілком зрозумілими є глобальне поширення прискореної амортизації і доцільність її використання національними підприємствами.

Часткове зняття передумови про купівлю-продаж товарів за вартістю дозволяє припустити можливість використання як джерела Δ Грв різниці між сукупною вартістю робочої сили найманих робітників, зайнятих на національних підприємствах, і величиною їх заробітної плати як «ціни праці». Про що йдеться? Якщо виходити з того, що грошовий капітал Г' утворюється в результаті продажу продукції, виробленої національними підприємствами, за її вартістю, а сукупна заробітна плата зайнятих на них найманих робітників поступається сукупній вартості їх робочої сили, то величина неоплаченої вартості робочої сили, тобто недоплаченої заробітної плати, може бути використана для розширення виробництва. На жаль, доступна статистична інформація й фактичні дані не дозволяють достатньо точно визначити вказані величини амортизаційних відрахувань і неоплаченої вартості робочої сили. Однак можна зробити приблизні й непрямі оцінки. Так, якщо врахувати, що в складі капітальних інвестицій підприємств і організацій у 2016—2023 рр. середня частка власних коштів становила 69,08 %³⁰, а середня

²⁹ У даному випадку передумова невтручання держави залишається в силі.

³⁰ Розраховано автором за: Капітальні інвестиції за джерелами фінансування у 2017—2024 рр. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ibd/kindj/arh_kindj_2021_u.html (дата звернення: 12.06.2025).

частка чистого прибутку — 58,15 % (див. табл. 3), то шукана середня частка амортизації і несплаченої вартості робочої сили дорівнювала 10,93 %. За цей самий період середня частка кредитів та інших запозичень підприємств у їх капітальних інвестиціях перевищила 5 % (5,2 %) ³¹. У загальному випадку з позицій інтересів національного суспільного капіталу використання кредитних ресурсів як джерела його розширеного відтворення є цілком прийнятним, але не безумовним. По-перше, основу й левову частку цих ресурсів має утворювати саме національний, а не іноземний «потенційний грошовий капітал» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 515) ³². Його (потенційного капіталу) вільний перелив між національними індивідуальними капіталами в результаті його зростання і «сегментації» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 515), який (перелив) покликана забезпечити національна грошово-кредитна система, сприяє не тільки запобіганню його (потенційного капіталу) консервації у вигляді скарбу, але й певній консолідації національного суспільного капіталу перед жорсткою конкуренцією з іноземним капіталом. По-друге, принципово важливою є пропорційність обсягу кредитної грошової маси і обсягу національного потенційного грошового капіталу. Інфляційно-каталізуюча роль значного перевищення першим останнього є добре відомою і очевидною в умовах сучасної фінансїалізації.

З одного боку, незначна частка коштів інвесторів-нерезидентів у капітальних інвестиціях підприємств (її середня величина до 2017—2024 рр. не перевищила 0,4 % ³³) підтверджує виконання першої умови. З іншого, значна поточна кредитна заборгованість підприємств, яка з 2015 по 2023 р. зросла у 2,2 разу, сягнувши астрономічної суми в 4,9 млрд грн ³⁴, сигналізує про серйозні проблеми взаємодії реального і грошово-кредитного секторів національної економіки. До деяких з них повернемося далі, а тут акцентуємо увагу ще на одному можливому джерелі Δ Грв.

Ідеться про прямі іноземні інвестиції (ПІІ) у національну економіку України. У 2023 р. їх величина оцінювалася в 4,247 млрд дол., у 2024 р. — 3,329 млрд дол, що кратно перевищує розмір власного капіталу українських підприємств ³⁵. Звісно, капітальна частина ПІІ, а також реінвестована частка

³¹ Розраховано автором за: *там само*.

³² Мається на увазі та частина грошового капіталу, яка тимчасово знаходиться поза кругооборотом і оборотом даного індивідуального і/або суспільного капіталу. Далі ми повернемося до його характеристики.

³³ Розраховано автором за: Капітальні інвестиції за джерелами фінансування у 2017—2024 рр. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ibd/kindj/arh_kindj_2021_u.html (дата звернення: 12.06.2025).

³⁴ Розраховано автором за: Поточні зобов'язання і забезпечення підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 14.06.2025).

³⁵ Непрямо це свідчить про економічну міць іноземного капіталу порівняно з національним.

прибутку³⁶ є важливими джерелами відтворення капіталу. Але якого саме? Згадаємо: індивідуальний капітал підприємства є іноземно-національним, якщо частка національного співвласника в статутному капіталі є меншою від частки іноземного співвласника, і національно-іноземним — якщо частка національного співвласника перевищує частку іноземного співвласника. Якщо мати на увазі, що частки прибутку, які привласнюють національний та іноземний співвласники, є пропорційними їх частці в статутному капіталі, то джерелом національної ΔГрв може вважатися лише частка прибутку, яка привласнюється національним співвласником. Це вірно і по відношенню до частини недоплаченої заробітної плати найманих робітників, що привласнюється національним співвласником.

За умов іноземного інвестування інтересам національного суспільного капіталу відповідає національно-іноземний характер індивідуального капіталу підприємств, у тому числі комерційних банків, оскільки в протилежному випадку можливою є асиміляція кругообороту національного капіталу кругооборотом іноземного капіталу. Звісно, буде помилкою недооцінювати (отже, важливо використовувати) відомий позитивний вплив передового іноземного капіталу на національний, але, подібно до того, як харчові добавки поліпшують якість їжі, не заміщуючи її, оскільки таке заміщення є смертельним для організму, іноземний капітал має використовуватися не як повний субститут національного капіталу, а як його корисний і ведений комплемент. Так само частка приватних переказів українських громадян з-за кордону може слугувати додатковим, а не основним джерелом розширеного відтворення національного капіталу, звичайно, за умови задіяння відповідних механізмів їх конвертації у капітальні інвестиції.

Досвід динамічних економік, які розвиваються, показує, що оптимальна наповненість розглянутих джерел³⁷ та їх ефективне використання дозволяють забезпечити стале розширене відтворення національного капіталу, про що свідчить, зокрема, висока частка валового нагромадження у ВВП. Як відомо, у Китаї протягом багатьох років вона підтримується на рівні 40 %. Навпаки, рівень у 13—19 % ВВП, безумовно, є недостатнім для економіки країни, яка розвивається і веде тяжку війну. Частка валового нагромадження у ВВП України у 2022 р. дорівнювала всього 12,6 %, у 2023 р. — 15,1, у 2024 р. — 18,6 %³⁸, що, незважаючи на позитивну динаміку, чітко сигналізує про низький рівень наповненості згаданих джерел, значні витоки з них і їх (джерел) недостатньо раціональне використання. Ідеться не про витоки на кшталт резервного грошового фонду нагромадження, який призначено не для трансформації у продуктивний капітал, а для згладжування порушень

³⁶ За даними Інституту системних статистичних досліджень, у 2023 р. ця частина становила 58 %, а у 2024 р. — 61 %.

³⁷ Оптимальна в тому сенсі, що величина приросту того чи іншого джерела не повинна поступатися величині необхідного для цього приросту витрат.

³⁸ Структура ВВП України за кінцевим використанням з 2005 по 2024 р. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2023/> (дата звернення: 14.06.2025).

процесу кругообороту капіталу і входить у сам цей процес³⁹. Наприклад, якщо термін трансформації товарного капіталу в грошовий ($T' - G'$) перевищує нормативний термін, то частина резервного фонду може зайняти місце необхідного грошового капіталу або його частини (Маркс, Енгельс, 1961, с. 88—89). Зрозуміло, в умовах економічної нестабільності, невизначеності й перманентної «форс-мажорності» відносна величина цього фонду має зростати і, відповідно, повинна скорочуватися величина ΔG_{rv} , але грошові ресурси не залишають кругооборот даного індивідуального капіталу⁴⁰.

Акцентуємо увагу на витоках іншого типу (паралельно уточнюючи деякі пов'язані з ними положення і поняття) — витоках безпосередньо з процесу кругообороту і обороту капіталу, які знекровлюють його.

І. Оскільки в G' як результаті кругообороту грошового капіталу згасає процес його утворення, зникає пряме відношення до продуктивного капіталу P , а G' відтоді існує самостійно, сам по собі (Маркс, Енгельс, 1961, с. 48, 49), остільки, завершуючи один кругооборот, він аж ніяк не обов'язково починає наступний кругооборот і може знайти собі інше, «більш достойне» застосування, ніж трансформація в P . Існують принаймні три варіанти такого застосування, які добре відомі й в Україні.

Перший: видатки G' на особисте споживання, головним чином демонстраційно-престижне. Оскільки більшість його предметів — автомобілі, ювелірні вироби, одяг світових брендів, твори мистецтва тощо — мають іноземне походження, остільки грошовий капітал, що виріс на національному ґрунті, живить кругооборот іноземного капіталу.

Другий: природне бажання власника G' примножити його з мінімальними витратами завдяки «спекулятивній лихоманці» й «без посередництва процесу виробництва» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 62), тим більше якщо дохідність спекулятивних інструментів є вищою за рентабельність виробництва. Наприклад, в Україні середня дохідність гривневих ОВДП перевищує 15 %, вдалі валютні спекуляції, у тому числі на ринках Forex і криптовалют, обі-

³⁹ У державній статистиці близьким за змістом зазначеному резервному фонду на громадження є «резервний капітал та інші резерви» як частина власного капіталу підприємства. У 2023 р. величина цього капіталу та інших резервів підприємств України становила 84 850 262,1 грн, або 1,8 % від величини власного капіталу підприємств України (Власний капітал підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 15.06.2025)).

⁴⁰ В Україні відносна величина зазначеного фонду демонструє іншу динаміку. У 2020 р. вона дорівнювала 2,3 %, тобто була на 0,5 % вищою, ніж у воєнному 2023 р. Правда, абсолютна величина резервного капіталу та інших резервів підприємств України у 2023 р. зросла порівняно з 2020 р. на 10,1 % (розраховано автором за: Власний капітал підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 15.06.2025)).

цяють значно більші бариші, тоді як середній рівень рентабельності всієї діяльності підприємств становить лише 4,5 %⁴¹. Бар'єри ж для вступу в рентабельніші галузі й види діяльності (добувну, текстильну, фармацевтичну тощо) пересічним підприємцям подолати дуже важко, тому не дивно, що обсяги операцій з ОВДП зростають, а ефект витіснення капітальних інвестицій державним боргом, на якому акцентував увагу М. Туган-Барановський, стає більш значущим.

Зрозуміло, на демонстраційно-престижне споживання і спекулятивні операції може направлятися не вся маса Γ' , а лише її певна частина, однак це не змінює суті справи: або вся маса Γ' , або її частина являють собою безпосередній витік з кругообороту даного індивідуального капіталу і $\Delta\Gamma_{\text{рв}}$ як джерела його розширеного відтворення лише з тією різницею, що в першому випадку оборот індивідуального капіталу припиняється, а в другому — продовжується, але за гірших умов.

Третій: формування особливого грошового капіталу, який К. Маркс називав «потенційним» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 505—508), а М. Туган-Барановський — «вільним» (Туган-Барановський, 2004, с. 60; Сливка, 2015, с. 149—150) і який набирає форми позичкового капіталу, розміщуючись, головним чином, на відповідних рахунках комерційних банків. У К. Маркса основу потенційного капіталу складає частина додаткового капіталу γ ($\Gamma' = \Gamma + \gamma$), а М. Туган-Барановський у вільний капітал включав частину прибутку промисловців і капіталізовану частину доходів інших класів. Поряд з тим, з урахуванням сучасної практики, у складі потенційного або вільного капіталу доречно враховувати також амортизаційні відрахування підприємств і кошти для періодичної виплати заробітної плати, які нагромаджуються на відповідних рахунках підприємств у банках для наступного використання за призначенням.

Такими є основні складові потенційного або вільного капіталу, який належить національним підприємцям, знаходиться всередині країни і може вважатися національним. Якщо погодитися з В. Зимовцем (2025, с. 168—169) і включити до складу вільного капіталу, поряд з резервами банків, також тіньовий ліквідний капітал, розміщений за межами країни, то величина вільного капіталу склала б у 2023 р. 66,0 млрд дол., у тому числі розміщеного всередині країни — 22,9 млрд дол., що, відповідно, у 1,85 і 2,34 разу більше, ніж у 2021 р., і в 5 разів і 3,88 разу — ніж у 2013 р.

⁴¹ Інформація щодо умов випуску облігацій внутрішніх державних позик, які знаходяться в обігу станом на 01 липня 2025 року. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ovdp-shho-perebuvajut-v-obigu>; Грошово-кредитна та фінансова статистика, грудень 2024 року. Національний банк України. 15 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2024-12.pdf?v=14; Рентабельність операційної та усієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010—2023). Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 17.06.2025).

II. Поряд з позначеними у п. I витоками з кругообороту і обороту капіталу, але не з власне товарного обігу, існують витoki і з першого, і з другого. Ідеться про прихований грошовий капітал, тобто про гроші у формі скарбу, які розміщено їх власниками в безпечному, з їх точки зору, місці, щоб у визначений зручний момент перетворити їх на дійсно функціонуючий капітал і розпочати новий кругообіг капіталу або включитися до вже існуючого. Прихований грошовий капітал може формуватися з різних джерел: трудових доходів простих товаровиробників, прибутку, амортизаційних відрахувань, недоплаченої заробітної плати, приватних переказів з-за кордону та ін. Як правило, їх власники звертаються до такого докапіталістичного способу нагромадження і збереження багатства з причин недовіри до існуючих капіталістичних способів в умовах економічної кризи, політичної нестабільності, військових дій тощо. Подібним чином поведуться й багато громадян України — не тільки наймані робітники, фізичні особи-підприємці, а й власники підприємств, у тому числі великих. За різними оцінками, розмір прихованого капіталу, що знаходиться в Україні, становить від 50 до 100 млрд дол.

Отже, з урахуванням оцінок величин потенційного (вільного) грошового капіталу (66 млрд дол. у 2023 р.) і прихованого грошового капіталу (50—100 млрд дол.), загальна величина витоків з кругообороту і обороту національного капіталу щороку сягає від 116 до 166 млрд дол. Зрозуміло, за сприятливих обставин значна частина витоків може трансформуватися в джерела розширеного відтворення національного капіталу в цілому і продуктивного зокрема.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на значну кількість українських ФОП, малих, середніх і великих підприємств з виключно національним капіталом, національна складова поки що не є домінуючою в суспільному капіталі й товарному обігу країни. Імперативною передумовою забезпечення впевненого домінування національного капіталу є розширене відтворення національного продуктивного і товарного капіталу на основі ефективного використання, перш за все, внутрішніх джерел і запобігання невиправданим витокам з них. Більш докладно зазначену проблематику розглянемо в наступній статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Геєць, В. (2025). Трансформація змісту і структури економічної соціалізації у системі «держава — власність». *Економіка України*. 68. 07(764). 03—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.07.003>
- Зверяков, М. (2025a). Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003>
- Зверяков, М. (2025b). Створення керованої моделі прискореного розвитку на неоіндустріальній основі. *Економіка України*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>

- Гриценко, А. (Ред.) (2024). Економічні суперечності глобалізації та локалізації: форми руху і розв'язання. Кол. моногр. НАН України; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»; ДННУ «Академія фінансового управління». Київ. 580 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1P3gV3eUg_p0ZQZg4RzJZ78NkBNltV8gg/view???
- Маркс, К., Енгельс, Ф. (1960). Капітал. Критика політичної економії. Т. 1. Твори. Т. 23. 828 с.
- Маркс, К., Енгельс, Ф. (1961). Капітал. Критика політичної економії. Т. 2. Твори. Т. 24. 589 с.
- Туган-Барановский, М. (1914). Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. СПб. 466 с.
- Туган-Барановский, М. (2004). Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. Киев, Наукова думка. 368 с.
- Покрытан, А. (1965). Вопросы воспроизводства общественного продукта. Киев. 188 с.
- Зверяков, М., Жданова, Л., Шараг, О. (2019). Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект. Одеса, Астропринт. 204 с.
- Жданова, Л. (2014). Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Моногр. Одеса, Астропринт. 296 с.
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press. 686 p. <https://doi.org/10.4159/9780674369542>
- Sraffa, P. (1960). Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory. Cambridge, University Press. 131 p. URL: https://www.nuevatribuna.es/media/nuevatribuna/files/2013/04/15/production_of_commodities_by_means_of_commodities.pdf
- Подлесная, В. (2016). Логико-исторические основания формирования социально-экономических циклов. Моногр. Киев, НАН Украины, ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины». 344 с.
- Науменко, М. (2003). Ринкові критерії оцінки ефективності відтворення капіталу підприємства. *Коммунальное хозяйство городов. Серия: Экономические науки*. Вып. 50. С. 65—70. URL: <https://khges.kname.edu.ua/index.php/khges/uk/article/view/3850/3829>
- Пронько, Л. (2022). Особливості відтворення людського капіталу сільських територій. *Продовольчі ресурси*. Т. 10. № 18. С. 266—272. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-26>
- Карпук, А., Голян, В., Буценко, Р. (2023). Відтворення основного капіталу лісового господарства в умовах цифровізації, євроінтеграції та децентралізації: еколого-економічні аспекти. *Бізнес Інформ*. Вип. 5. С. 113—120. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-113-120>
- Гаврилюк, І., Булик, М. (2025). Оцінка діяльності іноземних ТНК на території України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Т. 36(75). № 1. С. 11—15. <https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-1-2>
- Глушченко, С., Івахненко, С., Демків, С. (2021). Банківське кредитування в Україні та його моделювання методами системної динаміки. *Економіка і прогнозування*. № 2. С. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101>
- Покрытан, А., Лапин, В. (1982). Фонд возмещения I подразделения и проблема сбалансированности. М., Экономика. 167 с.
- Сливка, Т. (2015). Концепція «вільного капіталу» теорії економічної кон'юнктури М.І. Туган-Барановського. У: М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин,

державотворець. До 150-річчя від дня народження. Відп. ред. В.В. Небрат. Київ, Наукова думка. 363 с. С. 149—156.

Зимовець, В. (2025). Кругообіг капіталу в Україні у світлі положень теорії криз М. Туган-Барановського. У: Наукова спадщина Михайла Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку. Зб. наук. праць. Н.А. Супрун (Гол. ред.). ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ. 434 с. С. 168—173. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Zh2NMCaqqEZsxVthwoUJRJdJMFZ9f2d4/view>

Надійшла 18.12.2025

Прорецензована 15.01.2026

Доопрацьована 21.01.2026

Підписана до друку 29.01.2026

REFERENCES

- Heyets, V. (2025). Transformation of the content and structure of economic socialization in the system “state — property”. *Economy of Ukraine*. 68. 07(764). 03—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.07.003> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025a). Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach. *Economy of Ukraine*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025b). Creating a controlled model of accelerated development on a neo-industrial basis. *Economy of Ukraine*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003> [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (Ed.) (2024). Economic contradictions of globalization and localization: forms of movement and solutions. Kyiv. 580 p. URL: https://drive.google.com/file/d/1P3gV3eUg_p0ZQZg4RzJZ78NkBNltV8gg/view [in Ukrainian].
- Marx, K., Engels, F. (1963). Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 1. Works. Vol. 23. 828 p. [in Ukrainian].
- Marx, K., Engels, F. (1964). Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 2. Works. Vol. 24. 589 p. [in Ukrainian].
- Tugan-Baranovsky, M. (1914). Periodic Industrial Crises. History of English Crises. General Theory of Crises. StP. 466 p. [in Russian].
- Tugan-Baranovsky, M. (2004). Industrial Crises. An Essay on the Social History of England. Kyiv. 368 p. [in Russian].
- Pokrytan, A. (1965). Issues of social product reproduction. Kyiv. 188 p. [in Russian].
- Zveryakov, M., Zhdanova, L., Sharah, O. (2019). Fixed capital in the paradigm of new industrialization: the reproductive aspect. Odesa. 204 p. [in Ukrainian].
- Zhdanova, L. (2014). Reproduction and accumulation of capital: theory, methodology, economic policy. Odesa. 296 p. [in Ukrainian].
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press. 686 p. <https://doi.org/10.4159/9780674369542>
- Sraffa, P. (1960). Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory. Cambridge, University Press. 131 p. URL: https://www.nuevatribuna.es/media/nuevatribuna/files/2013/04/15/production_of_commodities_by_means_of_commodities.pdf
- Podlesnaya, V. (2017). Logical and historical foundations for the formation of socio-economic cycles. Kyiv. 344 p. [in Russian].
- Naumenko, M. (2003). Market criteria for assessing the efficiency of enterprise capital reproduction. *Municipal economy of cities. Series: Economic sciences*. Vol. 50. P. 65—

70. URL: <https://khges.kname.edu.ua/index.php/khges/uk/article/view/3850/3829> [in Ukrainian].
- Pronko, L. (2022). Features of rural areas human capital reproduction. *Food Resources*. Vol. 10. No. 18. P. 266—272. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-26> [in Ukrainian].
- Karpuk, A., Holian, V., Butsenko, R. (2023). Reproduction of the Main Capital of Forestry Economy in the Conditions of Digitalization, European Integration and Decentralization: The Ecological and Economic Aspects. *Business Inform.* Vol. 5. P. 113—120. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-113-120> [in Ukrainian].
- Havrylyuk, I., Bulyk, M. (2025). Assessment of foreign companies in Ukraine. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Economy and Management*. Vol. 36(75). No. 1. P. 11—15. <https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-1-2> [in Ukrainian].
- Hlushchenko, S., Ivakhnenkov, S., Demkiv, S. (2021). Bank lending in Ukraine and simulation of credit activity by methods of system dynamics. *Economy and Forecasting*. No. 2. P. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101> [in Ukrainian].
- Pokrytan, A., Lapin, V. (1982). Compensation fund of Department I and the problem of balance. M. 167 p. [in Russian].
- Slyvka, T. (2015). The Concept of «Free Capital» in the Theory of Economic Conjunction. In: M.I. Tuhon-Baranovsky: scientist, citizen, state builder. To the 150th anniversary of his birth. Managing ed. V.V. Nebrat. Kyiv. 363 p. P. 149—156 [in Ukrainian].
- Zymovets, V. (2025). The circuit of capital in Ukraine in the light of the postulates of M. Tuhon-Baranovsky's theory of crises. In: The scientific heritage of Mykhailo Tuhon-Baranovsky as a conceptual basis for social development: collection of scientific works. N.A. Suprun (Chief of Ed. Board). Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Kyiv. 434 p. P. 168—173. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Zh2NMCaqqEZsxVthwoUJRJdJMFZ9f2d4/view> [in Ukrainian].

Received on December 18, 2025

Reviewed on January 15, 2026

Revised on January 21, 2026

Signed for printing on January 29, 2026

Viktor Tarasevych, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of International Economics,
Social Science Disciplines and Humanities
Ukrainian State University of Science and Technologies
2, Lazaryana St., Dnipro, 49010, Ukraine

TO THE PROBLEMS OF REPRODUCTION OF NATIONAL CAPITAL UNDER GLOBAL-LOCAL CHALLENGES: ON THE NATIONAL COMPONENT OF UKRAINE'S SOCIAL AND MONEY CAPITAL

A number of relevant problems of reproduction of national capital under global-local challenges are considered. The distinctive qualitative characteristics of national, national-foreign, foreign-national and foreign capital are determined. The share and role of the national and foreign components in the social capital and commodity circulation of Ukraine are assessed. It is stated that under the conditions of excessive openness of the

national economy and fierce competition on its own territory with foreign and transnational capital, the national individual, including public-private, capital has practically lost control over the country's key resources, has failed to prevent the closure of many competitive industrial enterprises, in particular, those of defense importance, does not properly support the competitiveness of domestic science and education, and therefore does not ensure its own imperative dominance over foreign and transnational capital.

The circuit and turnover of money capital in the national economy are characterized. Attention is focused on: a) sources of expanded reproduction of national industrial capital: labor income of individual entrepreneurs, profits of enterprises, natural rent, depreciation deductions, unpaid wages of hired workers, loans, direct foreign investments, private transfers from abroad; b) permanent and temporary outflows from them: reserve money fund, excessive consumption of luxury goods, speculative transactions, potential (free) and hidden money capital. It is proved that the imperative prerequisite for ensuring the solid dominance of national capital is the expanded reproduction of national productive and commodity capital based on the effective use of, first of all, internal sources and the prevention of unjustified outflows from them. The problems stated above require special research.

Keywords: *individual, social, national, national-foreign, foreign-national, transnational, global capital; circuit and turnover of money capital; sources and outflows from expanded reproduction of capital.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.028>

УДК 339.9+336:330

JEL: E61, F01, F02, F29

О.В. ПЛОТНИКОВ, д-р екон. наук, проф., заслужений економіст України, провідний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

e-mail: oleksiy.plotnikov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8542-1012>

ПОЗАЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ КАПІТАЛУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Досліджено питання міжнародного руху капіталу, визначено чинники впливу на його рух, акцентовано на позаекономічних складових. Окреслено особливості міжнародного руху капіталу в умовах сучасного світового розвитку. Розглянуто деякі аспекти участі іноземного капіталу в повоєнній відбудові економіки України.

Ключові слова: міжнародний рух капіталу; світова економіка; позаекономічні чинники впливу; фрагментація; економічний розвиток України.

У контексті історичного досвіду і сьогоденних реалій україн актуальним питанням є міжнародний рух капіталу. Як правило, його пов'язують з основними макроекономічними показниками, і саме вони пришивають чи, навпаки, гальмують рух капіталу. Ідеться про норму прибутку, показники облікової ставки центральних банків, інфляцію, динаміку ВВП і галузей національної економіки тощо. Крім того, практика міжнародного руху капіталу країн світу також доводить, що сучасні реалії не завжди описуються традиційними підходами щодо впливу макро- і мікроекономічних показників на

Ц и т у в а н н я: Плотников, О. (2026). Позаекономічні чинники міжнародного руху капіталу в умовах сучасного світового розвитку. *Економіка України*. 69. 02(771). 28—44. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.028>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

рух капіталу. Існує і безліч позаекономічних факторів впливу, що обумовлюють як стимулюючу, так і гальмуючу роль руху капіталу в ту чи іншу країну, а також формують специфіку окремих країн світу.

У сучасній науковій літературі розвиток світового господарства і міжнародних економічних відносин розглядається з використанням найрізноманітніших підходів, перш за все, пов'язаних з розвитком глобалізації (Eichengreen, 2019; Zahra, 2023). Важливим також є аналіз безпосередньо фрагментації світової економіки, причин її розгортання і наслідків для традиційних процесів глобалізації (Georgieva, 2023; Aiyar, Chen et al., 2023). На особливу увагу заслуговують дослідження ризиків, які несе фрагментація для світової економіки (Aiyar, Presbitero et al., 2023). Фактично відбувся перегляд традиційних міжнародних економічних відносин — від категоріального апарату (фрагментація, багатополарність) до інструментарію (санкції, торговельні мита) світової економіки. На попередній (докоронакризовий і довоєнний) рівень як глобалізація в цілому, так і її складові не зможуть повернутися в найближчі роки або навіть десятиліття.

Міжнародний рух капіталу розглядається також виходячи з регіональних особливостей розвитку, в тому числі щодо використання колективних валют (Cochrane et al., 2025). Актуальним для міжнародного руху капіталу є формування світової багатополарності (Lama, 2023) — процес, притаманний загальносвітовому розвитку. Навіть з точки зору виключно глобалізаційних процесів біполярний розвиток не може бути незмінним. Якщо проаналізувати чинники впливу (в першу чергу коронакризу і російську агресію проти України) на глобалізацію і розвиток процесу фрагментації, то перехід до багатополарного світу є логічним і обґрунтованим (Плотніков, 2025). Треба відзначити також дослідження питань фрагментації прямих іноземних інвестицій, у тому числі в контексті російської агресії проти України (Tan, 2024). Інтерес становлять дослідження міжнародного руху капіталу, фінансового розвитку і впливу на коливання світової економіки (Li et al., 2025), а також тіньових ліквідних капіталів бізнесу (Зимовець, 2024). Також у площині розглядуваних питань знаходяться різного роду адміністративно-політичні обмеження, які впливають на міжнародний рух капіталу, і перш за все міждержавні санкції (Mulder, 2022).

У фаховій літературі багато уваги приділяється проблемам повоєнного відновлення економіки України і використання відповідних ресурсів: від стратегічного розуміння повоєнного відновлення (Кістерський, 2023) до використання зарубіжного досвіду організаційних структур накопичення капіталу (Піляєв, 2025). Крім того, логічним є вплив фрагментації світової економіки на сам процес повоєнної відбудови України (Plotnikov, 2025). Усе це обумовлює необхідність подальшого наукового дослідження позаекономічних чинників міжнародного руху капіталу в умовах багатополарного світового розвитку.

Отже, **мета статті** — визначити особливості позаекономічних чинників міжнародного руху капіталу в контексті їх впливу на розвиток світової еко-

номіки і України, з огляду на те, що такий підхід є актуальним в умовах фрагментації та переходу до багатополарності світової економіки.

Методологічні засади даної статті базуються на аналізі поточної ситуації і прогнозах розвитку світової економіки, зокрема, на аналізі результатів розвитку світової економіки після коронакризи і в умовах зовнішньої збройної агресії проти України. Комплексний характер розглянутої проблеми вимагає глибокого підходу до оцінки не тільки поточної ситуації, а й перспектив подальшого розвитку світової економіки. Збирання інформації відбувалося на підставі об'єднання аналітичних висновків і даних з відкритих джерел у сфері міжнародних економічних відносин.

Процеси інтернаціоналізації фінансової сфери, яка обслуговує широкий і активний обмін товарами, послугами тощо, об'єктивно супроводжуються не тільки залученням у обіг додаткових ресурсів у цілому, а й власне широким розумінням процесу міжнародного руху капіталу. При цьому йдеться не просто про кількісне розширення сфери реалізації відповідних відносин, а й про набуття ними принципово нових якісних ознак¹.

Міжнародний рух капіталу визначають як економічні, так і позаекономічні чинники, які відіграють значну роль у самому цьому процесі. Позаекономічні чинники — це умови і явища, що впливають на розвиток економіки й економічну діяльність, але самі по собі не пов'язані безпосередньо з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням товарів та послуг у традиційному розумінні. До основних позаекономічних чинників належать: політична стабільність і ризик; правове та інституційне середовище; урядова політика, регулювання і торговельні обмеження; соціокультурні фактори; географічні фактори та інфраструктура; тощо. Ці чинники, хоча й не є безпосередньо економічними в сенсі прибутку з вкладеного капіталу, але вони є важливими для ухвалення рішень щодо міжнародного руху капіталу.

Безумовно, із загальнотеоретичної точки зору головні інтереси країн — учасниць відносин з приводу довго-, середньо- і короткострокового міжнародного руху капіталу впливають з логіки аналізу його вихідного розміщення. Нерівномірність розміщення капіталу виражається у відносній дефіцитності й одночасно перенасиченості, що засвідчується ситуацією в окремих країнах. Але в будь-якому випадку нерівномірність може сприйматись як неоптимальність, тоді як оптимізація забезпеченості в цілому об'єктивно веде до підвищення ефективності національної економіки і посилення макроекономічної стабілізації.

¹ Quah D. Multilateralism Can Survive the Loss of Consensus. *International Monetary Fund*. September 2025. URL: www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2025/09/point-of-view-multilateralism-can-survive-the-loss-of-consensus-danny-quah (дата звернення: 02.11.2025).

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО РУХУ КАПІТАЛУ

Оптимізація розміщення капіталів, як й інших факторів виробництва у їх широкому трактуванні, є певним доповненням міжнародної торгівлі товарами і послугами. Утім, це не спростовує висновків про позитивну динаміку ВВП і світової торгівлі товарами, а також транснаціонального руху фінансових ресурсів, що є свідченням поглиблення інтернаціоналізації господарського життя і випереджальної динаміки цієї останньої тенденції. Отже, у будь-якому випадку міжнародні валютно-фінансові відносини виступають не тільки важливим фактором і складовою міжнародних економічних відносин у цілому, а й таким їх компонентом, який додає загальній системі значного внутрішнього динамізму.

Міжнародний рух капіталу (його експорт та імпорт) — це переміщення і подальше функціонування капіталу за межами національних кордонів. Згідно з прийнятою МВФ методологією платіжного балансу², міжнародний рух капіталу складається з декількох форм: прямих і портфельних інвестицій (перші дозволяють інвестору брати участь в управлінському контролі над об'єктом вкладення, другі — ні), фінансових деривативів, інших інвестицій (позик, кредитів, позичок, банківських вкладів), а також руху офіційних (золотовалютних, міжнародних) резервів. Однак при аналізі міжнародного руху капіталу офіційні резерви зазвичай не розглядаються через їх іншу економічну спрямованість (вони створюються насамперед для страхування макроекономічних ризиків).

Визначення грошових і фінансових потоків є важливим для характеристики впливів на міжнародний рух капіталу. В даному випадку ми погоджуємося з думкою В. Корнеєва (2003) про те, що узагальнений аналіз точок зору різних дослідників щодо єдності понять «грошовий потік» і «фінансовий потік» спонукає до їх певного тлумачення. Грошовий потік пов'язується з потоком платежів, що обслуговує, як правило, одну господарську операцію. Якщо йдеться про оплату вартості придбаного товару чи наданої послуги, то грошовий потік є одностороннім — від платника до отримувача коштів. Фінансовий потік узагальнено характеризує результат усієї фінансової діяльності й здебільшого є двостороннім (наприклад, емісія цінних паперів і отримання після їх розміщення грошового еквівалента). Фінансові й грошові потоки різняться між собою не тільки набором фінансових активів, а й різними характеристиками ліквідності та варіативністю оцінювання поточної вартості активів. Фінансові потоки, на відміну від грошових, є менш ліквідними — вони містять передбачення про результати майбутніх імовірних подій, якісні характеристики фінансових відносин і тому не можуть у повному обсязі перебирати на себе функцію міри вартості. Проаналізуємо чинники, які впливають на міжнародний рух капіталу (рис.).

² Balance of payments and international investment position manual. International Monetary Fund, 2009. 371 p. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf



Вплив різних чинників на міжнародний рух капіталу
Джерело: побудовано автором.

На нашу думку, міжнародний рух капіталу обумовлений насамперед реальним станом національної економіки і соціально-політичної сфери як країни-донора, так і країни-реципієнта. Капітал з країни-донора, що має позитивні параметри розвитку і можливості його використання за національними межами, у кращому випадку повинен поєднуватися з позитивними перспективами розвитку країни-реципієнта. Міжнародний рух капіталу зорієнтовано на позитивний вплив на країну-реципієнта як ціль самого руху. При цьому позитивний розвиток приймаючої країни повинен із знаком «плюс» впливати і на сам розміщений там капітал.

Звичайно, що на міжнародний рух капіталу справляється як позитивний, так і негативний вплив. До позитивного впливу відносяться стимулювання міжнародного руху капіталу до країни-реципієнта з боку інших країн, міжнародних фінансових організацій та інституцій. При цьому ми не торкаємось проблем зростання зовнішньої заборгованості (за умови надання позик) і механізмів її повернення. До негативних причин, які стримують міжнародний рух капіталу, належать різного роду деструктивні впливи інших держав і певних сил у самій країні. Незважаючи на те, що мотиви гальмування міжнародного руху капіталу в інших держав і внутрішніх сил країни-реципієнта мають різну природу, вони повною мірою ілюструють позаекономічні чинники впливу.

Не тільки розвинуті, а й інші країни, а також внутрішні сили і міжнародні організації здатні відігравати як позитивну, так і негативну роль у міжнародному русі капіталу (наприклад, через міжнародні санкції або санкції, накладені певною країною). Одним з важливих позаекономічних чинників міжнародного руху капіталу є військові дії між країнами, що цілком конкретно ілюструють зовнішня агресія проти України і реакція на неї світу.

Традиційно захисники вільної торгівлі вважають, що саме вона сприяє миру і політичній стабільності. Разом з тим французькі фахівці з взаємозв'язку воєн і торгівлі (Martin et al., 2008) стверджують, що подібний аргумент справедливий лише частково і залежить від того, чи є торгівля двосторонньою або багатосторонньою. Двостороння торгівля збільшує альтернативні витрати країн від втрати взаємних торговельних зв'язків, тим самим роблячи конфлікт між ними менш імовірним, тоді як багатостороння торгівля зменшує залежність однієї країни від будь-якої іншої, а отже, і вартість конфлікту між ними, що збільшує його ймовірність. Водночас не можна не погодитись з думкою, що перехід до епохи, коли майбутнє торгівлі й глобалізації визначатиметься політичними мотивами, а не ринковими силами, може дати вигоду певним галузям у деяких країнах, але найімовірніше він сповільнить зростання глобальної економіки і загальмує технологічний прогрес (Goldberg, Reed, 2023).

Отже, аналіз потенційних (і позитивних, і негативних) наслідків міжнародного руху капіталу не дозволяє вважати «ступінь інтегрованості» до системи світогосподарських зв'язків самостійним показником взаємодії із зарубіжними країнами і спеціалізованими міжнародними валютно-фінансовими інститутами. Натомість кардинальне значення має оцінка конкретних потенційних переваг і витрат з урахуванням як економічних, так і соціально-політичних факторів³.

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ

Питання міжнародного руху капіталу пов'язані з групами чинників — економічними і позаекономічними. До економічних чинників традиційно відносяться показники розвитку національної економіки і вигідності ведення економічної діяльності, які були сформульовані ще в перших працях з політичної економії. У принципі, з певним коригуванням і відповідним «осучасненням» такі фактори залишаються чинними й нині. Що стосується позаекономічних чинників, то їх наповнення виходить з політичних, військових, кліматичних та інших, на перший погляд не пов'язаних з економікою, сфер, особливо якщо розглядати останню на рівні окремої країни. Разом з тим історичний досвід показує, що позаекономічні фактори не менше впливають на міжнародний рух капіталу, ніж економічні. Позаекономічні чинники також можна охарактеризувати як украй несподівані й непередбачувані будь-якими прогнозами.

³ На думку керівниці Європейського центрального банку Крістін Лагард, світова економіка стикається з розколами і тиском, порівнянними із ситуацією, що призвела до краху світової економіки і Великої депресії 1920-х років (World economy faces pressures similar to 1920s, warns Christine Lagarde. *Financial Times*. 2024. Sep 21. URL: www.ft.com/content/33a44142-3b60-49c5-89d9-2f27b5c30b7f (дата звернення: 15.10.2025)).

При цьому різні джерела дають різні тлумачення саме ролі економічних та позаекономічних чинників міжнародного руху капіталу. Наприклад, *Kearney FDI Confidence Index*⁴ наводить 17 факторів, які є вагомими для ухвалення рішень про здійснення прямих іноземних інвестицій, з яких 10 є факторами ринкових активів та інфраструктури і лише сім — факторами управління і регулювання. До перших відносяться: внутрішні економічні показники; технологічні та інноваційні можливості; якість інфраструктури; диверсифіковані ланцюги поставок; вартість робочої сили; розміри місцевого ринку; рівень кваліфікації робочої сили; наявність сировини та інших продуктів; загальне середовище безпеки; наявність землі й нерухомості. Другі включають: ефективність правових і нормативних процесів; простоту руху капіталу з ринку і на ринок; податкові ставки і простоту сплати податків; державні стимули для інвесторів; участь ринку в торговельних угодах; силу інвестора і право власності; відсутність корупції.

Традиційними позаекономічними чинниками виступають події, що пов'язані з природними лихами, які, безумовно, впливають на економічну сферу. До позаекономічних чинників відносяться події у сфері охорони здоров'я, які вкрай негативно впливають не лише на розвиток економіки, а й на все людство в цілому. Ідеться про пандемію коронавірусу, яка була несподіваною і призвела до відчутних збитків, зміни розстановки в першу чергу економічних сил у світі.

Широкомасштабна російська агресія проти України відбулася всупереч логіці прогнозів і загальному цивілізаційному розвитку людства. Ця агресія стала величезним потрясінням для всього світу як безпосередньо щодо безпеки і оборони, так і щодо інших сфер. Особливо сильним є вплив у економіці, наслідком чого став перехід від глобалізації до фрагментації світової економіки. Під час агресії проти України відбувається справжній екоцид нашої країни (Tsymbalyuk, 2025).

Соціокультурні чинники є вкрай важливими позаекономічними факторами міжнародного руху капіталу. До них відносяться: рівень освіти і кваліфікації населення; культурні особливості, трудова етика, цінності суспільства і моделі споживання; демографічна ситуація (народжуваність, смертність, міграція, старіння населення); рівень соціальної нерівності й ступінь соціальної напруженості. Саме соціокультурні чинники відіграватимуть важливу роль у процесі повоєнної відбудови України і визначатимуть її місце у світі.

Найбільш ілюстративною для аналізу міжнародного руху капіталу є сфера прямих іноземних інвестицій. Відповідно до Звіту ЮНКТАД про світові інвестиції за 2025 рік⁵, обсяг ПІІ у світі скоротився на 11 %. Такий спад

⁴ The 2025 Kearney FDI Confidence Index®: World at inflection. *Kearney 100*. URL: www.kenney.com/service/global-business-policy-council/foreign-direct-investment-confidence-index (дата звернення: 14.12.2025).

⁵ World Investment Report 2025. International investment in the digital economy. Overview. Geneva, Switzerland, 2025. xii + 262 p. URL: [//unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf](http://unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf)

відзначається вже другий рік поспіль і слугує підтвердженням поглиблення уповільнення потоків продуктивного капіталу. Хоча у 2024 р. обсяг прямих іноземних інвестицій у світі зріс на 4 % (до 1,5 трлн дол.), це зростання було

Таблиця 1. Надходження ПІІ за економічними групами і регіонами світу у 2023—2024 рр., млрд дол.

Регіони	2023	2024	%
Світ у цілому	1673	1493	–11
Розвинуті країни	807	626	–22
Європа	439	182	–58
Північна Америка	280	343	+23
Країни, що розвиваються	865	867	—
Африка	55	97	+75
Латинська Америка і країни Карибського басейну	187	164	–12
Азія	622	605	–3

Джерело: складено автором за: World Investment Report 2025. International investment in the digital economy. Overview. Geneva, Switzerland, 2025. xii + 262 p. P. 8. URL: [//unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf)

Таблиця 2. Імовірність подій у наступному році, %

Чинники впливу	2025	2024	2023
Зростання цін на сировинні товари	38	26	38
Зростання геополітичного напруження	35	28	36
Обмежувальне регуляторне середовище для розвинутих ринків	32	31	25
Обмежене регуляторне середовище для ринків, що розвиваються	26	28	23
Політична нестабільність на розвинутому ринку	26	20	22
Економічна криза на розвинутому ринку	25	20	27
Економічна криза на ринку, що розвивається	24	21	27
Політична нестабільність на ринку, що розвивається	23	22	28
Зниження геополітичного напруження	19	16	19
Падіння цін на товари	11	12	17

Джерело: складено автором за: 2025, 2024, 2023 Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index. The 2025 Kearney FDI Confidence Index®: World at Inflection. *Kearney 100*. URL: www.kearney.com/service/global-business-policy-council/foreign-direct-investment-confidence-index (дата звернення: 14.12.2025).

зумовлене, серед іншого, нестабільними фінансовими потоками, що проходять через низку європейських економік, які часто слугують пунктами перевалки інвестицій.

Інвестиції різко скоротилися в розвинутих країнах, особливо в Європі. У країнах, що розвиваються, приплив інвестицій у цілому виглядав стабільним, але за цим ховалася більш глибока криза: у багатьох економіках капітал стагнє або повністю уникає найбільш важливих секторів — інфраструктури, енергетики, технологій і галузей, які стимулюють створення робочих місць. Висока вартість запозичень і волатильність обмінного курсу все ще перешкоджають довгостроковим інвестиціям у інфраструктуру, особливо в найменш розвинутих країнах. Транснаціональні корпорації здійснюють реструктуризацію ланцюгів поставок до Південно-Східної Азії, Східної Європи і Центральної Америки. Цей процес розпочався під час пандемії і прискорюється нині (табл. 1).

Як підкреслюють Я. Чень і Г. Хейл, «...міжнародні потоки капіталу десятиліттями ставили під сумнів моделі економістів. Вони демонструють ряд закономірностей, які стандартні економічні теорії намагаються пояснити. З часом глобальні потоки капіталу переживають цикли піднесення і спадів, раптових зупинень і безпрецедентних доходів. Фактори, що визначають потоки капіталу, включають «притягуючі фактори», економічні й структурні

Таблиця 3. Ключові індикатори перспектив прямих іноземних інвестицій

Індикатор	2024	2025 (січень)	2025 (квітень)	Вплив на перспективи прямих іноземних інвестицій у 2025 р.
Зростання ВВП, %	3,3	3,2	2,8	Негативний
Валове зростання основно- го капіталу, %	3,7	3,7	3,1	»
Обсяг торгівлі, %	3,8	3,4	1,7	»
Прогноз інфляції, %	5,8	4,2	4,3	Нейтральний
Волатильність іноземної ва- люти	7,5	8,7	9,4	Негативний
Індекс волатильності фон- дового ринку	13,8	18,7	25,0	»
Індекс цін на товари / енер- гоносії	105,1	99,0	92,1	»
Індекс менеджерів із заку- півель	48,8	48,3	49,4	Нейтральний
Індекс невизначеності гло- бальної економічної полі- тики	229,7	339,4	549,0	Негативний

Джерело: адаптовано автором за: World Investment Report 2025. International investment in the digital economy. Overview. Geneva, Switzerland, 2025. xii + 262 p. P. 12. URL: [//unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf)

характеристики країн-одержувачів, а також «виштовхувальні фактори» або «глобальні фактори», які в основному залежать від глобального фінансового циклу і монетарної політики США. З початку 2000-х років відносна важливість глобальних факторів зросла» (Chen, Hale, 2021).

Цікавим з точки зору чинників впливу на рух капіталу є очікування провідних бізнесових структур (табл. 2).

У табл. 2 відображено всього 10 чинників впливу на міжнародний рух капіталу (як економічних, так і позаекономічних), серед яких шість — позаекономічні: зростання геополітичного напруження; обмежувальне регуляторне середовище для розвинутих ринків; обмежене регуляторне середовище для ринків, що розвиваються; політична нестабільність на розвинутому ринку; політична нестабільність на ринку, що розвивається; зниження геополітичного напруження.

При тому, що суто економічні й суто неекономічні чинники є досить однозначними, існує безліч факторів, які мають обидві складові, і їх можна відносити як до економічних, так і до неекономічних. У цьому контексті інтерес становить перелік ключових індикаторів, які впливають на прямі іноземні інвестиції (табл. 3).

Наведені в табл. 3 ключові індикатори перспектив прямих іноземних інвестицій також охарактеризовано з точки зору негативного чи нейтрального впливу на перспективи ІПП. Разом з тим, використовуючи виключно позаекономічні чинники міжнародного руху капіталу, можна побудувати й інші індикатори з іншими вихідними позиціями. Якщо в контексті з означеними очікуваннями проаналізувати країни світу, то провідні в аспекті міжнародного руху капіталу місця не обов'язково займатимуть могутні й перспективні країни. Так, за глобальним індексом довіри до прямих іноземних інвестицій⁶ у 2025 р. провідні країни першої десятки розташувалися в такій послідовності: США, Канада, Велика Британія, Японія, Німеччина, Китай (з Гонконгом), Франція, Італія, ОАЕ, Австралія. Разом з тим, використовуючи дещо інші критерії (наприклад, виключно економічні), можна отримати інший результат. Усі перелічені, а також інші економічні й політичні небезпеки і ускладнення спроможні додатково посилити дію негативних чинників або породити нові джерела нестабільності. Ними можуть стати розбалансованість фінансових систем, втрата урядом, центральним банком країни здатності проводити цілеспрямовану політику відносно ключових грошових параметрів, банківського процента, орієнтирів у реальному і соціальному секторах тощо.

⁶ 2025 Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index. The 2025 Kearney FDI Confidence Index*: World at Inflection. *Kearney 100*. URL: www.kenarney.com/service/global-business-policy-council/foreign-direct-investment-confidence-index (дата звернення: 25.10.2025).

ВПЛИВ ПОЗАЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ В УКРАЇНУ

Нині вплив позаекономічних чинників на міжнародний рух капіталу в Україні повністю пов'язаний з перебігом зовнішньої агресії проти нашої держави. З одного боку, війна призвела до поділу країн відповідно до реакції на неї: частина країн об'єдналася в допомозі Україні та санкціях проти країни-агресорки, частина — відкрито чи приховано підтримує зовнішнє вторгнення. Абсолютну нерішучість у оцінках війни в Україні продемонстрував ряд міжнародних організацій, включаючи ООН, за що останню піддано різноманітній критиці⁷.

Війна як позаекономічний чинник міжнародного руху капіталу спричинила його збільшення в Україні. Але таке надходження в першу чергу виконує функції зовнішніх джерел наповнення державного бюджету і військової допомоги. Так, у 2022 р. державний бюджет України отримав 31 млрд дол., у 2023 р. — 42,5 млрд, у 2024 р. — 57,4 млрд, а у 2025 р. — 66,0 млрд дол.⁸ Разом з тим відзначається гальмування надходження підтримки в контексті військової допомоги. Так, за даними на IV квартал 2025 р., обсяг європейських зобов'язань скоротився на 57 % — з 3,8 млрд до 1,9 млрд євро на місяць. У цілому щомісячний обсяг військової допомоги від усіх країн-донорів упав приблизно на 40 %⁹.

Ілюстрацією впливів, які відчутно тиснуть на національні економіки країн світу, є використання санкцій проти країни-агресорки, запроваджених світовою спільнотою з лютого 2022 р. на доповнення до санкцій, чинних з 2014 р. Проте за всієї ефективності самої ідеї санкцій проти країни-агресорки її реалізація наштовхнулася на багато проблем економічного і політичного характеру. Наприклад, на думку західних учених (Goldberg, Reed, 2023), військовий конфлікт в Україні й опора Росії на Китай, щоб пережити викликані санкціями Заходу перебої у торгівлі, відповідають цій парадигмі. З іншого боку, можна заперечити, що саме «тріщини» у світовій торгівлі в кінцевому підсумку сприяли цьому конфлікту: варто задатися питанням, чи був би Китай готовий стати рятівним кругом для РФ, якби його економічні відносини із Заходом настільки сильно не погіршилися за останні роки. Водночас у європейській пресі йде досить жвава дискусія, «чи капітулювала Євро-

⁷ Une diatribe pour toute réponse à la crise du multilatéralisme. Editorial. *Le Monde*. 2025. Sep 24. URL: www.lemonde.fr/idees/article/2025/09/24/une-diatribe-pour-toute-reponse-a-la-crise-du-multilateralisme_6642746_3232.html (дата звернення: 01.11.2025).

⁸ Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. *Міністерство фінансів України*. 2026. 07 січ. URL: [/mof.gov.ua/uk/news/ukraines-state-budget-financing-since-the-beginning-of-the-full-scale-war-3435](https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines-state-budget-financing-since-the-beginning-of-the-full-scale-war-3435) (дата звернення: 07.01.2026).

⁹ Monn J. Trotz grossen Worten aus Europa brechen die Ukraine-Hilfen ein — sechs Grafiken zeigen, was dahintersteckt. *Neue Zürcher Zeitung*. 2025. Oct 18. URL: www.nzz.ch/international/trotz-grossen-worten-aus-europa-brechen-die-ukraine-hilfen-ein-sechs-grafiken-zeigen-was-dahintersteckt-ld.1907338 (дата звернення: 01.11.2025).

па перед Дональдом Трампом»¹⁰, що також є ілюстрацією невизначеності в проведенні зовнішньої політики, у тому числі запровадженні санкцій.

Для повоєнної відбудови України важливим є контроль за юридичною чистотою надходження ресурсів у межах міжнародного руху капіталу. За даними ЮНКТАД, у світі збільшується кількість країн, які проводять скринінг ПП з метою посилення національної безпеки¹¹. Якщо в 1995 р. таких країн було всього три, то до 2022 р. їх кількість зросла до 37, насамперед за рахунок 28 розвинутих держав, включаючи більшість членів ЄС, США, Канаду, Японію, Південну Корею і Австралію. У цілому це можна трактувати як частину санкційної кампанії, що проводиться розвинутими країнами як головними експортерами капіталу для багатьох країн, що розвиваються. За даними МВФ, частка юрисдикцій, що підпали тільки під фінансові санкції, за 2010—2022 рр. зросла з 22 до 57 %.

Проведення виваженої міжнародної економічної політики як для доновів, так і для отримувачів фінансових ресурсів однозначно є неможливим без урахування ризиків політичного характеру. Для кредиторів подібні ризики — це передусім можливість втрати коштів через війни, міжнародні санкції, порушення внутрішньої стабільності об'єктної країни, соціальні заворушення, насильницькі події, пов'язані з націоналізацією і реквізицією майна. І, навпаки, країна — отримувач іноземних ресурсів може наразитися на надмірну зовнішню залежність при ухваленні тих чи інших політичних і економічних рішень. Крім того, існують й інші чинники, що впливають на міжнародний рух капіталу. Ідеться про такі політичні та управлінські фактори, як політична стабільність, проблеми державного управління, корупція, повсякденна безпека, діяльність контролюючих органів і сприяння веденню бізнесу з боку держави.

Разом з тим, як підкреслюється в доповіді МВФ з питань глобальної фінансової стабільності¹², глобальні геополітичні ризики зберігаються на високому рівні, аж до побоювань з приводу їх потенційного впливу на макрофінансову стабільність. Посилення геополітичних ризиків, яке перешкоджає транскордонній торгівлі та інвестиційній діяльності або підвищує невизначеність, може спровокувати перерозподіл потоків капіталу, порушення ланцюгів поставок чи обернутися несприятливими для економіки шоками з боку попиту.

¹⁰ Antoine Bouët, économiste: «L'Europe a-t-elle capitulé face à Donald Trump? Est-ce un si mauvais «deal»?». *Le Monde*. 2025. Sep 27. URL: www.lemonde.fr/idees/article/2025/09/27/antoine-bouet-economiste-l-europe-a-t-elle-capitule-face-a-donald-trump_6643124_3232.html (дата звернення: 02.11.2025).

¹¹ Investment Policy Monitor Issue No. 25. 2023. The evolution of FDI screening mechanisms. *UN trade & development*. 2023. Feb 21. URL: [//investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1715/20230221-investment-policy-monitor-issue-no-25---the-evolution-of-fdi-screening-mechanisms](https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1715/20230221-investment-policy-monitor-issue-no-25---the-evolution-of-fdi-screening-mechanisms) (дата звернення: 03.11.2025).

¹² Enhancing Resilience amid Uncertainty. April 2025. *International Monetary Fund*. URL: www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2025/04/22/global-financial-stability-report-april-2025 (дата звернення: 03.11.2025).

ВИСНОВКИ

Дослідження позаекономічних чинників міжнародного руху капіталу в умовах сучасного світового розвитку дозволяє зробити ряд висновків.

Крім економічних чинників міжнародного руху капіталу існують і позаекономічні чинники впливу, що зумовлюють як стимулюючу, так і гальмуючу роль руху капіталу в ту чи іншу країну. Наповнення таких чинників виходить із сфери політичних, військових, кліматичних та інших подій. Разом з тим історичний досвід показує, що позаекономічні чинники впливають на міжнародний рух капіталу не менш відчутно, ніж економічні. Позаекономічні чинники також можна охарактеризувати як досить несподівані й непередбачувані будь-якими прогнозами.

Вплив наслідків коронакризи і російської військової агресії проти України на глобалізацію приводить до змін міжнародного руху капіталу, на який також впливають перехід від глобалізації до фрагментації і закріплення світової багатополарності замість біполарності. Важливою ілюстрацією позаекономічних стримуючих чинників є система міжнародних санкцій як проти країни-агресорки, так і в цілому. Крім економічних існує багато позаекономічних чинників, які зумовлюють специфіку окремих країн світу.

Війна як позаекономічний чинник міжнародного руху капіталу призвела до збільшення надходження міжнародного капіталу в Україну, особливо в перші роки. Але такі надходження мають характер зовнішніх джерел фінансування державного бюджету України у формі як кредитів, так і грантів. Крім того, різноманітні схеми підтримки Збройних сил України безпосередньо озброєнням також передбачають додаткове надходження капіталу, але не прямим, а опосередкованим шляхом.

У сучасних реаліях світового розвитку позаекономічні чинники розвиватимуться й далі. Особливо це стосується умов багатополарного світу. Україна повинна не тільки сприймати ці умови як реальність світових економічних і політичних процесів, а й прагнути знайти своє гідне місце у світі. Для цього необхідно використовувати всі можливості, не будуючи якихось примарних конструкцій міфічних компліментарних відносин з окремими країнами. Україна повинна мати зрозумілу західній економічній і політичній спільноті концепцію повоєнної відбудови на загальнодержавному і галузевому рівнях, що передбачатиме також визначення джерел її поточного і перспективного фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Eichengreen, B. (2019). *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System*. 3^d ed. Princeton University Press. 320 p. URL: [/press.princeton.edu/books/paperback/9780691193908/globalizing-capital?srltid=AfmBOopdLJ9ppG2u1V0AqGsgQvk4T7alGbTgAcEf2MLNgmZn0uex7n4k](https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691193908/globalizing-capital?srltid=AfmBOopdLJ9ppG2u1V0AqGsgQvk4T7alGbTgAcEf2MLNgmZn0uex7n4k)
- Zahra, T. (2023). *Against the World: Anti-Globalism and Mass Politics Between the World Wars*. New York, W.W. Norton & Company. 400 p. URL: <https://www.amazon.com/>

- Against-World-Anti-Globalism-Politics-Between/dp/1324075201/ref=monarch_sidesheet
- Georgieva, K. (2023). The Price of Fragmentation. Why the Global Economy Isn't Ready for the Shocks Ahead. *Foreign Affairs*. (9-10). URL: www.foreignaffairs.com/world/price-fragmentation-global-economy-shock
- Aiyar, S., Chen, J., Ebeke, Ch. et al. (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. *Staff Discussion Notes*. Vol. 2023. Iss. 001. 42 p. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>
- Aiyar, S., Presbitero, A., Ruta, M. (Eds.) (2023). Geoeconomic Fragmentation: The Economic Risks from a Fractured World Economy. Paris, CEPR & IMF. 147 p. URL: <http://nzz-files-prod.s3-website-eu-west-1.amazonaws.com/2023/10/03/84d3aea4-5358-492e-9c79-53a7be0d6fed.pdf>
- Cochrane, J., Garicano, L., Masuch, K. (2025). Crisis Cycle: Challenges, Evolution, and Future of the Euro. Princeton, NJ, Princeton University Press. 328 p. URL: press.princeton.edu/books/hardcover/9780691271606/crisis-cycle?srltid=AfmBOoq9t9xlluCaJQKC5UnkX6Ep5cxJBn2UtOf9CPZiC5hcpeBOLv3Y
- Lama, F. (2023). Why the West Can't Win: From Bretton Woods to a Multipolar World. Clarity Press. 357 p. URL: www.amazon.com/Why-West-Cant-Win-Multipolar/dp/1949762742
- Плотніков, О. (2025). Формування багатополарності світу та її вплив на розвиток України. *Економіка України*. 68. 03 (760). 50—62. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.03.050>
- Tan, J. (2024). How Widespread is FDI Fragmentation? WP/24/179. IMF. 98 p. <https://doi.org/10.5089/9798400281211.001>
- Li, F., Ouyang, Sh., Chen, V. (2025). International capital flows, financial development, and economic growth fluctuations. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 102. 104125. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2025.104125>
- Зимовець, В. (2024). Тінюві ліквідні капітали бізнесу: формування і використання. *Економіка України*. 67. 08(753). 3—28. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.08.003>
- Mulder, N. (2022). The Economic Weapon: The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War. Yale University Press. 416 p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv240df1m>
- Кістерський, Л. (2023). Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. *Економіка України*. 66. 02(735). 3—16. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.003>
- Піляєв, І. (2025). Потенціал азійських багатосторонніх банків розвитку для повоєнного відновлення економіки України. *Економіка України*. 68. 09(766). 22—36. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.09.022>
- Plotnikov, O. (2025). The Influence of the Fragmentation of the World Economy on the Post-War Reconstruction of Ukraine. In: The Geoeconomics of the International Monetary Order. J. Carrillo-Pina, O. Sharov (Eds.). Palgrave Macmillan (Springer Nature Groupe). P. 71—91. https://doi.org/10.1007/978-3-031-90851-4_3
- Корнеев, В. (2003). Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. Київ, НДФІ. 376 с. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=3zFmyVwAAAAJ&citation_for_view=3zFmyVwAAAAJ:sNmaIFBj_lkC
- Martin, Ph., Mayer, T., Thoenig, M. (2008). Make Trade Not War? *Review of Economic Studies*. 75. 865—900. <https://doi.org/10.1111/j.1467-937X.2008.00492.x>
- Goldberg, P., Reed, T. (2023). Is the Global Economy Deglobalizing? If So, Why? And What Is Next? *Brookings Papers on Economic Activity*. (1), 347—423. <https://dx.doi.org/10.1353/eca.2023.a919362>

Tsybalyuk, D. (2025). Ecocide in Ukraine: The Environmental Cost of Russia's War. Polity. 208 p. URL: www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=ecocide-in-ukraine-the-environmental-cost-of-russias-war--9781509562497

Chen, Y., Hale, G. (2021). International Capital Flows. In: Oxford Research Encyclopedia. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.638>

Надійшла 03.11.2025

Прорецензована 24.11.2025

Доопрацьована 15.12.2025

Підписана до друку 23.12.2025

REFERENCES

Eichengreen, B. (2019). Globalizing Capital: A History of the International Monetary System. 3rd ed. Princeton University Press. 320 p. URL: press.princeton.edu/books/paperback/9780691193908/globalizing-capital?srltid=AfmBOopDLJ9ppG2u1V0AqGsgQvk4T7alGbTgAcEf2MLNgmZn0uex7n4k

Zahra, T. (2023). Against the World: Anti-Globalism and Mass Politics Between the World Wars. New York, W.W. Norton & Company. 400 p. URL: https://www.amazon.com/Against-World-Anti-Globalism-Politics-Between/dp/1324075201/ref=monarch_sidesheet

Georgieva, K. (2023). The Price of Fragmentation. Why the Global Economy Isn't Ready for the Shocks Ahead. *Foreign Affairs*. (9-10). URL: www.foreignaffairs.com/world/price-fragmentation-global-economy-shock

Aiyar, S., Chen, J., Ebeke, Ch. et al. (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. *Staff Discussion Notes*. Vol. 2023. Iss. 001. 42 p. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>

Aiyar, S., Presbitero, A., Ruta, M. (Eds.) (2023). Geoeconomic Fragmentation: The Economic Risks from a Fractured World Economy. Paris, CEPR & IMF. 147 p. URL: <http://nzz-files-prod.s3-website-eu-west-1.amazonaws.com/2023/10/03/84d3aea4-5358-492e-9c79-53a7be0d6fed.pdf>

Cochrane, J., Garicano, L., Masuch, K. (2025). Crisis Cycle: Challenges, Evolution, and Future of the Euro. Princeton, NJ, Princeton University Press. 328 p. URL: press.princeton.edu/books/hardcover/9780691271606/crisis-cycle?srltid=AfmBOoq9t9xlluCaJQKC5UnkX6Ep5cxJBn2UtoF9CPZiC5hcpeBOLv3Y

Lama, F. (2023). Why the West Can't Win: From Bretton Woods to a Multipolar World. Clarity Press. 357 p. URL: www.amazon.com/Why-West-Cant-Win-Multipolar/dp/1949762742

Plotnikov, O. (2025). Formation of world multipolarity and its impact on the development of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 68. 03(760). 50—62. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.03.050> [in Ukrainian].

Tan, J. (2024). How Widespread is FDI Fragmentation? WP/24/179. IMF. 98 p. <https://doi.org/10.5089/9798400281211.001>

Li, F., Ouyang, Sh., Chen, V. (2025). International capital flows, financial development, and economic growth fluctuations. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 102. 104125. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2025.104125>

Zymovets, V. (2024). Shadow liquid business capital: formation and use. *Economy of Ukraine*. 67. 08(753). 3—28. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.08.003> [in Ukrainian].

Mulder, N. (2022). The Economic Weapon: The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War. Yale University Press. 416 p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv240df1m>

- Kistersky, L. (2023). Strategic principles of Ukraine's post-war recovery. *Economy of Ukraine*. 66. 02(735). 3—16. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.003> [in Ukrainian].
- Piliaiev, I. (2025). Potential of Asian multilateral development banks for post-war reconstruction of Ukraine's economy. *Economy of Ukraine*. 68. 09(766). 22—36. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.09.022> [in Ukrainian].
- Plotnikov, O. (2025). The Influence of the Fragmentation of the World Economy on the Post-War Reconstruction of Ukraine. In: The Geoeconomics of the International Monetary Order. J. Carrillo-Pina, O. Sharov (Eds.). Palgrave Macmillan (Springer Nature Group). P. 71—91. https://doi.org/10.1007/978-3-031-90851-4_3
- Korneyev, V. (2003). Credit and investment capital flows in financial markets. Kyiv. 376 p. URL: scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=3zFmyVwAAAAJ&citation_for_view=3zFmyVwAAAAJ:sNmaIFBj_lkC [in Ukrainian].
- Martin, Ph., Mayer, T., Thoenig, M. (2008). Make Trade Not War? *Review of Economic Studies*. 75. 865—900. <https://doi.org/10.1111/j.1467-937X.2008.00492.x>
- Goldberg, P., Reed, T. (2023). Is the Global Economy Deglobalizing? If So, Why? And What Is Next? *Brookings Papers on Economic Activity*. (1). 347—423. <https://dx.doi.org/10.1353/eca.2023.a919362>
- Tsybalyuk, D. (2025). Ecocide in Ukraine: The Environmental Cost of Russia's War. Polity. 208 p. URL: www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=ecocide-in-ukraine-the-environmental-cost-of-russias-war--9781509562497
- Chen, Y., Hale, G. (2021). International Capital Flows. In: Oxford Research Encyclopedia. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.638>

Received on November 3, 2025

Reviewed on November 24, 2025

Revised on December 15, 2025

Signed for printing on December 23, 2025

Oleksiy Plotnikov, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Honored Economist of Ukraine,
Leading Research Fellow of the Sector of International Financial Research
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

NON-ECONOMIC FACTORS IN INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS IN THE CONTEXT OF MODERN WORLD DEVELOPMENT

The factors in international capital flows are studied, with an emphasis on their non-economic components. It is determined that non-economic factors influencing capital flows have a content that comes from political, military, climatic and other, at first glance unrelated to the economy, spheres, especially when considering the economic sector at the level of an individual country. At the same time, historical experience shows that non-economic factors influence international capital flows no less than economic ones. Non-economic factors can also be characterized as extremely unexpected and not predictable by any forecasts.

The features of international capital flows in the context of modern world development are outlined. Traditional non-economic factors are events associated with

natural disasters, which certainly affect the economic sphere. Non-economic factors include events in the health sector, which have an extremely negative impact not only on economic development, but also on all humanity as a whole. This refers to the coronavirus pandemic, which broke out unexpectedly and led to considerable losses and changes in the balance of economic forces in the world. The war as a non-economic factor in the international capital flows has caused an increase in the inflow of international capital into Ukraine, but such inflows have the character of external sources of finance, mainly for the state budget of Ukraine in the form of loans and grants.

Some aspects of foreign capital participation in the post-war reconstruction of the Ukrainian economy are considered, in particular, the issue of foreign aid in the formation of the revenue part of the state budget, sanctions policy against the aggressor country and control over the legal purity of resources that will arrive in the post-war period.

Keywords: *international capital flows; world economy; non-economic influencing factors; fragmentation; economic development of Ukraine.*



СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

SOCIAL TRANSFORMATIONS
AND SOCIAL SPHERE, DEMOGRAPHY
AND LABOR ECONOMICS

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.045>

УДК 338.1:338.3:331.5

JEL: J21

О.Ф. НОВІКОВА, д-р екон. наук, проф.,
завідувачка відділу економічних проблем соціальної політики
Інститут економіки промисловості НАН України
вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна
e-mail: novikovaof9@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8263-1054>

І.М. НОВАК, канд. екон. наук, с. н. с.,
провідна наукова співробітниця відділу економічних проблем соціальної політики
Інститут економіки промисловості НАН України
вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна
e-mail: novak20@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4579-2470>

ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО І ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Проаналізовано сучасні тенденції світового і вітчизняного соціально-демографічного розвитку в контексті впливу на економічне зростання, визначено пріоритетні напрями політики активізації основних чинників економічного зростання і забезпечення України робочою силою в умовах повоєнної розбудови.

Ключові слова: економічне зростання; демографічні тенденції; інтенсивність праці; продуктивність; робоча сила; інвестиції.

В Україні, яка перебуває в складних умовах війни, гостро стоїть питання забезпечення економічного фундаменту для подальшого існування й розвитку. З огляду на масштабні руйнування і збитки, яких зазнає наша країна, повоєн-

Ц и т у в а н н я: Новікова, О., Новак, І. (2026). Тенденції світового і вітчизняного соціально-демографічного розвитку в контексті впливу на економічне зростання. *Економіка України*. 69. 02(771). 45—58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.045>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

на розбудова вимагатиме істотного прискорення економічного зростання, що зазвичай досягається за допомогою комбінації таких чинників, як вплив на вікову структуру робочої сили, підвищення інтенсивності праці й стимулювання зростання продуктивності. Аналіз світових тенденцій економічного зростання свідчить про значну роль демографічних змін, таких як рівень народжуваності, тривалість життя і міграційні процеси. З початком широкомасштабної військової агресії РФ в Україні, внаслідок демографічної кризи і виїзду значної частки працездатного населення за кордон, критично загострилася потреба економіки в робочій силі. У багатьох країнах світу існує певний досвід вирішення проблем, пов'язаних з дефіцитом робочої сили, що в цілому передбачає залучення до зайнятості людей старшого віку, економічно неактивних, жінок, молоді та інших.

Дослідженням світових трендів формування основних чинників економічного зростання присвячено праці ряду іноземних авторів: зокрема, сценаріїв народжуваності, смертності, міграції населення (Galor, 2012; Lesthaeghe, 2014; Burger, DeLong, 2016; Vollset et al., 2020), проблем депопуляції (Eberstadt, 2024; Sutradhar et al., 2024), тенденцій розвитку ринку праці (Autor, Dorn, 2012), мобільності робочої сили (Pritchett, 2024) тощо. Водночас проблематика визначення пріоритетних напрямів активізації основних чинників економічного зростання й забезпечення України робочою силою в умовах війни і повоєнної розбудови наразі залишається недостатньо дослідженою.

Отже, **мета статті** — проаналізувати сучасні тенденції світового і вітчизняного соціально-демографічного розвитку в контексті впливу на економічне зростання, визначити пріоритетні напрями політики активізації основних чинників економічного зростання і забезпечення України робочою силою в умовах повоєнної розбудови.

Дослідження здійснено з використанням діалектичного і абстрактно-логічного методів, індукції та дедукції, аналізу й синтезу, аналогії та порівнянь, системного, комплексного і контент-аналізу.

Протягом тривалого часу головним чинником економічного зростання було збільшення чисельності населення працездатного віку. Втім у останні десятиріччя у світі відбуваються зміни, унаслідок яких має місце зменшення народжуваності нижче рівня простого відтворення населення за одночасного збільшення тривалості життя. Так, якщо в 1950 р. жінка народжувала в середньому п'ятеро дітей, а щорічний приріст населення Землі складав 2,1 %¹, то у 2021 р. — відповідно, лише 2,4² і близько 1,0 %. В останні 25 років рівень народжуваності знизився в 90 % країн, і нині в більше ніж половині країн світу, де проживають 2/3 людства, сумарний коефіцієнт фертильності (середня кількість дітей, яку народжує жінка) є нижчим від рівня простого відтворення (2,1 дитини на одну жінку), необхідного для стабільності населення.

¹ Population growth. *World Bank Group*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?end=2020&start=1961&view=chart> (дата звернення: 02.07.2025).

² World Fertility Rate 1950-2025. *macrotrends*. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/wld/world/fertility-rate> (дата звернення: 24.07.2025).

У 2025 р. оцінки сумарного коефіцієнта фертильності у світі перебували в діапазоні 2,1—2,4 народження на одну жінку, при цьому лише Африка мала високий рівень народжуваності (4,05). В усіх країнах Європи (крім Монако) сумарний коефіцієнт фертильності є нижчим за рівень простого відтворення населення. Рівень народжуваності в Індії становить 1,9, у США — 1,6, а в Китаї — близько 1,0. Відтак, тенденція до зменшення народжуваності існує в усіх регіонах, і світ рухається до її падіння нижче рівня простого відтворення населення до 2050 р. Зменшення сумарного коефіцієнта фертильності до 2,1 означатиме початок депопуляції, пік якої людство може пройти вже у 2064 р. (Vollset et al., 2020), а, згідно з прогнозом ООН, зростання населення планети практично зупиниться до кінця поточного століття.

З 1995 р. очікувана тривалість життя у світі зросла в середньому на 8,4 року — до 73,3 року у 2024 р., і до 2050 р. вона, ймовірно, сягне 77 років. Проте більша тривалість життя пояснює лише 20 % змін у вікових профілях населення розвинутих країн з 1960 р., тоді як глобальну демографічну ситуацію значною мірою визначає саме зниження народжуваності. В більшості країн світу з розвинутою економікою це спричиняє загальне скорочення населення, зростання дефіциту молоді й чисельності літніх людей, які залежать від зменшуваного населення працездатного віку. Наслідки таких демографічних змін уже відчувають розвинуті країни Азії, Китай, Європа і Північна Америка. За прогнозами ООН, до кінця століття багато економік розвинутих країн зіткнуться з безпрецедентною проблемою депопуляції. Частка населення працездатного віку, на яку припадає основний обсяг економічного виробництва, різними темпами зменшуватиметься в усіх регіонах світу.

Одним з наслідків демографічних змін є збільшення частки літніх працівників у структурі робочої сили. У 2020 р. вік майже кожного десятого мешканця Землі перевищував 65 років. До 2050 р. частка людей, старших 65 років, зросте до 15,9 %³. Перша хвиля старіння економіки вже почала впливати на економічне зростання і ринки праці, споживання й державні фінанси, а старіння населення спричинятиме дефіцит робочої сили. З віком люди зазвичай менше працюють, відтак наслідком скорочення чисельності населення працездатного віку й збільшення частки працівників старшого віку в структурі робочої сили є зменшення кількості відпрацьованих годин на одного працівника. За даними МОП (вибірка складається із 108 зі 187 країн-членів), у світі люди працюють у середньому 43,9 год. на тиждень (без урахування самозайнятих), а в ЄС середній показник становить 37,5 год.⁴ Інтенсивність праці (кількість відпрацьованих годин протягом тижня на одну особу в певній віковій групі) починає знижуватися ближче до офіційного пенсійного віку. Так, у країнах з розвинутою економікою тижнева кількість відпрацьованих

³ World Population Prospects 2022. 52 p. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf

⁴ У яких країнах люди працюють найменше та найбільше: статистика. *Kyiv Weekly*. 2024. 17 груд. URL: <https://kyivweekly.com/world/u-yakix-kra%D1%97nax-lyudi-pracyuyut-najmenshe-ta-najbilshe-statistika/> (дата звернення: 02.08.2025).

Таблиця 1. Вплив старіння населення на приріст відпрацьованих годин на одного працівника у 1997—2023 і 2024—2050 рр., %

Регіон, країна	1997—2023	2024—2050 (прогноз)
За регіонами		
Розвинута Азія	–0,2	–0,4
Північна Америка	–0,1	–0,2
Центральна і Східна Європа	0,0	–0,4
Великий Китай	0,1	–0,4
Західна Європа	–0,3	–0,4
За країнами		
Австралія	–0,2	–0,2
Німеччина	–0,4	–0,4
Іспанія	0,0	–0,8
Японія	–0,4	–0,4
Південна Корея	0,3	–0,7
США	–0,1	–0,2
Велика Британія	–0,1	–0,1
Франція	–0,4	–0,2
Італія	–0,3	–0,7

Джерело: складено авторками за: World Population Prospects 2024. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/> (дата звернення: 02.07.2025).

годин на одну особу сягає піку приблизно у віці 50 років. Основною причиною зменшення кількості відпрацьованих годин на одну особу є те, що менше людей старшого віку продовжують працювати, а старші працівники також працюють у середньому менше годин. В останні 25 років у більшості країн з розвинутою економікою інтенсивність праці була незмінною або знижувалася, що призвело до незначного зменшення кількості відпрацьованих годин на одного працівника і спрямувало їх на траєкторію уповільнення зростання ВВП на одну особу (табл. 1).

Згідно з прогнозами, до 2050 р. демографічні зміни вікової структури населення сповільнюватимуть зростання ВВП на одну особу в економіках розвинутих країн. Оскільки інтенсивність праці знижується з віком, майбутнє з меншою часткою молоді й людей середнього віку, за інших рівних умов, означатиме меншу інтенсивність праці (або приріст відпрацьованих годин на одного працівника на тиждень). Подовження робочого тижня для людей старшого віку теоретично є можливим, проте дедалі більше країн розглядають можливість запровадження чотириденного робочого тижня⁵. Так, уряд Польщі має намір до 2027 р. запровадити чотириденний робочий тиждень,

⁵ Маджумдар О. Чотириденний робочий тиждень. У яких країнах Європи можна менше працювати? РБК-Україна. 2024. 14 січ. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/chotiridenniy-robochiy-tizhden-kih-krayinah-1705150068.html> (дата звернення: 28.07.2025).

або семигодинний робочий день. При цьому навантаження працівників залишатиметься незмінним, як і заробітна плата. Прихильники такого графіку називають перевагами підвищення задоволення працівників завдяки дотриманню балансу між роботою й особистим життям і, як наслідок, зростання продуктивності праці. Бельгія перейшла на чотириденний робочий тиждень у 2022 р. Ісландія успішно випробувала скорочений робочий тиждень у 2015—2019 рр. Підприємці Франції також дедалі частіше запроваджують чотириденний робочий тиждень, хоча це і не закріплено на законодавчому рівні. Уряд Іспанії погодився на 32-годинний робочий тиждень протягом трьох років із збереженням заробітної плати. Німеччина тестує чотириденний робочий тиждень для зменшення інтенсивності праці. Португалія також нещодавно запровадила тестування чотириденного робочого тижня — у червні 2023 р. було проведено шестимісячне випробування за участю 39 підприємств. У цілому сотні компаній, які запроваджували чотириденний робочий тиждень, заявляють, що продуктивність зростає. За їх висновками, чотириденний робочий тиждень дає змогу працівникам підвищувати кваліфікацію, що сприяє зростанню продуктивності компанії на 25 %.

В Україні динаміка показників природного і міграційного приросту населення є негативною з 1959 р., а з 1991 р. від'ємним є природний приріст населення, що не забезпечує простого заміщення поколінь. За даними Державної служби статистики України⁶, на 1 лютого 2022 р. чисельність наявного населення складала 41 130 432 осіб, постійного населення — 40 960 795 осіб. На 1 січня 2022 р. частка дітей віком до 14 років становила 14,93 %, дорослих віком 15—64 роки — 67,43 % і осіб, старших 65 років, — 17,64 %. Середній вік населення збільшився з 36,7 року в 1991 р. до 41,8 року у 2020 р.

В економічній теорії робоча сила як один з найважливіших класичних чинників виробництва визначається як здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей, що їх людина використовує у своїй діяльності. З точки зору статистики робоча сила — це сукупність людей, готових працювати за наймом. В Україні до складу робочої сили входить населення обох статей віком 15 років і старших (зайняте й безробітне), яке протягом обстежуваного тижня забезпечувало пропозицію робочої сили на ринку праці⁷. У 2019—2021 рр. чисельність робочої сили в Україні зменшилася на 750,7 тис. осіб (або 4,13 %), при цьому найбільше (на 722,4 тис. осіб) скоротилася чисельність працівників віком 15—34 роки.

За оцінкою Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, під впливом широкомасштабної військової агресії РФ населення України (з окупованими територіями) скоротилося до 35 млн осіб. За даними Мін'юсту України, у 2024 р. Україна мала найнижчу народжува-

⁶ Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 23.07.2025).

⁷ Методологічні пояснення. URL: https://pl.ukrstat.gov.ua/main/stat_info/trud/trud4.htm (дата звернення: 12.07.2025).

ність і найвищий рівень смертності на планеті, що перевищив народжуваність у 2,8 разу. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)⁸, з 24 лютого 2022 р. до вересня 2025 р. країну залишили близько 5,7 млн осіб, а, згідно з оцінкою МОП⁹, з України виїхало приблизно 11 % робочої сили.

Серед вимушених українських мігрантів (утікачів від війни) 76 % становлять жінки та діти¹⁰, з яких у країнах Європи діти складають 32 %, особи віком 18—64 роки — 62 % (22 % — чоловіки і 40 % — жінки) і 6 % — це люди, старші 65 років. За даними опитування ОЕСР¹¹, 75 % утікачів від війни на батьківщині працювали, причому половина з них — на посадах, що потребували високого рівня кваліфікації. За інформацією Агентства ЄС з питань притулку (European Union Agency of Asylum — EUAA)¹², 73 % українських утікачів від війни в Європі мають вищу освіту. За даними 12 з 38 країн, що входять до ОЕСР, найбільше працевлаштованих українців — вимушених мігрантів працездатного віку нині в Польщі (65 %), на другому місці — Велика Британія (61 %), на третьому — Швеція (56 %). У Литві рівень зайнятості українських втікачів від війни складає 53 %, Чехії — 51, Данії, Нідерландах і Естонії — 46, Франції — 33 %¹³. За оцінкою Центру економічної стратегії (ЦЕС)¹⁴, після закінчення війни за кордоном залишаться від 1,7 до 2,7 млн українців. За підрахунками експертів¹⁵, щоб компенсувати дефіцит робочої

⁸ Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 12.08.2025).

⁹ Report on developments relating to the resolution concerning the Russian Federation's aggression against Ukraine from the perspective of the mandate of the International Labour Organization. *ILO*. 2022. Oct 14. URL: https://www.ilo.org/gb/GBSessions/GB346/ins/WCMS_858310/lang--en/index.htm (дата звернення: 14.08.2025).

¹⁰ Ukraine Refugee Situation. Population Movements Factsheet 2. *Operational Data Portal*. 2025. Feb 20. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 14.08.2025).

¹¹ What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine. *OECD*. 2023. Jan 06. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/what-we-know-about-the-skills-and-early-labour-market-outcomes-of-refugees-from-ukraine-c7e694aa/> (дата звернення: 15.08.2025).

¹² Surveys of Arriving Migrants from Ukraine (SAM — UKR). Factsheet 2 February 2023. 20p. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2023-02/2023_02_02_EUAA_SAM_UKR_Factsheet.pdf

¹³ Озгурк І. У яких країнах люди працюють найменше та найбільше: статистика. *Главком*. 2024. 17 груд. URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy/u-jakikh-krajinah-ljudi-pratsjujut-menshe-i-najbilshe-1036174.html> (дата звернення: 18.07.2025).

¹⁴ Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. *Центр Економічної Стратегії*. 2025. 03 бер. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 25.07.2025).

¹⁵ Герцева Д. Безробіття в Україні після завершення війни лише посилиться: скільки працівників бракує на ринку. *OBOZ.UA*. 2025. 02 чер. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/economy/bezrobittya-v-ukraini-pislyazavershennya-vijni-lishe-posilitsya-skilki-pratsivnikiv-brakue-na-rinku.htm> (дата звернення: 02.06.2025).

сили, Україні потрібно щороку залучати близько 450 тис. трудових мігрантів. Така ситуація вимагає розробки і реалізації невідкладних заходів щодо формування політики забезпечення України робочою силою в умовах воєнного стану і повоєнної розбудови.

Прискорення економічного зростання потребує більше працівників, відпрацьованих годин на одну особу й вищої продуктивності. Це може бути забезпечено завдяки використанню певної комбінації таких чинників, як віковий склад робочої сили, інтенсивність праці та продуктивність, яку кожна країна повинна сформувати залежно від власних характеристик, можливостей і викликів. З настанням реальних демографічних змін країни дедалі більше акцентуватимуть увагу на питаннях народжуваності та міграції. Підвищення рівня народжуваності має значення для зростання чисельності населення в довгостроковій перспективі, але його вплив протягом наступних 25 років не буде значним, оскільки народжена сьогодні дитина до 2050 р. заледве приєднається до робочої сили. Крім того, використання економічних стимулів для підвищення рівня народжуваності має обмежені можливості, оскільки жодна країна, де рівень народжуваності падав нижче 1,9 дитини на одну жінку, сьогодні не досягає показника, вищого за просте відтворення населення. Міграція здатна швидше допомогти збільшити чисельність працездатного населення, однак для підтримки економічного зростання це збільшення має бути значним. Уже нині всі європейські країни «компенсують природне скорочення населення виключно міграцією» (Макарова та ін., 2025, с. 127). Водночас, за даними нових досліджень (Pritchett, 2024), якщо для підтримки поточного рівня економічного зростання розвинуті країни орієнтувалися б лише на міграцію, у багатьох випадках до 2050 р. іноземці склали б майже половину їх населення.

В Україні протягом 2019—2021 рр. сальдо міждержавної міграції у цілому було додатним, однак воно компенсувало «лише 2,2 % загальних втрат населення працездатного віку» (Макарова та ін., 2025, с. 128). З огляду на це, для підтримки економічного зростання в більшості розвинутих країн, у тому числі в Україні, слід використовувати комбінації чинників підвищення як інтенсивності праці, так і продуктивності. Разом з тим при плануванні заходів з підвищення інтенсивності праці необхідно пам'ятати, що, згідно із стандартами МОП, робота понад 48 год. на тиждень вважається надмірною через негативний вплив на здоров'я, безпеку, продуктивність і баланс між роботою й особистим життям. Відповідною Директивою¹⁶ (ст. 6) встановлено, що тривалість робочого тижня не повинна перевищувати 48 год., включно з надурочними годинами.

У останні 25 років найбільш потужним чинником економічного зростання в розвинутих країнах є підвищення продуктивності за рахунок залу-

¹⁶ Про деякі аспекти організації робочого часу. Директива 2003/88/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 04.11.2003 р. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU030078>

чення капітальних інвестицій, використання цифрових технологій і автоматизації. Дослідження McKinsey Global Institute (MGI)¹⁷ щодо потенціалу автоматизації глобальної економіки на основі даних для 46 країн (близько 80 % світової робочої сили) кількісно визначило технічну можливість автоматизації понад 2000 видів діяльності. Згідно з ним, близько 60 % усіх професій мають принаймні 30 % операцій, що є технічно автоматизованими на основі наявних технологій. Адаптація сучасних технологій автоматизації може вплинути на 50 % світової економіки (1,2 млрд працівників), близько половини якої припадає на Китай, Індію, Японію і США¹⁸. До 2022 р. лідерами з роботизації в Україні були металургія, харчова промисловість, логістика й агросфера. Водночас у 2020 р. в Україні на 10 тис. працівників припадало 0,5 робота, тоді як середній світовий показник роботизації становив 113 робіт на 10 тис. осіб¹⁹.

Головний чинник зростання продуктивності — оновлення постійного капіталу — становить проблему для української економіки, яка потерпає від хронічного недоінвестування. Українська робоча сила зайнята на підприємствах, значна частина яких належним чином не модернізувалась і тривалий час була орієнтована на експорт сировини і низькотехнологічної продукції. Відтак, прискорення економічного зростання вимагає інвестицій саме в модернізацію, для чого потрібні гарантії безпеки і стабільності економічної ситуації: економічні стимули (податкові канікули, кредити для підприємців), захист прав власності, верховенство права, подолання корупції, програми відбудови і компенсації втрат майна тощо. В. Осецький (2005, с. 3) зауважує, що «у системі сучасного розширеного відтворення інвестиції та інновації є ключовими категоріями. Інвестиції забезпечують реалізацію інноваційного процесу, а інновації породжують додатковий капітал і, відповідно, нові інвестиції».

У 2024 р. Україна посіла 60-те місце за Глобальним інноваційним індексом (The Global Innovation Index — GII)²⁰, що ранжує світові економіки за їх інноваційним потенціалом. Цей щорічний рейтинг аналізує понад 130 країн світу за 78 індикаторами, згрупованими за сьома складовими (або стовпами): інституції; людський капітал і дослідження; інфраструктура; розвину-

¹⁷ Manyika J., Chui M., Miremadi M. et al. Harnessing automation for a future that works. Report. *McKinsey & Company*. 2017. Jan 12. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/digital-disruption/harnessing-automation-for-a-future-that-works> (дата звернення: 16.06.2025).

¹⁸ Manyika J. Technology jobs and the future of work. Executive Briefing. *McKinsey & Company*. 2017. May 24. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/technology-jobs-and-the-future-of-work> (дата звернення: 15.06.2025).

¹⁹ Executive Summary World Robotics 2020 Industrial Robots. *International Federation of Robotics*. URL: https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_2020_Industrial_Robots_1.pdf

²⁰ Global Innovation Index 2024. Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. Geneva, Switzerland, World Intellectual Property Organization, 2024. 325 p. URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf



Рис. 1. Структура глобального індексу інновацій

Джерело: побудовано авторками за: Global Innovation Index 2024. Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. Geneva, Switzerland, World Intellectual Property Organization, 2024. 325 p. URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

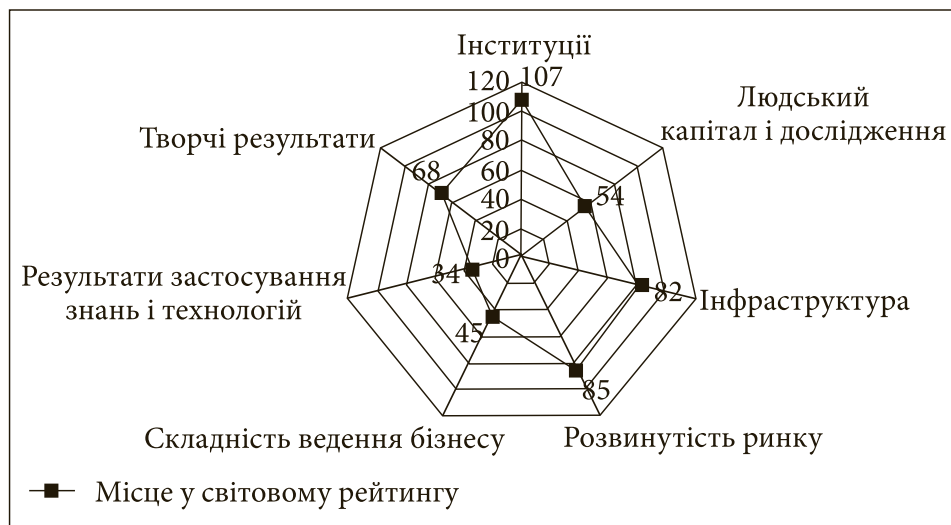


Рис. 2. Складові глобального індексу інновацій для України у 2024 р.

Джерело: побудовано авторками за: Global Innovation Index 2024. Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. Geneva, Switzerland, World Intellectual Property Organization, 2024. 325 p. URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

тість ринку; складність бізнесу; знання і технологічні результати; творчі результати (рис. 1).

У рамках ГІІ розраховуються субіндекси інноваційних внесків (Input rank) і випуску (Output rank). Рейтинг першого обчислюється на основі простого середнього значення балів за першими п'ятьма складовими ГІІ, а другого — за останніми двома (оцінки є нормалізованими значеннями в діапазоні 0—100). У 2024 р. Україна посідала більш високе 54-те місце за субіндексом інноваційного випуску порівняно з 78-им місцем за субіндексом інноваційних внесків.

За складовими ГІІ Україна мала найбільший потенціал за напрямом «Результати знань і технологій» (34-те місце в рейтингу), а найнижче (107-ме місце) — за напрямом «Інституції» (рис. 2).

Таблиця 2. Сильні й слабкі сторони української економіки за індикаторами ГІІ у 2024 р.

Сильні сторони економіки	Слабкі сторони економіки
<i>Витрати на освіту, % ВВП</i> Державне фінансування / учень, середня школа, % ВВП на одну особу <i>Вища освіта</i> Зарахування до вищих навчальних закладів, % Жінки з вищою освітою, які працюють, % ² Публікації у співавторстві громадських дослідницьких інститутів і промисловості, % <i>Створення знань</i> Корисні моделі за походженням / млрд дол. за ПКС ВВП Витрати на програмне забезпечення, % ВВП Експорт послуг ІКТ, % від загального обсягу торгівлі Промислові зразки за походженням / млрд дол. за ПКС ВВП Створення мобільних додатків / млрд дол. за ПКС ВВП	<i>Інституційне середовище</i> Операційна стабільність для бізнесу ¹ Глобальні корпоративні інвестори в дослідження і розробки (топ 3), млн дол. <i>Загальна інфраструктура</i> Валове нагромадження капіталу, % ВВП ВВП на одиницю споживання енергії, дол. за кг нафтового еквіваленту за ПКС Кредити від мікрофінансових установ, % ВВП <i>Інвестиції</i> Ринкова капіталізація, % ВВП ² Венчурні інвестори-одержувачі, угоди / млрд дол. за ПКС ВВП Угоди про спільні підприємства, стратегічні альянси / млрд дол. за ПКС ВВП Зростання продуктивності праці, % Оцінка компаній-«єдинорогів», % ВВП

Примітки: ¹ — композитні (індексні) індикатори; ² — застарілі дані (до 2014 р.).
Джерело: складено авторками за: Global Innovation Index 2024. Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. Geneva, Switzerland, World Intellectual Property Organization, 2024. 325 р. URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

Україна посідала лідерські позиції у світі за такими індикаторами, як корисні моделі, за походженням (перше місце), жінки з вищою освітою, які працюють (друге місце), витрати на програмне забезпечення, % ВВП (четверте місце) і експорт послуг ІКТ (п'яте місце). Водночас найгірші результати були за індикаторами «Операційна стабільність для бізнесу» (123-тє місце), «Валове нагромадження капіталу» (125-тє місце) і «Зростання продуктивності праці» (130-тє місце). У цілому низькими були рейтинги за такими підгрупами індикаторів, як кредит (100-тє місце) та інвестиції (103-тє місце) — напрям «Розвинутість ринку»; інституційне і регуляторне середовище (відповідно, 117-тє і 106-тє місця) — напрям «Інвестиції», а також за підгрупою «Загальна інфраструктура» (117-тє місце) — напрям «Інфраструктура». У рамках розрахунку ГПІ були визначені сильні й слабкі сторони економіки України (табл. 2).

Наслідки повномасштабного вторгнення РФ в Україну посилюють такі негативні тенденції:

- погіршення показників, пов'язаних з інституціями, людським капіталом і науковими дослідженнями;
- зменшення охоплення вищою освітою і тривалості навчання в школі;
- скорочення прямих іноземних інвестицій;
- занепад і руйнування інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Основними чинниками економічного зростання є демографічні тенденції, що впливають на зміни вікової структури населення, рівень інтенсивності праці й продуктивності. Загальні тренди формування і впливу основних чинників економічного зростання в останні десятиріччя в Україні й світі є подібними. Демографічні показники сповільнюватимуть майбутнє економічне зростання України, для прискорення якого потрібні заходи впливу на віковий склад робочої сили та інтенсивність праці. З урахуванням наявних негативних демографічних прогнозів щодо зменшення загальної чисельності населення на планеті й старіння робочої сили, для підтримки економічного зростання більшість країн, у тому числі й Україна, будуть змушені використовувати комбінації чинників підвищення як інтенсивності праці, так і продуктивності.

В Україні в період повоєнної розбудови роль основного чинника економічного зростання відіграватиме збільшення (причому істотне) продуктивності шляхом залучення капітальних інвестицій і використання цифрових технологій і автоматизації. При цьому ключовими умовами як для інвестицій, так і для залучення зовнішніх трудових мігрантів і повернення з-за кордону українців, які втекли від війни, повинні бути: забезпечення безпеки і стабільності, запровадження економічних стимулів і справедливих соціальних стандартів, захист прав власності й боротьба з корупцією, запровадження програм відбудови і компенсації збитків.

Статтю підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи «Забезпечення повоєнної розбудови промисловості України робочою силою» (№ державної реєстрації 0121U114674), фінансованої НАН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Galor, O. (2012). The demographic transition: causes and consequences. *Cliometrica*. 6. 1—28. <https://doi:10.1007/s11698-011-0062-7>
- Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 111 (51). 18112—18115. <https://doi:10.1073/pnas.1420441111>
- Burger, O., DeLong, J. (2016). What if fertility decline is not permanent? The need for an evolutionarily informed approach to understanding low fertility. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 371(1692). 20150157. <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0157>
- Vollset, S., Goren, E., Yuan, C. et al. (2020). Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis for the Global Burden of Disease Study. *Lancet*. 396 (10258). 1285—1306. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30677-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2)
- Eberstadt, N. (2024). The Age of Depopulation: Surviving a World Gone Gray. *Foreign Affairs*. 103. 6. URL: <https://www.foreignaffairs.com/world/age-depopulation-surviving-world-gone-gray-nicholas-eberstadt>
- Sutradhar, U., Spearing, L., Derrible, S. (2024). Depopulation and associated challenges for US cities by 2100. *Nature Cities*. 1. 51—61. <https://doi.org/10.1038/s44284-023-00011-7>
- Autor, D., Dorn, D. (2012). The Growth of Low Skill Service Jobs and the Polarization of the U.S. Labor Market. *IZA Discussion Papers*. No. 7068. 59 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2192764>
- Pritchett, L. (2024). Rotational labor mobility is the biggest global economic opportunity. London School of Economics working paper. 48 p. URL: https://lantpritchett.org/wp-content/uploads/2024/07/potential-for-labor-mobility-biggest_firstcomplete.pdf
- Макарова, О., Романюк, С., Сіденко, С. та ін. (2025). Людський розвиток в Україні. Оцінювання соціальної політики у контексті сприйняття глобальних викликів. Київ, Академперіодика. 188 с. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.533.188>
- Осецький, В. (2005). Інвестиції як інструмент інноваційного розвитку економіки. *Вісник Української академії банківської справи*. 1(18). 3—7. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/55278>

Надійшла 14.10.2025

Прорецензована 06.11.2025

Доопрацьована 10.11.2025

Підписана до друку 20.11.2025

REFERENCES

- Galor, O. (2012). The demographic transition: causes and consequences. *Cliometrica*. 6. 1—28. <https://doi:10.1007/s11698-011-0062-7>
- Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 111 (51). 18112—18115. <https://doi:10.1073/pnas.1420441111>
- Burger, O., DeLong, J. (2016). What if fertility decline is not permanent? The need for an evolutionarily informed approach to understanding low fertility. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 371(1692). 20150157. <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0157>
- Vollset, S., Goren, E., Yuan, C. et al. (2020). Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis

- for the Global Burden of Disease Study. *Lancet*. 396 (10258). 1285—1306. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30677-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2)
- Eberstadt, N. (2024). The Age of Depopulation: Surviving a World Gone Gray. *Foreign Affairs*. 103. 6. URL: <https://www.foreignaffairs.com/world/age-depopulation-surviving-world-gone-gray-nicholas-eberstadt>
- Sutradhar, U., Spearing, L., Derrible, S. (2024). Depopulation and associated challenges for US cities by 2100. *Nature Cities*. 1. 51—61. <https://doi.org/10.1038/s44284-023-00011-7>
- Autor, D., Dorn, D. (2012). The Growth of Low Skill Service Jobs and the Polarization of the U.S. Labor Market. *IZA Discussion Papers*. No. 7068. 59 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2192764>
- Pritchett, L. (2024). Rotational labor mobility is the biggest global economic opportunity. London School of Economics working paper. 48 p. URL: https://lantpritchett.org/wp-content/uploads/2024/07/potential-for-labor-mobility-biggest_firstcomplete.pdf
- Makarova, O., Romaniuk, S., Sidenko, S. et al. (2025). Human development in Ukraine. Assessment of social policy in the context of the perception of global challenges. Kyiv, Akademperiodyka. 188 p. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.533.188> [in Ukrainian].
- Osetskiy, V. (2005). Investments as a tool for innovation-driven economic development. *Herald of the Ukrainian Academy of Banking*. 1(18). 3—7. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/55278> [in Ukrainian].

Received on October 14, 2025

Reviewed on November 6, 2025

Revised on November 10, 2025

Signed for printing on November 20, 2025

Olga Novikova, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,

Head of the Department of Economic Problems of Social Policy

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine

2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Iryna Novak, PhD (Econ.), Senior Research Fellow,

Leading Research Fellow of the Department of Economic Problems of Social Policy

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine

2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

GLOBAL AND DOMESTIC SOCIO-DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT TRENDS IN THE CONTEXT OF IMPACT ON ECONOMIC GROWTH

The relevance of the research topic is due to the need to substantiate the priorities of state policy and determine the key factors of accelerating Ukraine's economic growth during the war and in post-war development period, as well as the problem of meeting the need for labor force, which has become critically aggravated due to the large-scale military aggression of the Russian Federation, as a result of the demographic crisis and the departure of a substantial part of fit for work population abroad.

Current global and domestic socio-demographic development trends are studied in the context of the impact on economic growth, priority directions of the policy of strengthening the main factors of economic growth and providing Ukraine with labor force in post-war development period are determined. It is proved that the state, dynamics of formation and impact of the main factors of economic growth have similar

trends in Ukraine and the world. Given the negative demographic forecasts of decrease in the total population on the planet, most countries, including Ukraine, should ensure an increase in work intensity and productivity to promote economic growth.

Priority directions for strengthening the main factors of economic growth and providing Ukraine with labor force in post-war development period are formulated. It is shown that in Ukraine, the main factor of economic growth in post-war development period should be productivity enhancement through capital investment attraction, digital technology utilization and automation. The key conditions for this are security and stability, the introduction of economic incentives and fair social standards, protection of property rights and the fight against corruption, implementation of reconstruction and loss compensation programs.

Keywords: *economic growth; demographic trends; work intensity; productivity; labor force; investments.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.059>

УДК 657.330.34:338.1

JEL: M41, C10

В.В. НОВІКОВ, аспірант кафедри обліку та оподаткування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
вул. Юлії Здановської, 18, 03022, Київ, Україна
e-mail: vnv1241@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2489-9268>

СПРОЩЕНА СИСТЕМА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні підходи до трансформації спрощеного обліку й оподаткування у відповідь на соціальні та економічні виклики воєнного стану. Визначено напрями адаптації методології спрощеного обліку до потреб бізнес-середовища і вимог інформаційного простору. Розглянуто можливості розв'язання соціально-економічних проблем через реформування обліку і оподаткування малого підприємництва.

Ключові слова: спрощений облік; спрощена система оподаткування; воєнний стан; цифровізація.

Ключова соціально-економічна проблема України в умовах війни і в період повоєнної відбудови полягає в необхідності соціального забезпечення широких груп населення: ветеранів, інвалідів, внутрішньо переміщених осіб тощо. Через внутрішню міграцію поширилося структурне безробіття — переміщеним особам складно знайти роботу на новому місці через відсутність у регіоні попиту на їх фахову спеціальність. Соціальна підтримка громадян вимагає величезних асигнувань з бюджету. Отже, потрібно шукати нові підходи до вирішення проблеми соціально-економічного забезпечення населення.

У цьому контексті інтерес становлять погляди автора «сінгапурського економічного дива» Лі Куан Ю: «Спостерігаючи за зростаючою вартістю

Ц и т у в а н н я: Новіков, В. (2026). Спрощена система бухгалтерського обліку й оподаткування в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови України. *Економіка України*. 69. 02(771). 59—71. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.059>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

соціального забезпечення..., ми вирішили відмовитися від подібної практики. ...Система соціального забезпечення підживляла у людях усвідомлення того, що у житті слід покладатися на себе. ...Ця низхідна спіраль стає нескінченною, у міру того, як мотивація людей до праці слабшає, а продуктивність праці знижується. Люди втрачають прагнення досягати успіху, бо сплачують надто багато податків. З іншого боку, вони починають залежати від держави у задоволенні своїх основних потреб» (Лі Куан Ю, 2016, с. 127). Ідеться про зниження соціальних витрат, натомість громадянам надаються широкі можливості для самозабезпечення з оптимальним рівнем оподаткування. Створення умов для широкого залучення громадян до малого підприємництва може стати рішенням, яке утримуватиме стабільність у країні й дозволить швидко відновитися після війни.

С. Скрипник із співавторами (Скрипник та ін., 2023) визначають мале підприємництво як особливий вид економічної діяльності, що поєднує творчі здібності підприємця з інноваційними стратегіями. За даними Державної служби статистики України, на початок 2025 р. малі підприємства складали 94,9 % усіх українських підприємств, або 99,2 % усіх господарюючих суб'єктів. У малому підприємстві зайнято 50,9 % населення, воно забезпечує роботою 40 % найманих працівників у країні. У 2024 р. малі підприємства створили 28,2 % доданої вартості від загальної в Україні та 25,1 % ВВП країни¹.

І. Подольська (2023) вважає, що мале підприємництво є базовою ланкою економіки, що сприяє її зміцненню, мобілізації фінансових і виробничих ресурсів населення. Науковиця наголошує, що за рахунок мобільності, гнучкості, інноваційного підходу малі підприємства спроможні швидко пристосуватися до змін споживчого попиту, оперативно здійснювати виробництво нової продукції. О. Губарик і Д. Іванова (2024) серед ключових проблем бухгалтерського обліку в малих підприємствах виокремлюють неоднорідність бухгалтерського обліку, відсутність ефективних аналітичних інструментів і незадовільне виконання вимог законодавства. Є. Іонін і Т. Лужанська (2024) переконані, що діджиталізація обліку і аналізу в малих підприємствах є частиною стратегії їх виживання в умовах воєнних конфліктів, обмеженості ресурсів і нестабільності економіки. Їх підтримують І. Смірнова та Н. Смірнова (2021, с. 408): «Найважливішим критерієм при виборі програмного забезпечення для підприємств малого бізнесу залишається співвідношення його ціни та можливості... ведення обліку та складання звітності». Ґрунтовно проаналізували проблеми обліку в малих підприємствах в умовах воєнного стану В. Уманська, А. Ткаченко і Є. Манзенко (2023), які дійшли висновку, що запроваджені на початку воєнного стану послаблення для малого бізнесу виявилися неефективними, спричинили зниження надходжень до бюджету, тому були поступово скасовані. Підсумовуючи результати досліджень нау-

¹ Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. *Державна служба статистики України*. 2010—2025. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2025).

ковців, вважаємо, що інструменти спрощеного обліку й оподаткування потребують адаптації до умов воєнного стану.

Отже, **мета статті** — окреслити ключові напрями адаптації спрощеної системи обліку й оподаткування малих підприємств у контексті їх ролі для соціально-економічного забезпечення населення в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови.

Дослідження базується на діалектичному методі, розглядаючи мале підприємство як цілісну систему, вбудовану в господарську і соціальну системи України. Для оцінювання діяльності малих підприємств в Україні в нинішніх умовах, встановлення проблем спрощеної системи обліку і оподаткування в умовах воєнного стану використано методи аналізу і синтезу. Для розкриття зв'язків малого підприємства і держави залучено методи індукції та дедукції. Дослідження методологічних змін у спрощеній системі обліку й оподаткування виконано методом порівняння. Для підбиття підсумків дослідження використано метод узагальнення.

Стимулювання самозайнятості стосується трьох ключових сфер: спрощення взаємодії з державою, зменшення оподаткування і, власне, спрощення обліку.

1. Спрощення взаємодії з державою. Залучення широких мас населення до самозайнятості вимагає в частині взаємодії з державою простоти, доступності й зрозумілості. Як уже зазначалося, частка малих підприємств серед усіх підприємств України є дуже високою, тому їх адміністрування вимагає значних фінансових і людських ресурсів держави. Отже, спрощення адміністрування малих підприємств буде корисним як для держави, так і для самих підприємств. Способів спрощення адміністрування є декілька.

1. Делегування повноважень іншим суб'єктам. Такими суб'єктами можуть виступати банки, страхові компанії, аудитори, підприємства з надання бухгалтерських послуг, нотаріуси. Наприклад, інформацію про реєстрацію підприємцем до Єдиного реєстру можуть вносити банківські установи під час відкриття підприємницького рахунку. Банк також може контролювати перевищення лімітів отриманих на підприємницький рахунок доходів для малого підприємства. Нині таку можливість для українських підприємств не реалізовано. Основна перепона — обмежена інтегрованість державних реєстрів і баз даних банку. Правові режими доступу до різних відомств і банківських даних не узгоджено, також важливою темою є дотримання банківської таємниці. Кроком до розв'язання цього питання є запровадження систем відкритого банкінгу.

У цьому контексті інтерес становить естонський досвід. Естонська модель *e-Business Register* забезпечує швидку електронну реєстрацію й доступ до відомостей про юридичних осіб, автоматизує зміну даних, подання звітів і перевірку контрагентів через єдиний портал. Це знижує адміністративні бар'єри, скорочує час відкриття чи зміни бізнесу, підвищує прозорість даних. Модель реалізується через алгоритм безпечного обміну даними між реєстрами, що дозволяє різним базам зберігати власні стандар-

ти, але обмінюватися запитами в уніфікованому, аудитованому і захищеному форматі, що дає змогу будувати «єдине вікно» без централізації усіх даних у одному моноліті².

Упровадження такої моделі в Україні зменшить дублювання даних, підвищить швидкість адміністративних сервісів, поліпшить якість даних для контролю і спростить процедури для малого бізнесу. Натомість виникає потреба в узгодженні нормативно-правової бази щодо доступу до даних. В умовах воєнного стану додатково потрібно проектувати стійкість систем до атак, резервування і процедури відновлення.

2. Відмова від малоефективних заходів взаємодії держави і малого бізнесу. Останнім часом найбільше дискусій виникає щодо запровадження обов'язкового використання РРО/ПРРО малими підприємцями (Уманська та ін., 2023). З одного боку, державні органи наполягають на суцільній фіскалізації малих підприємств. Дійсно, використання РРО/ПРРО створює ряд переваг: підвищує прозорість діяльності; знижує ризики фінансових порушень за правильного використання; автоматизує продажі, здійснює контроль товарних залишків. Однак в умовах воєнного стану існують технічні й організаційні обмеження. Нестабільність електропостачання та інтернет-зв'язку унеможливорює безперебійне функціонування РРО/ПРРО, що створює ризики отримати штрафні санкції. Засоби РРО/ПРРО можуть стати інструментом додаткового тиску на бізнес. Зростає навантаження з ведення електронного обліку. Для малих підприємств додаткові витрати на техніку, налаштування програм, навчання персоналу є відчутними. Значна частина підприємців має недостатній рівень цифрової грамотності, що ускладнює процес упровадження нових технологій. Сума цих факторів зумовлює небажання підприємців використовувати РРО/ПРРО. Крім того, вимога застосування РРО/ПРРО потребує значного ресурсу для нагляду. Суцільне впровадження засобів РРО/ПРРО є можливим лише за умови забезпечення стабільної інфраструктури, а також державної інформаційної і технічної підтримки підприємців.

3. Об'єднання процедур через інтеграцію баз даних державних органів. Успішними прикладами для спрощення взаємодії держави і малого бізнесу є закріплені на законодавчому рівні система державних цифрових послуг «Дія», Єдина інформаційна система соціальної сфери, автоматичне надання мобілізованим ФОП податкових пільг. Проте на практиці існує проблема фрагментарності й обмеженої інтеграції державних інформаційних систем і реєстрів через відмінності в їх технічних стандартах і протоколах обміну. В результаті дані дублюються, мають різну структуру, а їх автоматичне порівняння або перевірка достовірності ускладнені.

Для практики малого бізнесу це проявляється в бюрократичних бар'єрах: підприємцям доводиться надавати одні й ті самі дані до різних контролюючих органів. Відсутність повноцінної інтеграції уповільнює впрова-

² E-Business Register Portal. URL: https://www.rik.ee/en/e-business-register/e-business-register-portal?utm_ (дата звернення: 04.11.2025)

дження принципу «єдиного вікна» у відносинах між бізнесом і державою. Багато процедур у сфері фінансового обліку, ліцензування, оподаткування все ще потребують ручного підтвердження даних. З огляду на це, технічна неузгодженість і правова фрагментарність стримують розвиток цифрової екосистеми «держава — бізнес», для усунення яких потрібні стандартизація форматів даних, створення єдиної архітектури взаємодії реєстрів і впровадження прозорих механізмів міжвідомчого обміну.

4. Можливість передання деяких функцій безпосередньо малим підприємствам. Розробка регламентів самоконтролю і створення чек-листів, де зібрано типові помилки і порушення, які разом із звітністю подаються до контролюючих органів, дозволили б малим підприємствам самостійно виявляти помилки і мінімізувати ризики штрафних санкцій.

2. Спрощення оподаткування. Нині на бізнес-середовище в Україні суттєво впливають військові дії. Спрощена система обліку і оподаткування, попри її зручність для малого бізнесу, має низку обмежень у відображенні збитків і втрат активів, спричинених війною. Основна проблема полягає в тому, що єдинники не ведуть повноцінного бухгалтерського обліку, а лише спрощений облік доходів. Через це збитки від руйнувань, пошкодження майна чи втрати контролю над активами на окупованій території офіційно не зменшують базу оподаткування. Спрощена система не передбачає механізмів документального підтвердження втрат, коли втрачено доступ до первинних документів на окупованих територіях. Виникають складнощі з відновленням даних, оцінюванням вартості втраченого майна, отриманням страхових компенсацій і державної допомоги. Крім того, підприємці стикаються з проблемами щодо сплати податків у разі фактичного зупинення діяльності, втрати клієнтської бази чи неможливості здійснювати розрахункові операції. У цілому проблеми спрощеної системи в умовах війни зводяться до відсутності гнучких інструментів відображення збитків і втрат, браку правових механізмів для фіксації економічних наслідків воєнних дій. Це посилює потребу в модернізації спрощеної системи і створенні норм щодо обліку втрат у період воєнного стану.

З початком повномасштабної війни у 2022 р. для підтримки малого бізнесу було впроваджено ряд пільг. Однак з часом частину з них було скасовано через неефективність, а також з мотивів необхідності поповнення державного бюджету. У 2025 р. діяла можливість оформлення податкових канікул у місяць, коли не було доходів, звільнення від сплати податків для мобілізованих ФОП, звільнення від сплати податку на землю і орендної плати (для тимчасово окупованих територій і територій активних бойових дій), отримання міжнародних грантів і пільгового кредитування (доступні кредити 5-7-9 %). Натомість обов'язковою стала сплата до бюджету військового збору всіма групами ФОП³.

³ Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

Американський учений А. Лаффер (Laffer, 2004) обґрунтував залежність між надходженнями до бюджету і розмірами податкових ставок. За результатами його досліджень, поступове зростання податкових ставок збільшує надходження до бюджету, але до певної межі. Високий податковий тиск знижує ділову активність, призводить до закриття і релокації підприємств до інших податкових юрисдикцій, що спричиняє зменшення податкової бази і, як наслідок, податкових надходжень. В Україні податковий тиск поєднується з жорстким адмініструванням, вимогами суцільної фіскалізації, а також труднощами роботи в умовах воєнного стану. З урахуванням цього, можна припустити, що зменшення податкового і адміністративного тиску сприятиме зростанню ділової активності населення і збільшенню надходжень до бюджету. На нашу думку, ефективно ввести деякі податкові послаблення адресно, щоб вони діяли саме в тих точках, де малому бізнесу особливо потрібна підтримка.

За спрощеною системою I і II груп підприємці повинні сплачувати фіксований розмір податків, незалежно від обсягів доходів. Платники єдиного податку за IV групою також сплачують фіксовану суму виходячи з площі належних їм на праві власності або оренди земельних ділянок. За Податковим кодексом⁴, до IV групи відносяться юридичні особи, у яких обсяг сільськогосподарського товаровиробництва за попередній період складає не менше 75 %, а також ФОП, які здійснюють діяльність у межах фермерського господарства. На час воєнного стану визначено пільги з сплати цього податку. Для юридичних осіб, у яких понад 30 % земель перебувають під окупацією, нормативний обсяг сільськогосподарського товаровиробництва знижено до 50 %. Не враховуються для оподаткування землі, де ведуться активні бойові дії, землі в окупації, забруднені вибухонебезпечними предметами. Проте платники податку IV групи, на відміну від I і II груп, зобов'язані сплачувати ПДВ і ПДФО, а ФОП — єдиний соціальний внесок і військовий збір.

Новостворені малі підприємства можуть отримувати невеликі доходи, навіть менші за витрати, особливо це стосується виробничих промислових, сільськогосподарських підприємств. Для підтримки діяльності таких підприємств доцільно надавати їм податкові канікули на період окупності вкладеного капіталу. Прикладом для встановлення періоду окупності може слугувати Північноамериканська система класифікації промисловості (North American Industry Classification System — NAICS⁵), згідно з якою визначено відмінності між підприємствами різних галузей за критеріями конкурентоспроможності, витрат, доходів, темпів зростання і технологічних змін, що впливає на період окупності різних підприємств. Також на обчислення цього терміну може впливати регіон, особливості галузі, специфіка роботи підприємства тощо.

⁴ Там само.

⁵ NAICS Identification Tools. *Small Business Administration*. URL: <https://www.sba.gov/> (дата звернення: 26.10.2025).

Ще одну пільгу можна запропонувати малим підприємствам за працевлаштування отримувачів соціальних виплат — у вигляді звільнення від сплати ПДФО за такого працівника, у разі коли він відмовляється від соціальних виплат, а натомість отримує надбавки до зарплати з частини зекономлених підприємством коштів на сплату ПДФО. У такий спосіб держава стимулюватиме працевлаштування соціально незахищених верств населення і зменшуватиме витрати на соціальні виплати, підприємства заощаджуватимуть на податках, працівники з соціально вразливих верств отримуватимуть певну перевагу при працевлаштуванні й не втрачатимуть доходу від соціальних виплат, які замінюватимуться надбавкою до заробітної плати.

В Україні існуючий неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі 17 грн був встановлений більше 20 років тому і відтоді не переглядався. За міжнародною практикою неоподатковуваний мінімум доходів громадян є прожитковим мінімумом, з якого не можна утримувати податки, оскільки це ставить громадянина за межу виживання. Отже, для мікропідприємств можна встановити мінімальну межу річних доходів, з яких не стягуватимуться податки. Контролювати перевищення цього ліміту можна за показниками банківського рахунку.

Надання мікропідприємствам державних грантів, на наш погляд, має сумнівну ефективність. У воєнний час ресурси держави направляються на оборону. Надання мікрогрантів вимагає додаткових коштів за рахунок або міжнародних запозичень, або підвищення податків. При цьому вони мають точковий ефект, не змінюючи системи в цілому. Скористатися ними може невелика частка мікропідприємств. Натомість є інші інструменти, які довели свою ефективність і не вимагають додаткового фінансування. Для підтримки малого підприємництва потрібні системні заходи, здатні охопити переважну більшість малих підприємств. Як приклад наведемо Федеральне агентство США (Small Business Administration — SBA), яке займається підтримкою малого бізнесу через систему державних закупівель. У його пріоритеті — створення інфраструктури для малого бізнесу, майданчиків і каналів реалізації, розвиток консалтингу⁶.

3. Спрощення обліку. Для залучення населення до малого підприємництва в умовах воєнного стану потрібна трансформація спрощеної системи обліку з метою забезпечення її доступності й зрозумілості для осіб без бухгалтерської кваліфікації. Розглянемо, які зміни необхідно внести до регулюючих документів щодо спрощеної системи обліку, в розрізі елементів його методу (табл.).

Пояснимо запропоновані нами зміни.

По-перше, традиційна система документування в Україні орієнтована на використання затверджених форм. Ця модель забезпечує юридичну визначеність у ручному обліку. В цифровому середовищі головним є не зовнішній вигляд документа, а структура даних, які він містить, і логічні зв'язки між ними.

⁶ *Small Business Administration*. URL: <https://www.sba.gov/> (дата звернення: 06.11.2025).

Удосконалення регулювання спрощеного обліку

Елемент методу	Нормативні документи	Чинні спрощення	Пропоновані зміни до нормативних документів
Документування	Ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік»	Зменшення кількості документів, реквізитів і показників, які розкриваються	Перехід від стандартизації форм до стандартизації реквізитів
Оцінка	Ст. 2 НП(С)БО 25	Не вимагається оцінки за справедливою вартістю і проведення переоцінки	Дозволити оцінку за повною собівартістю
Калькуляція	Ст. 5.4—5.6 НП(С)БО 25	Не розраховуються податкові різниці, не нараховуються резерви	Алгоритмізація калькуляцій для використання в цифровому середовищі
Рахунки	Спрощений план рахунків	Згортання рахунків шляхом об'єднання і видалення тих, які не використовуються малими підприємствами	Надати більшу свободу у визначенні об'єктів обліку, не передбачених планом рахунків
Подвійний запис	Ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік»	Використання простої (single) бухгалтерії	Розширити перелік суб'єктів, які можуть використовувати просту бухгалтерію
Баланс і звітність	Ст. 11 Закону України «Про бухгалтерський облік», НП(С)БО 25	Згортання реквізитів звітності, зменшення частоти подання	Індивідуалізація звітності завдяки використанню інструментів штучного інтелекту

Джерело: складено автором за: НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність». Затверджена Наказом Мініфіну України № 39 від 25.02.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text>; Спрощений план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств. Затверджений Наказом Міністерства фінансів України № 186 від 19.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0389-01#Text>; Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

У ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» наведено перелік реквізитів, які відображають у обліковій документації. Встановлено, що первинні документи визнаються дійсними, якщо можна ідентифікувати господарську операцію⁷. Однак ці положення не

⁷ Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

орієнтовано на цифровізацію і data-centric архітектуру обліку. До того ж, на практиці в ході державного контролю невідповідність документів встановленим формам може стати підставою для визнання господарської операції недійсною. Перехід від регламентації форм до регламентації реквізитів має для малих підприємств кілька переваг:

- *гнучкість*: форми документів можуть змінюватися без порушення нормативної структури даних;
- *сумісність систем*: уніфіковані реквізити дають змогу державним і корпоративним базам взаємодіяти без втрати інформації;
- *аналітична глибина*: дані стають «машиночитаними», що підсилює контроль, моніторинг, аналітику в цифровому середовищі;
- *дерегуляція документування і звітності*: зникає потреба в затвердженні форм, замість цього регулюються тільки реквізити — ядро інформаційної моделі.

Перехід від регламентації форм до регламентації реквізитів відповідає принципам data governance і semantic interoperability (Rodrigues, 2025). Це стратегічний напрям для побудови інтелектуальної системи бухгалтерського обліку, де кожен документ є носієм даних, а не бюрократичною формальністю.

По-друге, зважаючи на невеликі обсяги діяльності, невелику кількість об'єктів обліку, малим підприємствам недоцільно вести окремі рахунки для загальновиробничих і загальногосподарських витрат. Ці витрати можуть бути одразу перенесені в собівартість продукції, товарів, робіт або послуг. Таким чином, оцінка проводитиметься за повною собівартістю.

По-третє, впровадження цифрових технологій змінює калькуляцію. Завдяки цифровим продуктам з'являється можливість миттєво проводити складні розрахунки, відстежувати вартість у режимі реального часу. Тому з'являється потреба в приведенні методик калькуляції у відповідність з комп'ютерними алгоритмами. Алгоритм калькуляції можна умовно поділити на етапи:

1) *автоматизоване збирання даних*. Інформація про використання ресурсів надходить безпосередньо з первинних електронних джерел, як-то IoT, CRM- і ERP-модулі;

2) *класифікація і групування витрат*. Автоматичне віднесення витрат до відповідних статей калькуляції, використовуючи попередньо задані параметри;

3) *розподіл непрямих витрат*. Системи планування ресурсів підприємства (Enterprise Resource Planning — ERP) застосовують динамічні бази розподілу (час праці, площу, обсяг виробництва), що дозволяє коригувати частку накладних витрат у режимі реального часу;

4) *автоматичне формування калькуляційних листів*. Результати розрахунків систематизуються в калькуляційних звітах, які включають собівартість, структуру витрат, відхилення від планових показників і прогностичні моделі;

5) *аналітичний етап*. Інструменти аналітики дозволяють візуалізувати структуру собівартості, оцінювати ефективність витрат і ухвалювати управлінські рішення.

Калькуляція перестає бути лише елементом методу обліку — вона перетворюється на аналітичний механізм оптимізації ресурсів.

По-четверте, спрощений план рахунків не задовольняє повною мірою потреби обліку в малих підприємствах. На практиці підприємства затверджують робочий план рахунків, що містить більше об'єктів обліку. З огляду на велику кількість видів діяльності малих підприємств, передбачити в нормативних актах усі можливі об'єкти обліку складно. Варто надати можливість самостійно додавати до робочого плану рахунків такі, які необхідні для формування якісного інформаційного забезпечення зацікавлених сторін.

По-п'яте, небагатьом малим підприємствам в Україні дозволено використовувати просту бухгалтерію. Однак на практиці таких підприємств, яким достатньо було б ведення простої бухгалтерії, більше, але через неузгодженість законодавчого поля вони змушені використовувати подвійний запис, що вимагає більше робочого часу і ресурсів. Пропонуємо розширити перелік підприємств, яким дозволено використовувати просту бухгалтерію, для розширення кола залучених до підприємництва осіб.

По-шосте, нормативні вимоги підганяють усі різноманітні види діяльності малих підприємств під єдині стандартизовані форми звітності. Як наслідок, звітність досить поверхово розкриває діяльність підприємств. Спроби запровадити звітність про якісні характеристики діяльності не вирішують проблеми. Використання штучного інтелекту дозволить зробити звітність більш індивідуалізованою залежно від галузі діяльності, розмірів, регіону, технологічності, найму працівників тощо. Обробка таких звітів інструментами штучного інтелекту дасть можливість отримувати системну інформацію про стан малих підприємств, їх діяльність і розвиток.

Отже, побудовано вдосконалену трискладову модель спрощеної системи обліку й оподаткування, яка має забезпечити її різносторонній розвиток і яка включає як організаційні заходи взаємодії малих підприємств з державою, так і розвинуту методичну складову обліку й оподаткування.

ВИСНОВКИ

В умовах воєнного стану мале підприємництво може стати ключем до забезпечення стабільності економіки. Запропонована модель сприятиме розв'язанню соціально-економічних проблем і викликів воєнного часу, що, на нашу думку, сприятиме підвищенню ділової активності населення, залученню громадян до підприємницької діяльності, створенню робочих місць. В умовах воєнного стану і в період повоєнної відбудови такі заходи є необхідними для збереження достатнього рівня доходів населення, зниження соціального напруження, зменшення витрат держави на соціальне забезпечення.

Отримані результати потребують ширшого наукового осмислення, оскільки відображають не тільки окремі аспекти проблеми обліку і оподаткування малих підприємств в умовах воєнного стану, але й відкривають перспективи для подальших досліджень. Таким чином, представлений матеріал може слугувати підґрунтям для нових наукових розвідок, а також базою для розробки методичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення облікових процесів на малих підприємствах.

Дослідження проведене власним коштом автора.

Автор висловлює подяку І. Охріменку, д-ру екон. наук, проф., ректору Київського кооперативного інституту бізнесу і права за слушні поради і конструктивну дискусію в ході написання статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Лі Куан, Ю. (2016). Із третього світу в перший. Історія Сингапуру. 1965—2000 рр. Пер. з англ. Є. Сагайдак. Київ, КМ-Букс. 760 с.
- Скрипник, С., Лавров, Р., Шепель, І. (2023). Облік і оподаткування суб'єктів малого підприємництва. *Економіка та суспільство*, (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-61>
- Подольська, І. (2023). Сучасний стан та напрямки удосконалення обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва. У: Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції. 36. матер. Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (Миколаїв 22 травня 2023 р.). Миколаїв, МНАУ, 272 с. С. 90—93. URL: https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf_zbirnyk-tez-22-05-23.pdf#page=90
- Губарик, О., Іванова, Д. (2024). Особливості обліку фінансових результатів діяльності малого підприємства та напрями його удосконалення. *Економіка та суспільство*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-142>
- Іонін, Є., Лужанська, Т. (2024). Удосконалення системи обліку, аналізу та оподаткування на мікропідприємствах в умовах воєнного конфлікту. *Економічний аналіз*. Т. 34. № 3. С. 394—402. <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.394>
- Смірнова, І., Смірнова, Н. (2021). Вплив інформаційних технологій на організацію та ведення обліку на підприємствах малого бізнесу. У: Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в інформаційного суспільства. 36. матер. VII Між. наук.-практ. конф., присвяч. 115-річчю КНЕУ імені Вадима Гетьмана (9—10 груд. 2021 р., Київ). Київ, КНЕУ. С. 406—408. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/ec00615c-0853-4f07-ba23-1140a08ee4fe/content>
- Уманська, В., Ткаченко, А., Манзенко, Є. (2023). Перспективи розвитку системи обліку та оподаткування на малих підприємствах. *Економіка та суспільство*, (55). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-50>
- Laffer, A. (2004). The Laffer Curve: Past, Present, and Future. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/taxes/report/the-laffer-curve-past-present-and-future>
- Rodrigues, N. (2025). Transforming enterprise finance with data-centric architectures and platform integration. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences*. 15(03). 937—945. <https://doi.org/10.30574/wjaets.2025.15.3.1001>

Надійшла 01.10.2025

Прорецензована 21.10.2025

Доопрацьована 10.11.2025

Підписана до друку 20.11.2025

REFERENCES

- Lee Kuan, Yew. (2016). From Third World to First: The Singapore Story: 1965-2000. Kyiv. 760 p. [in Ukrainian].
- Skrypnyk, S., Lavrov, R., Shepel, I. (2023). Accounting and taxation of small business entities. *Economy and Society*, (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-61> [in Ukrainian].
- Podolska, I. (2023). Current status and directions for improving accounting and reporting of small business entities. In: Prospects for the development of accounting, audit, taxation and finance in the context of European integration. Proc. All-Ukrainian Sci.-Pract. Internet Conference (Mykolaiv, May 22, 2023). Mykolaiv, 272 p. P. 90—93. URL: https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf/zbirnyk-tez-22-05-23.pdf#page=90 [in Ukrainian].
- Hubaryk, O., Ivanova, D. (2024). Peculiarities of accounting of financial results of small enterprises and directions of its improvement. *Economy and Society*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-142> [in Ukrainian].
- Ionin, Ye., Luzhanska, T. (2024). Improving the accounting, analysis, and taxation system for microenterprises in conditions of armed conflict. *Economic Analysis*. Vol. 34. No. 3. P. 394—402. <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.394> [in Ukrainian].
- Smirnova, I., Smirnova, N. (2021). The impact of information technology on the organization and practices of accounting in small businesses. In: Accounting, analysis, audit and taxation: a modern paradigm in the information society. Proc. VII Int. Sci.-Pract. Conf. dedicated to the 115th anniversary of the KNEU named after Vadym Hetman (Kyiv, December 9—10, 2021). Kyiv, KNEU. P. 406—408. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/ec00615c-0853-4f07-ba23-1140a08ee4fe/content> [in Ukrainian].
- Umanska, V., Tkachenko, A., Manzenko, Ye. (2023). Prospects for the development of the accounting and taxation system at small enterprises. *Economy and Society*, (55). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-50> [in Ukrainian].
- Laffer, A. (2004). The Laffer Curve: Past, Present, and Future. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/taxes/report/the-laffer-curve-past-present-and-future>
- Rodrigues, N. (2025). Transforming enterprise finance with data-centric architectures and platform integration. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences*. 15(03). 937—945. <https://doi.org/10.30574/wjaets.2025.15.3.1001>

Received on October 1, 2025

Reviewed on October 21, 2025

Revised on November 10, 2025

Signed for printing on November 20, 2025

Vadym Novikov, PhD Student at the Department of Accounting and Taxation
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
18, Yulii Zdanovskoyi St., Kyiv, 03022, Ukraine

SIMPLIFIED SYSTEM OF ACCOUNTING AND TAXATION UNDER MARTIAL LAW AND DURING POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

The role of small business in ensuring the socio-economic stability of Ukraine under martial law and in post-war reconstruction period is considered. It is determined that the key problem for the state remains social security of broad segments of the population, which requires considerable budget expenditures. Under these conditions, small business appears as an effective tool for creating jobs, attracting citizens to self-employment and reducing the burden on the social part of the budget.

The scientists and practitioners' approaches to the organization of the social security system are analyzed, their possible adaptation in Ukrainian realities, in particular, by creating conditions for self-subsistence of citizens and the development of entrepreneurial initiative, is considered. Modern scientific studies that confirm the significant contribution of small business to GDP formation, employment and tax revenues are summarized.

Particular attention is paid to the problems of accounting and taxation of small enterprises under current conditions. The main barriers to their activities are identified: limited financial and human resources, low technological effectiveness, complexity of interaction with state authorities. The need to simplify accounting and administration procedures, abandon inefficient fiscalization measures, as well as create a flexible taxation system is proven.

Directions for improving accounting and tax policy are proposed: delegation of some functions to private institutions, integration of state databases, introduction of tax holidays for newly created enterprises, expansion of rights to use simple accounting, improvement of approaches to stocktaking and reporting. The advisability of using digital technologies and artificial intelligence to automate accounting and form individualized reporting is underscored.

The results of the study confirm that the development of small business can become a key factor in socio-economic stability under martial law, contribute to economic recovery and reduce social tension in Ukrainian society in post-war reconstruction period.

Keywords: *simplified accounting; simplified taxation system; martial law; digitalization.*



<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.072>

JEL: Q54, E31, E52, F52

ZAHAF Youcef, Phd (Econ.),

University Centre of Maghnia

Bp 600-13300 Al-Zawiya Road, Al-Shuhada District, Maghnia, Tlemcen, Algeria

e-mail: youcefmaster2014@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6453-6686>

Wafa Hammoumi, Phd (Econ.), University Centre of Maghnia

Bp 600-13300 Al-Zawiya Road, Al-Shuhada District, Maghnia, Tlemcen, Algeria

e-mail: wafahammoumi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6793-7107>

QUANTILE REGRESSION ANALYSIS OF CLIMATE-INDUCED INFLATION AND ITS IMPLICATIONS FOR ALGERIA'S ECONOMIC STABILITY AND NATIONAL SECURITY

This study examines the correlation between inflation and meteorological factors in Algeria using quantile regression analysis. The main goal is to find out how changes in climate affect inflation. The results reveal that average temperature has a significant impact on inflation while it is low. This suggests that climate-driven pressures are stronger when circumstances are stable. These findings show that policymakers need to put temperature-related risks at the top of decision priorities.

Keywords: Inflation; National Security; Climate changes; Quantile Regression; Algeria.

The stability of the economy, with its many components and large complexes, is one aspect of national security. Economic stability is an essential component of the country's security, sovereignty, and stability. It manifests itself via a country's authority and ability to preserve its economic interests while being financially indepen-

C i t a t i o n: Zahaf, Y., Wafa, H. (2026). Quantile regression analysis of climate-induced inflation and its implications for Algeria's economic stability and national security. *Economy of Ukraine*. 69. 02(771). 72—85. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.072>

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2026. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

dent. Furthermore, it ensures resilience against both internal and external attacks. This approach combines economic policy and national security strategies to address weaknesses in a country's commerce, resources, and strategic industries (Baldwin, 1997). Economic security issues have typically been centered on health uncertainties, retirement demands, and income interruption protection (Losman, 2001). The national security policy encompasses decisions and actions that are critical to preserving domestic basic values from external threats. The national security approach also serves as a thorough interpretive framework for studying foreign affairs. A widespread belief exists that realism scholars contend diplomatic conduct should be primarily determined by the distribution of power within the international system, suggesting that domestic economic factors and social institutions have significant relevance (Leffler, 1990).

Algeria puts a high emphasis on national economic security owing to the country's dependence on oil and gas earnings, the volatility of global oil prices, and the region's geopolitical dynamics, which are notorious for continual oscillations that need decision-makers in Algeria to be exceedingly attentive. Therefore, Algeria faced significant economic challenges after its independence in July 1962, including the development of an independent fiscal and monetary authority as well as the construction of sound economic foundations. The major purpose was to assure the provision of food security while simultaneously encouraging industrial and agricultural diversity. The nation conducted a number of reform programs throughout the communist period, subsequently adjusting to a market economy when it appeared in the early 1990s, and finally shifting into a phase of economic take-off and integration into the global market after 2000. Despite Algeria's enormous natural resources and coastline, the country's economy is subject to external shocks, notably swings in the global oil market, as well as internal pressures like population growth and unemployment. Addressing these problems is vital to attaining economic resilience and long-term sustainability.

This research seeks to examine the association between climate change indicators and inflation in Algeria. This relationship highlights the extent to which individuals' purchasing power is affected, which is a crucial indicator of economic security. The study makes use of a contemporary standard approach, namely quantile regression, to examine the association between climate change indicators in Algeria (average temperatures and precipitation percentage) and inflation in the country.

Many recent studies shed light on the nexus between climate changes and inflation pressures. These papers shed lights on how this relationship affect economic stability and national security as a sign of general nations stability.

Using local projections for 1970—2020, S. Cevik & J. Jalles (2023) find that climate disasters significantly affect inflation and growth, with heterogeneous and sometimes opposing effects. These impacts differ by disaster type and are far stronger in developing economies, reflecting weaker fiscal capacity and greater long-term economic scarring. N. Abidi et al. (2024) developed a theoretical model and empirical evidence showing that climate shocks, mainly via food prices, complicate inflation control and weaken monetary policy transmission in ME&CA economies.

C. Nickel et al. (2023) found that projected warming up to 2035 raises annual food and headline inflation. Furthermore, it amplifies the inflationary impact of heat extremes, implying persistent upward pressure on price stability.

Another work by A. Budebes et al. (2025) reveals that abnormal weather shocks have a delayed but statistically significant impact on CPI. Additionally, they found particularly strong effects on food prices in GCC economies. Using ARDL and cointegration tests, work by M. Sithole (2025) results denote that rising temperatures and CO₂ emissions exert significant short- and long-run inflationary pressures, through food and energy channels.

Qi C. (2025) provides country-level evidence that climate change affects inflation via central bank interest-rate responses. Furthermore, the results show other impacts as food supply disruptions and pricing behavior. In a recent study, J. Iliysu et al. (2023) employ an SVAR model using monthly data (2002—2020) for Egypt, Nigeria, and South Africa. They find climate change lowers real output and raises food and consumer inflation. Particularly, the strongest effects are in Nigeria and South Africa, and food prices are most affected overall.

THE ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY CONDITIONS IN ALGERIA

Studying the reality that characterizes the national security and the Algerian economy requires addressing a number of crucial concepts and facts. By analyzing the data, we can study the relationship between Algerian national security, its causes, and basic requirements, as well as the economic aspects affected by comprehensive state policies. All of the above allows building models that achieve results to help decision-makers in Algeria to scale up their strategies.

Economic Diversification and Dependence on Hydrocarbons. It is incontrovertible truth that Algeria is reliant on oil and gas income, which accounted for 86% of exports. Through many changes, Algeria has pushed measures to diversify the economy. These efforts were embodied in many development projects targeting agriculture and industry before 1990. Then improvements in public finance and monetary policy in line with the monetary and credit legislation 90-10. During the period 1990—2000, Algeria witnessed a rich transition phase towards a market economy with the support of foreign institutions (IMF and World Bank). After 2000, the nation adopted efforts to enhance non-hydrocarbon exports and the growth of the private sector. But following the covid-19 crisis, the most crucial measures achieved by Algeria in developing technological underpinnings for the success of the project have been consolidated. The government's aim includes strengthening the investment climate and boosting entrepreneurship to lessen dependency on oil and gas.

Youth Unemployment and Demographic Dynamics. Algeria's unemployment rate has considerably fallen in recent years, showing excellent labor market advances brought about by the Algerian government's initiatives introduced after 2000. In 2023, the unemployment rate was 11.81%, a 0.62% decline from the previous year's level of 12.44%. The trend continued, with a 1.17% decline in 2022 from

13.61% in 2021. In a similar vein, 2021 showed a 0.43% decline from 2020's average of 14.04%. Additionally, 2020 showed a 1.76% gain over 2019, demonstrating the volatility prior to the constant growth¹.

National Vision and Development Plans. A comprehensive framework for reaching sustainable development via structural improvements, greater governance, and enhanced resilience in important areas like industry, education, and agriculture is defined in Algeria's Vision 2030. Furthermore, Algeria intends to develop these sectors boost economic diversification and minimize dependency on hydrocarbons. Algeria seeks to enhance productivity and generate employment by supporting small and developing enterprises to assist the economy, prioritizing innovation, and fostering a competitive business environment. To boost trade, pull in investment, and accomplish long-term economic stability, the country also aligns its policies with regional integration plans, such as the African Continental Free Trade Area (AfCFTA).

Economic Security and External Shocks. Algeria is experiencing tremendous problems in light of the crises of global oil price volatility and several external economic shocks. The decline of oil prices in 2014 also led to an extreme funding problem when the income control fund ran out in October 2017. In addition to the economic effects of the COVID-19 pandemic, which expressed itself in rises in expenditures for immunizing persons against the epidemic. These incidents underscored the necessity for economic diversification and financial flexibility to secure permanent funding of the economy. In response, the national development plan stresses energy transformation and strengthening financial management by updating the Organic Law of Finance in 2018 and the Accounting and Management Law (Law 23-07) of Finance in 2023. Key initiatives include increasing the use of renewable energy, boosting efficiency in public expenditure, expanding income streams beyond hydrocarbons, strengthening local goods, and developing companies. These policies aimed at minimizing dependency on unpredictable oil markets, encouraging sustainable development, and enhancing Algeria's capacity to handle future global economic problems.

Regional and Global Context. Algeria is a prominent player in Africa and the Arab world owing to its geopolitical position and richness of natural resources, including oil, gas, and other minerals. Its strategic position at the junction of the Middle East, Africa, and Europe enhances its importance in the regional energy and commerce economies. To safeguard its economic and national security, Algeria focuses on actions aimed at sustaining government and eliminating corruption. Furthermore, the government has as its major objective the leveraging of its natural richness and strategic relationships to promote economic diversification, boost regional integration, and consolidate its worldwide position.

Climate change indicator. Region Changes in climatic patterns (temperatures, rainfall levels and unpredictability, sea level rise, etc.) pose physical dangers

¹ Algeria Unemployment Rate. *macrotrends*. 2024. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/dza/algeria/unemployment-rate> (assessed on: 12.12.2024).

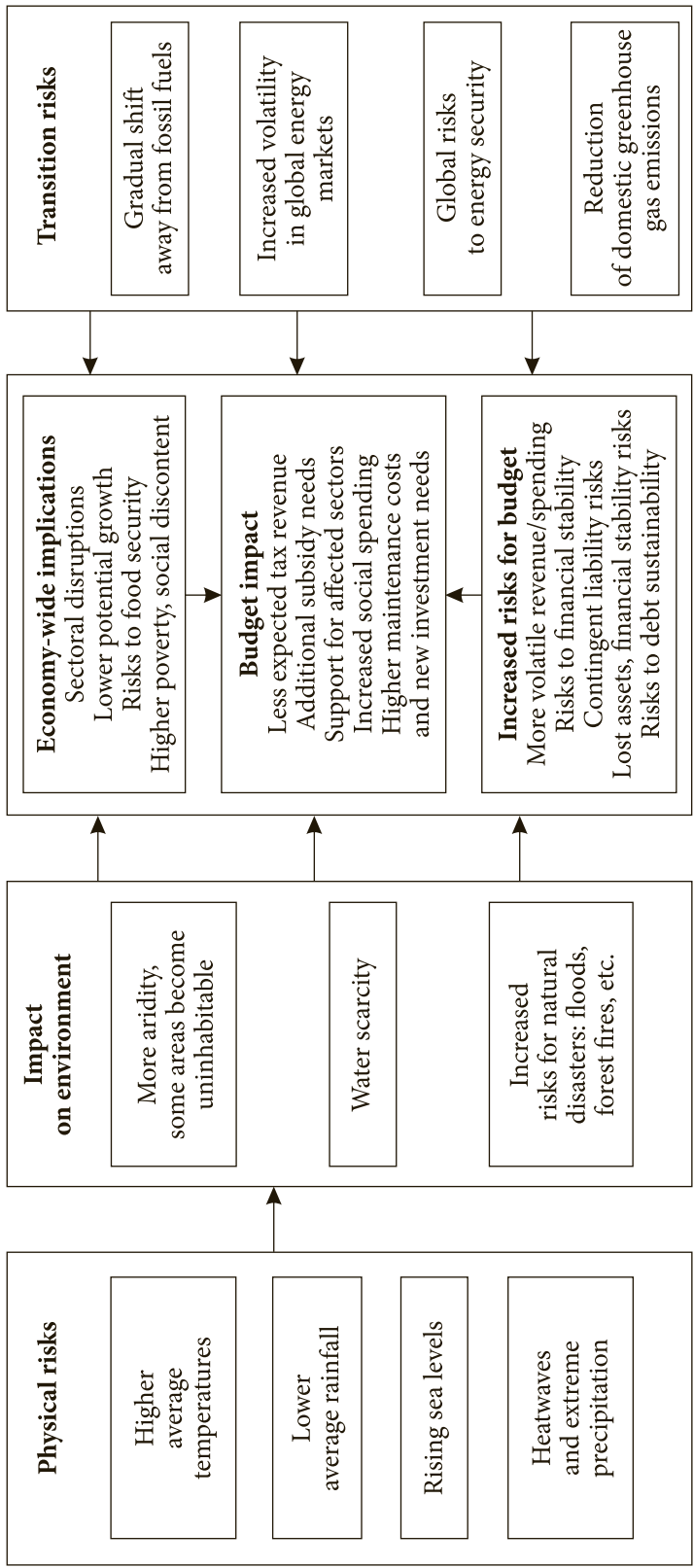
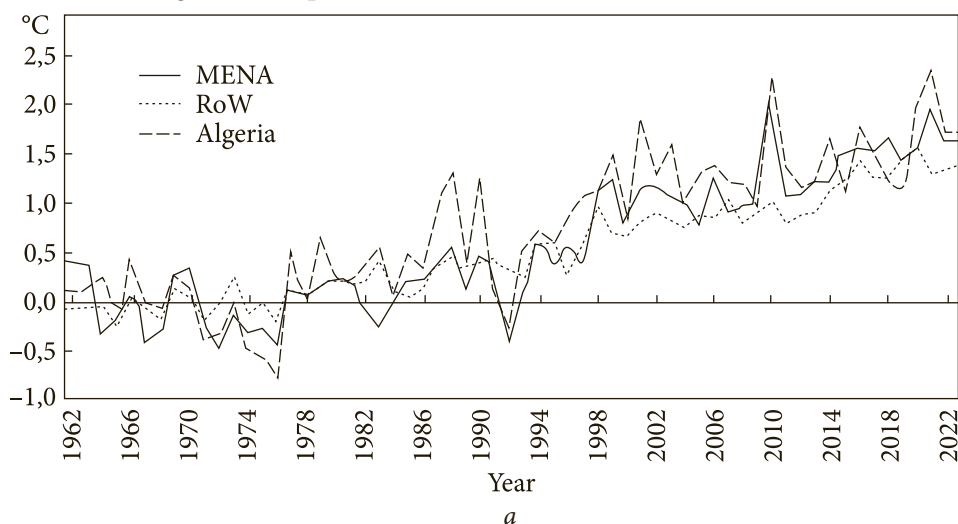


Fig. 1. Climate change: risks for the economy and for public finances
Source: Harb, Nashin, 2024, p. 4.

**Average temperatures in Algeria and the MENA
have been rising at a faster pace than in the rest of the world**



**Average temperatures in Algeria are likely
to continue rising in the coming decades**

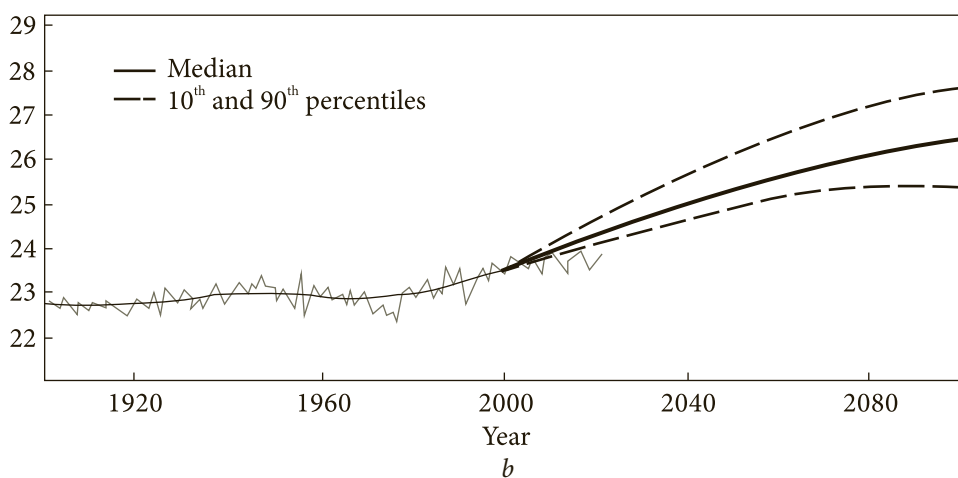
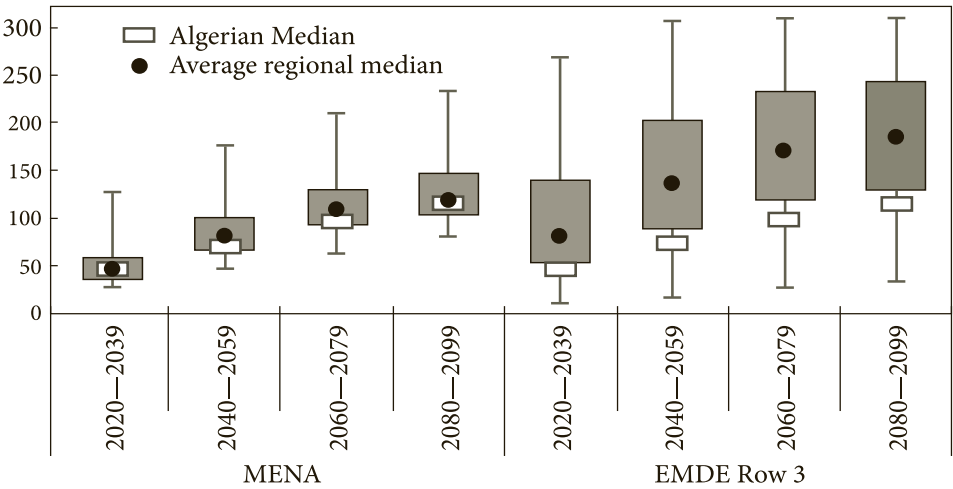


Fig. 2. Algeria: historical and projected average temperatures. All projections are under the SSP2—4.5 scenario: *a* — annual surface temperature change, 1962—2022 (change relative to the 1951—1980 baseline). This indicator presents the mean surface temperature change during the period 1961—2022, using temperatures between 1951 and 1980 as baseline; *b* — Algeria: projected mean-temperature, 1920—2080 (30 years averages, anomalies to 1985—2014). The black line represents row; *c* — warm-Spell Duration Index. The grey box represents the 10 and 90 percentiles and the whiskers the minimum and maximum; *d* — maximum temperature of more than 35 °C (projection). (See also p. 78).

Source: Harb, Nashin, 2024, p. 7.

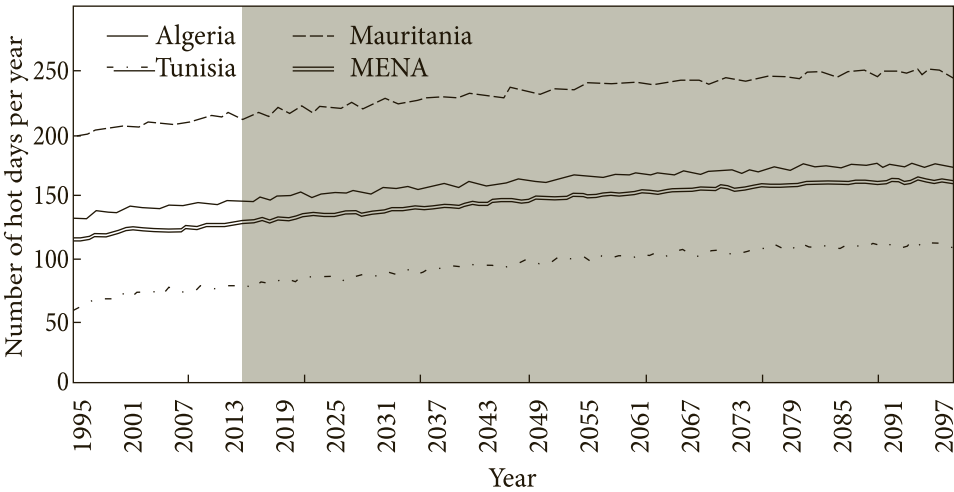
that may impair economic activity, assets, and human populations. Transition risks are produced by changes in how domestic and international economic players behave due to the transformation to a low-carbon economy and the related

Heat waves are likely to become longer and occur more frequently



c

Average temperatures in Algeria are likely to continue rising in the coming decades



d

Fig. 2. The end.

changes in markets, rules, regulations, and technological and global contexts (Harb, Nashin, 2024) (Fig. 1).

The SSP2-4.5 scenario, which assumes modest global mitigation efforts to decrease CO₂ emissions, is represented in Fig. 2, coupled with historical and forecast temperature rises in Algeria. Since 1962, average temperatures in Algeria and the MENA region have climbed more swiftly than the world average, according to the data. This is proven by the considerable changes in Algeria's annual surface temperature. The average temperature in Algeria is likewise anticipated to climb continuously until 2080, suggesting that this warming trend will continue. Drought will become more common, and the chance of drought will grow due to this warming.

As evidenced by the Warm Wave Duration Index, which estimates lengthy periods of high heat that transcend historical limits. These results underline Algeria's extreme susceptibility to climate change.

Moreover, Algeria's hot days exceeding 35 degrees Celsius are anticipated to climb dramatically, outperforming those in bordering North African and Middle Eastern countries like Tunisia and Mauritania. Over time, Algeria may endure over 250 days of extreme heat yearly. Algeria's public health, water resources, and agriculture may face considerable hurdles consequently. All of the aforementioned presents a severe danger to Algeria's national security, as it stresses how urgently appropriate climate adaptation measures must be put in place to reduce the negative repercussions on diverse businesses. Algeria should also prioritize investment in climate-smart agriculture, renewable energy, and sustainable water management boost climate resilience. These steps will be vital for guaranteeing the long-term environmental sustainability of the nation and sustaining its socio-economic stability in the face of growing climate hazards.

DATA AND TOOLS

In the current section of our research, we will discuss numerous economic indicators that constitute a measure of economic security and thus national security. As well as numerous interactions and linkages between them. Furthermore, we shall assess the impact of AVTEMP (Average Temperature) and AVPERCIP (Average Precipitation) on inflation in Algeria. At its heart, the standard process is based on three primary variables that use Quantile Regression, a novel standard method developed by R. Koenker, K. Hallock (2001). Table 1 shows the various variables, their sources and nature.

Our model might be expressed as follows:

$$Q_y(\tau|X) = \beta_0(\tau) + \beta_1(\tau) \cdot AVTEMP + \beta_2(\tau) \cdot AVPERCIP + \beta_3(\tau) \cdot Z + \dots + \varepsilon(\tau),$$

where $Q_y(\tau|X)$ is the conditional τ^{th} quantile of inflation given covariates X ; $\beta_0, \beta_1, \beta_2(\tau)$ and $\beta_3(\tau)$ are quantile-specific coefficients; Z denotes additional included economic security variables; $\varepsilon(\tau)$ is the quantile-specific residual.

Table 1. Variables characteristics

Variables	Designation	Type	Data type	Source
AVTEMP	Average Temperature (Celsius)	Independent (regressor)	Annual	URL: https://tradingeconomics.com
AVPERCIP	Average Precipitation (mm)	Independent (regressor)	Annual	URL: https://tradingeconomics.com
INF	Inflation rate percent	dependent	Annual	URL: https://tradingeconomics.com

Source: created by authors.

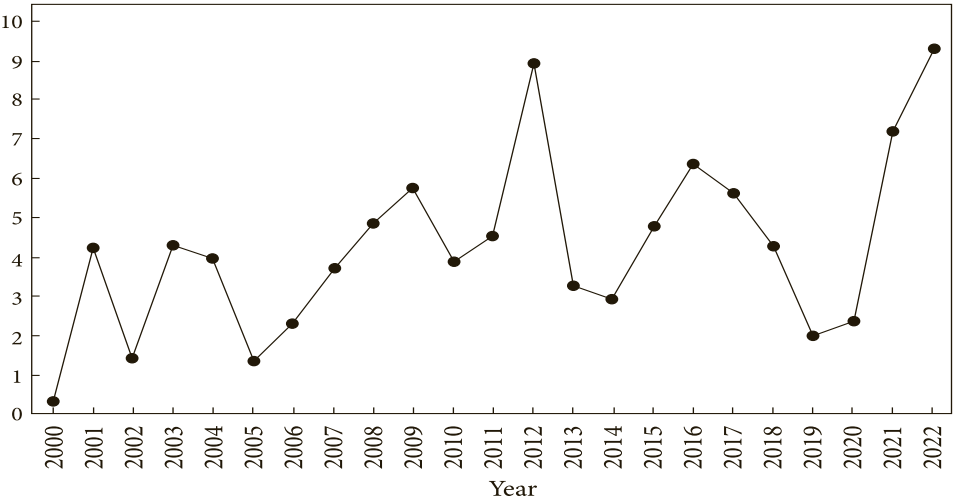


Fig. 3. Inflation trend in Algeria (2000—2022), %
Source: URL: tradingeconomics.com (assessed on: 29.10.2025).

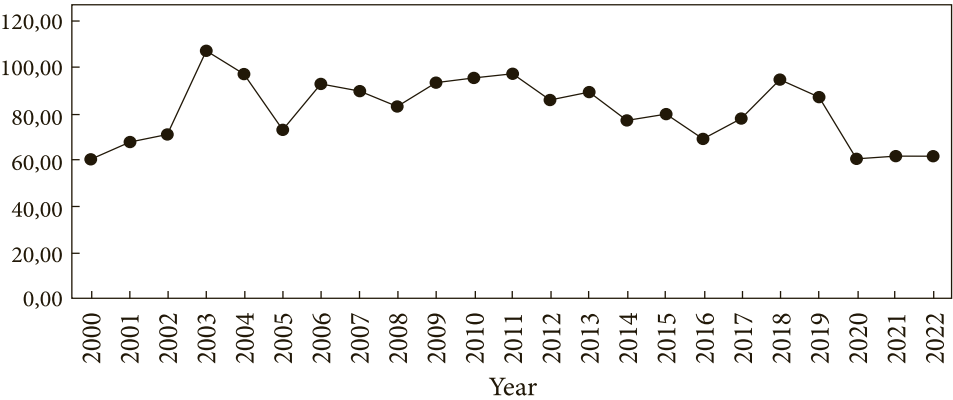


Fig. 4. Average precipitation in Algeria (2000—2022), mm
Source: URL: tradingeconomics.com (assessed on: 29.10.2025).

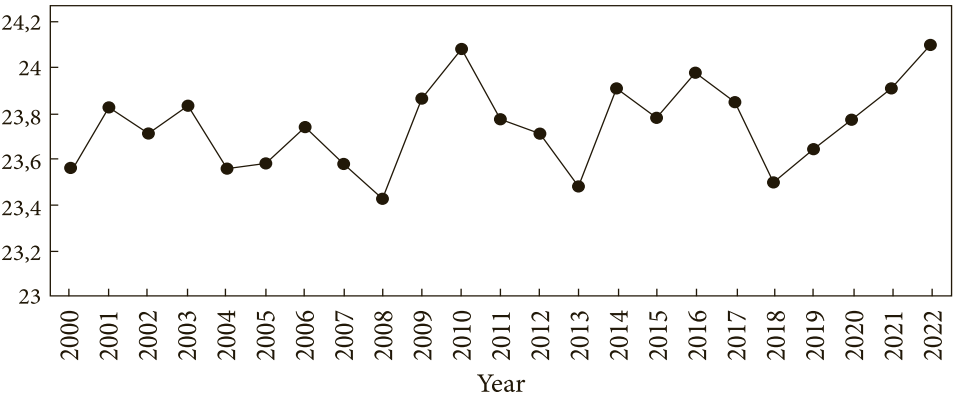


Fig. 5. Average temperature in Algeria (2000—2022), °C
Source: URL: tradingeconomics.com (assessed on: 29.10.2025).

This allows for estimation of the effects of AVTEMP and AVPERCIP (and other variables) on different points of the conditional inflation distribution, such as the lower or upper tails, not just the mean.

ALGERIAN ECONOMIC AND CLIMATIC SITUATION

Fig. 3 depicts a variety of movements in economic indices, notably inflation rates, between 2000 and 2002. After 2006, inflation rates ranged between 2 and 8%. Inflation hit 11% in 2012, and from 2017 to 2022, inflation rates increased discernibly and consistently, finally reaching a steady level of 10.3% in 2022.

Fig. 4 and Fig. 5 demonstrate the climate variable behavior in Algeria from 2000 to 2022. In 2003, there was a 1.4% increase in temperature, followed by a large 1.3% decrease in 2005. The era was characterized by a varied pattern of decline and climb, with the greatest growth rates of 1.8% in 2009 and 2014.

During the span of time between the years 2000 and 2006, there was a known progressive rise in the average rainfall, which ranged from 63 millimeters to 98 millimeters on average. After this time period, the rates of rainfall were characterized by a relative rise until the year 2014, and then a progressive reduction was recor-

Table 2. 0.25 Quantile Regression Results

INF	Coefficient	Std. err.	<i>t</i>	$p > t $	95% conf	Interval
AVTEMP	3.8331	2.3728	1.62	0.122	-1.1166	8.7828
AVPERCIP	0.0549	0.0321	1.71	0.103	-0.0121	0.1219
_const	-93.0284	57.0204	-1.63	0.118	-211.9711	25.9141

Source: Stata17 output.

Table 3. Quantile 0.50 (Median Regression) Results

INF	Coefficient	Std. err.	<i>t</i>	$p > t $	95% conf	Interval
AVTEMP	3.8040	3.5087	1.08	0.291	-3.5150	11.1231
AVPERCIP	0.0165	0.0475	0.35	0.732	-0.08265	0.1157
_const	-87.5493	84.3158	-1.04	0.311	-263.4292	88.3305

Source: Stata 17 output.

Table 4. Quantile 0.75 Regression Results

INF	Coefficient	Std. err.	<i>t</i>	$p > t $	95% conf	Interval
AVTEMP	2.2297	4.6323	0.48	0.635	-7.4331	11.8926
AVPERCIP	-0.0601	0.0627	-0.96	0.349	-0.1910	0.0707
_const	-42.4082	111.316	-0.38	0.707	-274.609	189.7929

Source: Stata 17 output.

ded until the year 2017, when the average value reached 69 millimeters. The year 2018 saw the recording of a great height of 95.1 millimeters. In the year 2022, it leveled out at a value of 61.96 millimeters.

RESULTS DISCUSSION

Inflation is a crucial indicator of economic security and, by extension, national security. Using the Stata 17 program and the Quantile regression model with three different regression strategies (0.25, 0.50, and 0.75), we will examine different scenarios to determine the nature of the relationship between climate-specific changes and inflation.

1. Quantile 0.25

Model Fit: The Pseudo $R^2 = 0.1721$ suggests a limited explanatory capability, indicating that the model accounts for roughly 17.21% of the variability in INF at the 25th quantile.

Coefficients:

- AVTEMP: Coefficient = 3.8331, $p = 0.122$. Suggests a positive association, but it is not statistically significant at the 5% level;
- AVPRECIP: Coefficient = 0.0549, $p = 0.103$. Indicates a small positive effect, but also not statistically significant;
- Constant: -93.03 , $p = 0.118$. The constant term is not statistically significant.

2. Quantile 0.50 (Median Regression)

a-Model Fit: with a lower Pseudo $R^2 = 0.0709$, the explanatory power is reduced when compared to the 25th quantile.

b-Coefficients:

- AVTEMP: Coefficient = 3.804, $p = 0.291$. Positive effect, but not significant;
- AVPRECIP: Coefficient = 0.0165, $p = 0.732$. Minimal positive impact, not significant;
- Constant: -87.55 , $p = 0.311$. Not significant.

3. Quantile 0.75

a-Model Fit: the Pseudo $R^2 = 0.1984$ indicates a marginally improved fit compared to the lower quantiles, yet it remains constrained in its explanatory capacity.

b-Coefficients:

- AVTEMP: Coefficient = 2.2297, $p = 0.635$. Positive but not statistically significant;
- AVPRECIP: Coefficient = -0.0602 , $p = 0.349$. A small negative association, not significant;
- Constant: -42.41 , $p = 0.707$. Not significant.

KEY OBSERVATIONS

a) **Significance:** Across all quantiles, neither AVTEMP nor AVPRECIP has a statistically significant impact on INF. This suggests that these variables may not strongly influence inflation, or the sample size of 23 observations might be limiting the statistical power;

b) **Pseudo R^2 :** The low values across quantiles indicate that the models do not capture much of the variability in INF. Additional variables or a larger dataset may improve the model's fit;

c) **Direction of effects:**

- AVTEMP generally shows a positive but non-significant effect on INF;
- AVPRECIP has inconsistent effects (positive in lower quantiles, negative in higher), but these are not statistically robust.

CONCLUSION

Using the quantile regression model, the findings in the current research accounted for the influence of climatic factors on inflation. The quantitative regression also brought up the element that underlines the necessity for Algeria to create an economic strategy that guarantees flexibility and stability under diverse conditions. Influenced by elements such as average temperature (AVTEMP), inflation is a critical part of national security, since it directly influences the buying power of individuals, social stability, and the overall economic environment. To ensure economic security that results in national security, Algeria must emphasize economic diversification beyond dependency on oil and gas and establish a more balanced and healthy economy. This involves fostering climate-resilient agriculture policy, investing in renewable energy, and growing export-oriented businesses via small and medium-sized firms. These initiatives will lessen the risks presented by climatic variability and global economic shocks, lower the susceptibility of the economy to inflationary pressures, and strengthen its capacity to serve national security goals.

Furthermore, national economic security necessitates the improvement of Algeria's institutional framework and infrastructure. Investing in education, skill development, and infrastructure improvement increases productivity and economic competitiveness. More importantly, it establishes the framework for long-term growth and development. Transparent government and robust social safety nets are equally vital for safeguarding disadvantaged communities from the harmful consequences of inflation, promoting social cohesion, and decreasing inequality. This is an essential component of Algerian public policy as mentioned by A. Chibi et al. (2022, 2025), and Y. Zahaf & A. Chibi (2024), within the framework of macro policies coordination to establish national stability.

Algeria can build a more resilient and inclusive economy by linking economic policies with national security concerns including food security, energy independence, and regional trade integration. These measures will not only address current inflationary concerns, but will also provide long-term stability and security in the face of changing global and local forces.

Research directions. The possible implementation of climatic factors in traditional models in which inflation is a dependent variable, especially for Algeria. Future research could integrate climate indicators into conventional inflation models for Algeria by incorporating temperature shocks, rainfall variability, and disaster frequency. Emphasis should be placed on transmission channels through food prices, energy subsidies, fiscal and monetary policy responses. While accounting for structural vulnerabilities and limited adaptive capacity.

REFERENCES

- Baldwin, D. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23, 5—26.
- Losman, D. (2001). Economic Security A National Security Folly? *Policy Analysis*. No. 409. P. 1—12.
- Leffler, M. (1990). National Security. *Journal of American History*. Vol. 77. Iss. 1. P. 143—152. <https://doi.org/10.2307/2078646>
- Cevik, S., Jalles, J. (2023). Eye of the Storm: The Impact of Climate Shocks on Inflation and Growth. *IMF Working Papers*. Vol. 2023. Iss. 087. 33 p. <https://doi.org/10.5089/9798400241307.001>
- Abidi, N., Herradi, M., Yontcheva, B., Dua, A. (2024). The Nexus of Climate and Monetary Policy: Evidence from the Middle East and Central Asia. *IMF Working Papers*. Vol. 2024. Iss. 090. 30 p. <https://doi.org/10.5089/9798400274459.001>
- Nickel, C., Kuik, F., Lis, E., Nicke, Ch. (2023). The impact of global warming on inflation: averages, seasonality and extremes. *ECB Working Paper Series*. No. 2821. 50 p. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2821~f008e5cb9c.en.pdf>
- Budebes, A., Cbuue, O., Gefic, B. (2025). Do Abnormal Weather Shocks Create an Inflationary Effect in the GCC Countries? *World Bank Working Paper*. 21 p. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/38dfa5b2441f09218fc8184bb327cdce-0280032025/original/Oguzhan-Cepni-Working-Paper.pdf>
- Sithole, M. (2025). Impact of Extreme Climate Change on Inflationary expectations and its Influence on SARB Macroeconomic Policy in South Africa. *MPRA Paper*. No. 125395. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/125395/>
- Chaoping Qi, Yu Ma, Meng Du, Xiaoxian Ma, Yuan Xu, Xiangjun Zhou (2025). Impacts of climate change on inflation: An analysis based on long and short term effects and pass-through mechanisms. *International Review of Economics & Finance*. Vol. 98. 103846. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2025.103846>
- Ilyasu, J., Mamman, S., Ahmed, U. (2023). Impact of climate change on output and inflation in Africa's largest economies. *Climate and Development*. Vol. 15. Iss. 10. P. 864—875. <https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2172315>
- Harb, M., Nashin, J. (2024). ALGERIA: Selected Issues. *IMF Country Report*. No. 24/89. 33 p. <https://doi.org/10.5089/9798400271922.002>
- Koenker, R., Hallock, K. (2001). Quantile Regression. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 15. No. 4. P. 143—156. <https://doi.org/10.1257/jep.15.4.143>
- Zahaf, Y., Chibi, A. (2022). The Impact of Unconventional Monetary Policy on Inflation in Algeria: An Empirical Study by Applying the ARDL Model. *Abaad iktisadia review*. Vol. 12. Iss. 2. P. 392—407. <https://doi.org/10.36539/1427-012-002-018>
- Zahaf, Y., Chibi, A. (2025). Price Level Determination: Examining Fiscal and Monetary Policies in Algeria through the Prisoner's Dilemma Perspective. *Empirical Economics Letters*. Vol. 24. No. 3. P. 73—88. URL: <http://www.eel.my100megs.com/volume-24-number-3.htm>
- Chibi, A., Zahaf, Y., Chekouri, S. (2024). Strategic Interaction Between Monetary and Fiscal Policy in Algeria: a Game Theory Approach. *International Journal of Business and Economic Studies*. Vol. 6. Iss. 4. P. 262—280. <https://doi.org/10.54821/uiecd.1539098>

Received on December 11, 2025

Reviewed on December 26, 2025

Revised on January 30, 2026

Signed for printing on February 09, 2026

Захаф Юсеф, канд. екон. наук
Університетський центр Магнії
а/с 600-13300, шосе Аль-Завія, район Аль-Шухада,
Магнія, Тлемсен, Алжир
Вафа Хаммумі, канд. екон. наук
Університетський центр Магнії
а/с 600-13300, шосе Аль-Завія, район Аль-Шухада,
Магнія, Тлемсен, Алжир

**КВАНТИЛЬНИЙ РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ
КЛІМАТИЧНОЇ ІНФЛЯЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ
СТАБІЛЬНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ АЛЖИРУ**

Досліджено зв'язок між інфляцією і метеорологічними факторами в Алжирі, країні, економіка якої дуже чутлива до кліматичних змін і коливань на світовому енергетичному ринку. Підкреслено вагомий вплив екологічних змінних на зміни й коливання цін. Це пояснюється тим, що стихійні лиха, пов'язані з кліматом, трапляються частіше і можуть завдати шкоди економіці. Розглянуто вплив коливань середньої температури й кількості опадів на інфляцію, надано пропозиції щодо формування політики, спрямовані на підвищення стабільності економіки, зміцнення національної безпеки і стимулювання диверсифікації економіки.

Для дослідження впливу кліматичних факторів за різних рівнів інфляції використано квантильний регресійний підхід, що забезпечило більш точний аналіз порівняно з традиційними методами з використанням середнього. Результати показали, що середня температура має значний вплив на інфляцію, поки та є низькою, а із зростанням інфляції цей вплив зменшується. Це свідчить про те, що кліматичний тиск сильніший, коли ситуація є стабільною. Натомість середня кількість опадів має незначний і нерівномірний вплив у всіх квантилях, що підкреслює її обмежений вплив на інфляційні тенденції у Алжирі. Ці результати вказують на те, що розробникам політики слід надавати ризикам, пов'язаним з температурою, пріоритетного значення в ухваленні рішень. У майбутніх дослідженнях можна буде враховувати кліматичні фактори в традиційних моделях, у яких інфляція є залежною змінною, особливо для Алжиру.

Ключові слова: *інфляція; національна безпека; зміни клімату; квантильна регресія; Алжир.*

Надійшла 11.12.2025
Прорецензована 26.12.2025
Доопрацьована 30.01.2026
Підписана до друку 09.02.2026



СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

INSURANCE AS A COMPONENT OF THE STATE'S FINANCIAL SYSTEM

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.086>

УДК 368.025.7/.8

JEL: G22, G32, G28, D81

Б.С. ЛУК'ЯНЧУК, аспірант

Волинський національний університет імені Лесі Українки

просп. Волі, 13, 43025, Луцьк, Україна

e-mail: bohdan.luk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1441-8068>

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ КОМПЛАЄНС-РИЗИКІВ У СТРАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розроблено цілісну модель організації обліку комплаєнс-ризиків у страхових компаніях з інтеграцією принципів сталого розвитку. Запропоновано розгорнуту таксономію комплаєнс-ризиків, сучасні методи їх ідентифікації, оцінювання і моніторингу, а також покрокову «дорожню карту» впровадження в рамках моделі «трьох ліній захисту». Окремо розглянуто принцип подвійної суттєвості й адаптацію моделі до українського страхового ринку в умовах євроінтеграції і гармонізації з відповідними міжнародними стандартами.

Ключові слова: комплаєнс-ризик; страхова діяльність; принципи сталого розвитку; «три лінії захисту»; подвійна суттєвість; міжнародні стандарти Solvency II і CSRD.

Страхові компанії традиційно функціонують у середовищі жорсткого правового регулювання, де нормативна база постійно еволюціонує під впливом національних органів нагляду (в Україні — Національного банку України) і міжнародних стандартів, таких як Solvency II¹, IDD чи

¹ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/138/oj> (дата звернення: 28.11.2025).

Ц и т у в а н н я: Лук'янчук, Б. (2026). Організація обліку комплаєнс-ризиків у страховій діяльності в контексті сталого розвитку. *Економіка України*. 69. 02(771). 86—95. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.086>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

CSRD². Водночас вони взаємодіють з великими масивами клієнтів (фізичними і юридичними особами), контрагентів (перестраховиками, брокерами) і посередників (агентами, дилерами), що створює багаторівневу мережу потенційних точок порушення. Будь-які відхилення від законодавчих, регуляторних чи внутрішніх етичних стандартів здатні запустити ланцюгову реакцію негативних наслідків: від прямих фінансових санкцій (штрафи до 10 % річного доходу за Загальним регламентом про захист даних (General Data Protection Regulation — GDPR) або AML-порушення) і судових позовів до системних репутаційних криз, масового відпливу клієнтів, падіння ринкових котирувань та істотного зменшення капіталізації. Наприклад, лише у 2023 р. європейські страховики сплатили понад 2,1 млрд євро штрафів за комплаєнс-порушення, а в Україні НБУ наклав санкції на 18 компаній за недоліки в захисті прав споживачів^{3,4}.

Паралельно глобальний порядок денний сталого розвитку (Цілі ООН, Європейський зелений курс (EU Green Deal), Паризька угода) формує нові імперативи: страховики повинні розробляти відповідальні продукти (наприклад, «зелене» страхування), виключати дискримінаційні практики в андеррайтингу (за віком, статтю, станом здоров'я), забезпечувати повну прозорість інвестиційної політики (зокрема, відмову від фінансування вугільної промисловості) й активно запобігати greenwashing — штучному завищенню екологічної привабливості продуктів чи портфелів^{5,6}. В Україні євроінтеграційні процеси (Угода про асоціацію, гармонізація з CSRD) роблять вимоги принципів сталого розвитку (Environmental, Social, and Governance — ESG) обов'язковими для доступу до європейських ринків перестрахування і капіталу.

За таких умов традиційний формальний підхід до обліку комплаєнс-ризиків — як суто документальної фіксації інцидентів — є недостатнім. Натомість необхідна системна, вимірювана й динамічна модель інтегрована в усі рівні бізнес-процесів: від андеррайтингу і продажів до інвестиційного менеджменту і корпоративного управління. Така модель має забезпечувати не лише реактивне реагування на порушення, а й проактивне прогнозування,

² Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on sustainability-related disclosures in the financial services sector (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/2088/oj> (дата звернення: 28.11.2025).

³ Річний звіт за 2024 рік. Національний банк України. 178 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2024.pdf

⁴ Основні тенденції страхового ринку України за підсумками 9 місяців 2024 року. ЛІСОУ. 2024. 12 груд. URL: <https://uainsur.com/osnovni-tendentsii-na-strakhovomurynku/> (дата звернення: 28.11.2025).

⁵ Біла книга з управління ESG ризиками у фінансовому секторі України. Київ, Національний банк України, 2025. 18 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Bila_knyga_2025_fin.pdf

⁶ On a joint path. Allianz Sustainability Report 2024, 2025. 18 p. URL: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/sustainabilityreport/2024/Allianz-SE-Sustainability-Report-2024-short-version.pdf

раннє виявлення і стратегічне управління ризиками в реальному часі, з урахуванням подвійної суттєвості ESG-факторів⁷.

Питання комплаєнсу в контексті страхової діяльності залишаються недостатньо висвітленими у вітчизняній науковій літературі та практичних розробках, що пояснюється відносно пізнім запровадженням цієї концепції в українському фінансовому секторі (особливо в небанківських установах). Хоча за останні роки з'явилися окремі цінні напрацювання вітчизняних авторів, більшість з яких присвячено переважно банківському сегменту або загальним аспектам комплаєнс-контролю у фінансових установах. Серед таких праць варто виокремити дослідження Я. Омельчука⁸, який розглядає комплаєнс як драйвер розвитку ESG-практик в Україні; Н. Москаленко (2018), яка аналізує теоретичні засади запровадження комплаєнс-контролю; М. Можаровського (2021), який здійснив теоретико-правовий аналіз комплаєнсу та його видів; О. Неізвєстної (2017), яка дослідила практичний досвід упровадження комплаєнс-процедур у страхових компаніях України; низки інших авторів. Однак навіть у цих працях специфіка страхової діяльності (андеррайтинг, посередницька мережа, перестраховування, інвестиційна політика страховиків) залишається поза глибоким системним аналізом, що створює суттєву прогалину в теоретичній базі для розробки спеціалізованих моделей управління комплаєнс-ризиками саме в страховому секторі.

На міжнародному рівні проблематика комплаєнс-ризиків у страхуванні активно розробляється в рамках ініціативи EIOPA. Окремо варто відзначити дослідження P. Durán Santomil і L. Otero González (2020) щодо системи урядування і безпеки та охорони в контексті Solvency II.

Отже, **мета статті** — теоретично обґрунтувати й розробити модель організації обліку комплаєнс-ризиків у страхових компаніях з урахуванням принципів сталого розвитку (ESG), зокрема, уточнити поняття «комплаєнс-ризик» у контексті специфіки страхового ринку, проаналізувати механізми інтеграції комплаєнс-системи з корпоративною ESG-стратегією і моделлю «трьох ліній захисту».

Для досягнення цієї мети було сформульовано розширений комплекс завдань: уточнити і контекстуалізувати поняття «комплаєнс-ризик» спеціально для страхового ринку з урахуванням його специфіки (андеррайтинг, посередництво, перестраховування); описати механізми інтеграції комплаєнс-системи з корпоративною ESG-стратегією, моделлю «трьох ліній захисту», внутрішнім аудитом і загальною системою Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) для банків і Own Risk and Solvency Assessment (ORSA) для страхових компаній — ICAAP/ORSA.

⁷ EIOPA Annual Report 2024. European Insurance and Occupational Pensions Authority. 2025. URL: https://www.eiopa.europa.eu/publications/annual-report-2024_en (дата звернення: 28.11.2025).

⁸ Омельчук Я. Комплаєнс як драйвер розвитку ESG в Україні. *LIGA:Biz*. 2024. 17 січ. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/224952_komplans-yak-drayver-rozvitku-esg-v-ukran (дата звернення: 28.11.2025).

У контексті страхової діяльності комплаєнс-ризик доцільно визначати як імовірність настання негативних подій (фінансових втрат, юридичних санкцій або репутаційного збитку), що виникають унаслідок невиконання зовнішніх законодавчих і регуляторних вимог, настанов внутрішньої політики компанії чи загальноприйнятих етичних стандартів (Москаленко, 2018; Можаровський, 2021; Неизвестна, 2017). Це поняття охоплює широкий спектр порушень: від недоліків у сфері захисту прав споживачів (miss-selling, непрозорі умови договорів) і протидії відмиванню коштів (anti-money laundering and countering the financing of terrorism — AML/CFT) до фальсифікації ESG-заяв, невідповідності інвестиційних практик принципам сталого розвитку чи системних зловживань у корпоративному управлінні. Таке трактування дозволяє розглядати комплаєнс-ризик не як ізольовану категорію, а як інтегральний елемент загальної системи ризик-менеджменту, що пронизує всі бізнес-процеси страховика — від андеррайтингу і продажів до інвестиційного портфеля й взаємодії з посередниками.

Організація обліку комплаєнс-ризиків вимагає створення комплексної, структурованої системи, яка включає не лише реєстрацію інцидентів, але і їх класифікацію, безперервний моніторинг, аналіз та формування звітності для всіх рівнів управління. Основна мета такої системи — не обмежуватися реактивною фіксацією подій, а забезпечити проактивне формування аналітичної бази даних, що слугуватиме основою для стратегічного ухвалення рішень, коригування бізнес-процесів і запобігання кризам⁹. У цифрову епоху ця система має бути інтегрованою з ІТ-інфраструктурою, підтримувати автоматизоване збирання даних і генерувати дашборди в реальному часі.

Контекст сталого розвитку додає до комплаєнс-ризиків принципово новий вимір, структурований за трьома компонентами ESG: екологічним (E), соціальним (S) і управлінським (G). Кожен з них формує унікальні виклики для страховиків: екологічний — запобігання маніпуляціям із «зеленими» інвестиціями, виключення фінансування вугільної чи нафтової промисловості; соціальний — гарантування справедливих умов страхування, недопущення дискримінації за віком, статтю чи станом здоров'я, забезпечення доступності продуктів для вразливих груп; управлінський — підтримку незалежності комплаєнс-функції, прозорість винагород, уникнення конфліктів інтересів у раді директорів. ESG перетворюється з «м'якого» фактора на жорстку регуляторну вимогу (CSRD, EU Taxonomy), що робить облік відповідних ризиків обов'язковим.

Методологічна база дослідження ґрунтується на сучасних інструментах ризик-менеджменту: RCSA (самооцінка ризиків і контролів), процесний підхід до мапування бізнес-процесів, сценарний аналіз (stress testing комплаєнс-сценаріїв), використання метрик KCI (ключові показники конт-

⁹ Омельчук Я. Комплаєнс як драйвер розвитку ESG в Україні. *LIGA:Biz*. 2024. 17 січ. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/224952_komplans-yak-drayver-rozvitku-esg-v-ukran (дата звернення: 28.11.2025).

ролю) і KRI (ключові індикатори ризику), а також інтеграція з моделлю «трьох ліній захисту» і принципом подвійної суттєвості¹⁰. Такий підхід забезпечує не лише відповідність регуляторним стандартам — Solvency II, ORSA (Durán Santomil, Otero González, 2020), а й створення динамічної, адаптивної системи управління.

Комплаєнс-ризик у сучасних умовах діяльності страхових компаній займає особливе місце в ієрархії ризиків, оскільки має багато точок перетину з іншими категоріями. Практично кожне порушення регуляторного чи етичного характеру одночасно активує кілька вимірів: юридичний (штрафи, позови), фінансовий (зменшення капіталу, зростання резервів), операційний (порушення процесів, необхідність розслідувань) і репутаційний (втрата довіри клієнтів, падіння ринкової вартості). Наприклад, неналежне поінформування клієнта про виключення з договору може призвести до: а) штрафу від НБУ (правовий ризик); б) масових відмов від його пролонгації (репутаційний); в) перевантаження служби скарг і внутрішнього розслідування (операційний)¹¹. Такі крос-ефекти роблять комплаєнс-ризик системоутворюючим. Водночас, попри це, комплаєнс-ризик необхідно виокремлювати як самостійну категорію в ризик-універсумі страховика, що обґрунтовано його унікальною природою: джерела (регуляторні зміни, етичні норми), тригери (внутрішні політики, зовнішні перевірки) і методи управління (комплаєнс-програми, навчання, автоматизований моніторинг) відрізняються від класичних кредитних чи ринкових ризиків. Більше того, саме комплаєнс-ризики найчастіше стають каталізатором системних криз у фінансовому секторі: реалізація одного порушення може призвести до регуляторного втручання, накладання санкцій, призупинення діяльності чи навіть відкликання ліцензії (Можаровський, 2021).

Виділення комплаєнс-ризиків у окрему категорію відкриває можливість для застосування спеціалізованих метрик і показників: частота порушень, рівень відповідності KYC, кількість скарг на greenwashing тощо. Ці дані інтегруються в загальну систему оцінки капіталу (ICAAP/ORSA), планування безперервності бізнесу (Business Continuity Planning — BCP) і стратегічне планування, формуючи цілісний ризик-профіль, що охоплює як фінансові, так і нефінансові аспекти (Durán Santomil, Otero González, 2020). Такий підхід відповідає вимогам Solvency II і готує компанію до CSRD.

Ефективне управління комплаєнс-ризиком неможливе без упровадження і чіткого функціонування моделі «трьох ліній захисту» (three lines model), яка є міжнародно визнаним стандартом організації системи внутрішнього

¹⁰ COSO Enterprise Risk Management — Integrating with Strategy and Performance. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2017. *Coso*. URL: <https://www.coso.org/guidance-erm> (дата звернення: 28.11.2025).

¹¹ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/138/oj> (дата звернення: 28.11.2025).

контролю і ризик-менеджменту й забезпечує чіткий розподіл повноважень, відповідальності та незалежності на всіх рівнях компанії.

Перша лінія захисту — це операційні підрозділи, які безпосередньо генерують ризики в повсякденній діяльності: андеррайтинг, продаж страхових продуктів, інвестиційний департамент, робота з посередниками і клієнтами, розрахунково-клірингові операції тощо. Саме вони є первинними «власниками» комплаєнс-ризиків (risk owners) і зобов'язані здійснювати щоденний оперативний контроль: перевіряти відповідність угод регуляторним вимогам, дотримуватися процедур KYC/AML, забезпечувати прозорість умов договорів, уникати miss-selling, виконувати внутрішні політики з етичного андеррайтингу і ESG-вимог. Перша лінія відповідає за первинну ідентифікацію ризиків, упровадження превентивного контролю і негайне реагування на інциденти.

Друга лінія захисту — це незалежна комплаєнс-функція (Compliance Department / Chief Compliance Officer), а також інші функції ризик-менеджменту і юридичний департамент (у частині регуляторного комплаєнсу). Вона не займається безпосередньою операційною діяльністю, але здійснює нагляд за першою лінією: розробляє й актуалізує комплаєнс-політики, кодекси етики, процедури протидії greenwashing; проводить регулярний моніторинг і тестування контролю; організовує обов'язкове навчання персоналу; консультує бізнес-підрозділи з питань відповідності новим регуляторним вимогам (зокрема, Solvency II, CSRD, GDPR); веде реєстр комплаєнс-інцидентів і формує зведену звітність для правління й наглядової ради.

Третя лінія захисту — внутрішній аудит (Internal Audit), який залишається повністю незалежним як від першої, так і від другої ліній і підпорядковується виключно комітету з аудиту наглядової ради. Внутрішній аудит періодично проводить незалежне оцінювання адекватності й ефективності всієї системи комплаєнс-контролю, перевіряє якість виконання функцій другої лінії, виявляє системні прогалини, конфлікти інтересів або недостатню незалежність комплаєнс-функції, формулює обов'язкові рекомендації і відстежує терміни їх реалізації.

Ця трирівнева модель, офіційно рекомендована Інститутом внутрішніх аудиторів (Institute of Internal Auditors — ІІА) і Європейським органом страхового нагляду ЕІОРА, забезпечує баланс між операційною гнучкістю бізнес-підрозділів і жорстким, об'єктивним контролем, мінімізує ризик «сліпих зон» і створює культуру спільної відповідальності за комплаєнс на всіх рівнях організації. В українських страхових компаніях упровадження саме такої структури є не лише найкращою практикою, а й обов'язковою умовою майбутньої гармонізації з Solvency II і успішного проходження оцінювання регулятором.

Для системного управління комплаєнс-ризиками, яке вимагає їх чіткої класифікації — адаптованої до страхового сектору таксономії (Можаровський, 2021), запропоновано такі ключові категорії:

регуляторний комплаєнс — дотримання ліцензійних умов, пруденційних нормативів, правил звітності й стандартів продажу;

захист прав споживачів — прозорість продуктів, запобігання miss-selling, справедливість виплат, уникнення нав'язування;

AML/CFT і санкції — KYC, скринінг, контроль транскордонних операцій, дотримання санкційних списків;

захист даних і цифрові технології — відповідність GDPR, безпека big data, етичне використання ІІІ в андеррайтингу;

ESG-ризики і greenwashing — некоректні заяви, невідповідність інвестицій ESG-політиці;

етичний андеррайтинг — дискримінація, непропорційні відмови, конфлікти інтересів;

комплаєнс посередницької мережі — контроль агентів / брокерів, делегування, прозорість комісій;

корпоративне управління — незалежність ради, прозорість винагород, запобігання інсайдерським операціям (insider dealing).

Ця таксономія є основою для побудови реєстру ризиків, визначення KRI/KCI та інтеграції з ESG-стратегією.

Водночас комплаєнс-ризики завжди мають дві сторони — зовнішню (екзогенну) і внутрішню (ендогенну). Зовнішній тиск існує завжди, але чи призведе він до катастрофи, залежить виключно від внутрішніх слабкостей компанії.

Зовнішні (екзогенні) джерела тиску:

- НБУ: нові вимоги щодо AML, санкційного комплаєнсу, звітності, ESG-розкриття;
- європейські регуляції (SFDR, CSRD, EU Taxonomy) — обов'язкові для компаній з європейськими власниками чи перестраховиками;
- американські санкції (OFAC) і стандарти FATF;
- міжнародні перестраховики (компанії Munich Re, Swiss Re тощо) — детально перевіряють комплаєнс перед кожним продовженням договору;
- майбутній перехід до режиму, подібного до Solvency II, — капітал залежатиме від якості управління всіма ризиками, включно з комплаєнсом.

Порушення в Україні може миттєво вдарити по всій міжнародній групі.

Внутрішні (ендогенні) слабкості (тобто те, що залежить тільки від компанії):

- корпоративна культура і етичні норми (Tone from the Top): якщо головне — продажі, а комплаєнс — «гальмо», система залишається формальною;
- люди: брак кваліфікованих кадрів, слабе навчання, висока плинність;
- техніка: ручна перевірка санкційних списків, облік в Excel, відсутність автоматизації (Шевчук, Петренко, 2025);
- місце комплаєнсу в структурі: підпорядкування юристам чи аудиту, відсутність прямого доступу до правління, неінтегрованість в управління ризиками підприємства (Enterprise Risk Management — ERM).

Саме внутрішні недоліки перетворюють зовнішні вимоги на штрафи, втрату партнерів і репутаційні катастрофи.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне дослідження дозволило отримати ряд результатів.

1. Уточнено поняття «комплаєнс-ризик» для страхового ринку України з урахуванням його специфіки (андеррайтинг, посередництво, перестраховування). Комплаєнс-ризик визначено як імовірність настання негативних подій (фінансових втрат, юридичних санкцій чи репутаційного збитку), спричинених невиконанням зовнішніх регуляторних вимог, внутрішньої політики або етичних стандартів, включаючи захист прав споживачів, протидію відмиванню коштів, а також фальсифікацію ESG-заяв.

2. Обґрунтовано місце комплаєнс-ризиків у ієрархії ризиків страхових компаній як самостійної категорії, що має багато точок перетину з юридичними, фінансовими, операційними і репутаційними ризиками. Доведено, що комплаєнс-ризик є системоутворюючим елементом ризик-менеджменту, здатним виступати каталізатором криз, що вимагає його виокремлення для застосування спеціалізованих методів управління.

3. Розглянуто адаптовану до страхового сектору таксономію комплаєнс-ризиків, яка включає вісім ключових категорій: регуляторний комплаєнс, захист прав споживачів, AML/CFT і санкції, захист даних і цифрові технології, ESG-ризиків і greenwashing, етичний андеррайтинг, комплаєнс посередницької мережі, корпоративне управління. Запропонована таксономія слугує основою для побудови реєстрів ризиків та інтеграції з системою оцінювання капіталу (ICAAP/ORSA).

4. Проаналізовано механізми інтеграції комплаєнс-системи з принципами сталого розвитку, що додає нового виміру обліку ризиків через екологічний, соціальний і управлінський компоненти. Встановлено, що ESG перетворюється на жорстку регуляторну вимогу (CSRD, EU Taxonomy), що робить облік відповідних комплаєнс-ризиків обов'язковим елементом корпоративної стратегії.

5. Обґрунтовано необхідність застосування моделі «трьох ліній захисту» (за стандартами ІА і ЕІОРА) як базової структури для організації комплаєнс-контролю в страхових компаніях. Визначено роль кожної лінії (операційні підрозділи, комплаєнс-функція і ризик-менеджмент, внутрішній аудит) у забезпеченні незалежності, проактивного моніторингу й культури відповідності.

Отримані результати формують теоретичну основу для подальшого розвитку систем комплаєнс-менеджменту в українських страхових компаніях, сприяючи підвищенню їх стійкості й відповідності міжнародним стандартам. Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну верифікацію запропонованої таксономії і концептуальних засад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Москаленко, Н. (2018). Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. Вип. 2. С. 106—112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_17

- Можаровський, М. (2021). Теоретико-правовий аналіз визначення поняття «комплаєнс» та його видів. *Право*. № 2. С. 139—148. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2021.2.21>
- Неізнана, О. (2017). Дослідження практики комплаєнс у страхових компаніях України. *Актуальні проблеми економіки*. № 3. С. 267—273. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ape_2017_3_32
- Durán Santomil, P., Otero González, L. (2020). Enterprise risk management and Solvency II: The system of governance and the Own Risk and Solvency Assessment. *The Journal of Risk Finance*. No. 21(4). P. 317—332. <https://doi.org/10.1108/JRF-09-2019-0183>

Надійшла 29.10.2025

Прорецензована 27.11.2025

Доопрацьована 15.12.2025

Підписана до друку 23.12.2025

REFERENCES

- Moskalenko, N. (2018). Theoretical aspects of introduction of complex control in Ukraine. *Economic herald. Series: Finance, accounting, taxation*. Vol. 2. P. 106—112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_17 [in Ukrainian].
- Mozharovskyi, M. (2021). Theoretical and legal analysis of “compliance” definition and its types. *Law.ua*. No. 2. P. 139—148. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2021.2.21> [in Ukrainian].
- Neizviestna, O. (2017). Research on the compliance practice in insurance companies of Ukraine. *Actual Problems of Economics*. No. 3. P. 267—273. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ape_2017_3_32 [in Ukrainian].
- Durán Santomil, P., Otero González, L. (2020). Enterprise risk management and Solvency II: The system of governance and the Own Risk and Solvency Assessment. *The Journal of Risk Finance*. No. 21(4). P. 317—332. <https://doi.org/10.1108/JRF-09-2019-0183>

Received on October 29, 2025

Reviewed on November 27, 2025

Revised on December 15, 2025

Signed for printing on December 23, 2025

Bohdan Lukianchuk, PhD Student
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Ave., Lutsk, 43025, Ukraine

ORGANIZATION OF COMPLIANCE
RISK ACCOUNTING IN INSURANCE ACTIVITIES
IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Under the modern conditions of globalized financial market, insurance companies face complex challenges associated with functioning in a highly regulated legal field, where any deviations from regulatory requirements can cause systemic consequences. Compliance risks in this context become a critical factor that directly determines the level of financial resilience, preservation of reputation capital and long-term competitiveness of the institution.

A holistic model of the organization of compliance risk accounting in insurance activities, which organically integrates the environmental, social and governance (ESG) principles as a strategic imperative of modern business, has been developed. The conceptual apparatus, evolution of definitions and specifics of compliance risk in the insurance sector have been analyzed in detail; an extensive taxonomy of risks taking into account their intersection with operational, legal and reputational dimensions is presented; modern methods of identification, assessment and continuous monitoring are described, including relevant tools and scenario analysis. Particular attention is paid to the construction of structured risk registers, the definition and implementation of key compliance control (KCI) and risk (KRI) indicators as well as the integration of the system with the “three lines of defense” model, internal audit and corporate ESG strategy.

A step-by-step “roadmap” for the implementation of the model is proposed. The principle of double materiality as a tool for transparent non-financial reporting that takes into account the financial impact of ESG factors on the company is considered separately. Ways of adapting the proposed model to the specifics of Ukrainian insurance market in the context of active European integration, harmonization with EU directives (in particular, Solvency II, CSRD) and the need to counter new challenges, such as greenwashing, cyber threats and sanctions regimes, are presented.

Keywords: *compliance risk; insurance activities; environmental, social and governance principles; “three lines of defense”; double materiality; international standards Solvency II and CSRD.*

**ВІДОМИЙ ВЧЕНИЙ-ЕКОНОМІСТ,
ПЕДАГОГ, ДОСЛІДНИК: ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ШЕВЧУКА (1955—2025)**



15 листопада 2025 р. відійшов у вічність Володимир Олександрович Шевчук, доктор економічних наук, професор, багаторічний голова Наукового товариства імені Сергія Подолинського, відомий дослідник української економічної думки, учений, педагог, людина високої інтелігентності та моралі. Його відхід став неоправною втратою для академічної спільноти України, колег, учнів і всіх, хто знав його як людину глибинного інтелекту, високої принциповості й щирої доброти.

Володимир Олександрович Шевчук народився 19 квітня 1955 р. в с. Погоріла Теплицького району Вінницької області в родині селян. Закінчив Львівський торговельно-економічний інститут (нині — Львівська комерційна академія), у якому навчався з 1973 по 1977 р. за спеціальністю «Бухгалтерський облік». Кандидатську дисертацію захистив у 1986 р., докторську — у 1999-му; 2003-го йому присуджено звання професора. Тривалий час він працював у Національній академії статистики, обліку та аудиту на посадах професора, завідувача кафедри і проректора.

Предметом фахових інтересів Володимира Олександровича були бухгалтерський облік, фінансовий контроль і економічний аналіз. Він також входив до кола українських і зарубіжних науковців, які займаються проблематикою фізичної економії. У його науковому доробку понад 200 праць. Результати його досліджень висвітлено в наукових монографіях і навчальних виданнях, статтях у енциклопедичних, фахових, періодичних та інших виданнях.

Професор Володимир Шевчук був співавтором ряду фундаментальних монографій: «Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери» (2011); «Футурологія і прогностичні ідеї фізичної економії» (2012); «Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання» (2013). Ним опубліковано ряд статей у таких журналах, як «Економіст», «Бухгалтерський облік і

аудит», «Економіка України», «Економіка АПК», «Фінанси України». Він був членом редакційних колегій наукових видань «Економіст» і «Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту» (заступник головного редактора).

Володимир Олександрович входив до Бюро відділення аграрної економіки і продовольства НААН України і до складу спеціалізованих учених рад; належав до ініціаторів і організаторів різних міжнародних конференцій та круглих столів з актуальних питань розвитку української економіки, активно долучався до їх обговорення в ЗМІ. Поряд з освітньою підготовкою майбутніх економістів він готував наукові кадри. Під його керівництвом захищено сім докторських і 17 кандидатських дисертацій.

Професор Володимир Шевчук брав участь у громадській роботі: був депутатом Печерської районної ради у м. Києві (1990—2002); з 2000 р. і до останніх днів життя — незмінним головою Наукового товариства імені Сергія Подолинського, яке гуртує подвижників ідей української школи фізичної економії. Володимир Олександрович був почесним академіком Національної академії статистики, обліку та аудиту; відзначений нагородами Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України і Київського міського голови.

У своїй діяльності Володимир Олександрович Шевчук поєднував економічну теорію, статистику, бухгалтерський облік, а також з глибоким інтересом вивчав історичне коріння української соціально-економічної думки. Значну частину свого життя він присвятив вивченню і популяризації ідей Сергія Подолинського і Миколи Руденка, двох мислителів, які заклали підвалини альтернативної, енергетичної парадигми розвитку економіки. Особливою сторінкою в його діяльності була робота як багаторічного голови Наукового товариства імені Сергія Подолинського. Під його керівництвом Наукове товариство не лише вивчало спадщину Подолинського, а й продовжувало справу Миколи Даниловича Руденка — українського письменника, правозахисника, дисидента, з ініціативи якого це товариство було створене. В.О. Шевчук поширював вчення Миколи Руденка та ідеї його фундаментальної праці «Енергія прогресу», роблячи їх доступними для сучасної академічної аудиторії, відстоював право Руденка бути визнаним як оригінальний український економічний мислитель, ідеї якого випередили свій час.

Під керівництвом В.О. Шевчука Наукове товариство імені Сергія Подолинського стало активним науковим центром: проводилися конференції, круглі столи, публікувалися збірники наукових праць, підтримувалися молоді дослідники, велась робота із збереження та поширення праць Руденка і Подолинського. У багатьох містах України були створені філіали Наукового товариства імені Сергія Подолинського, продовжувалася популяризація української альтернативної економічної думки — на жаль, некомфортної, але інтелектуально чесної і орієнтованої на реальний прогрес суспільства.

За традицією вшанування пам'яті Героя України, лауреата Шевченківської премії Миколи Руденка Науковим товариством імені Сергія Подолин-

ського 19 грудня, у день народження мислителя, проводяться щорічні Руденківські читання. У 2025 р. вони були присвячені пам'яті Миколи Руденка і відходу у вічність Володимира Шевчука. З великою теплотою й почуттям глибокої поваги до українських інтелектуалів Миколи Руденка і Володимира Шевчука говорили у своїх виступах учасники круглого столу: Володимир Максимюк (д-р фіз.-мат. наук, с. н. с. Інституту механіки імені С.П. Тимошенка НАН України), Вікторія Небрат (д-р екон. наук, зав. відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»), Наталія Супрун (д-р екон. наук, проф., г. н. с. відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»), Лідія Гринів (д-р екон. наук, проф. кафедри економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка); Людмила Воробйова (канд. екон. наук, доц., зав. сектору відділу соціокультурних комунікацій Наукової бібліотеки імені М.В. Довнар-Запольського КНЕУ імені Вадима Гетьмана); Тетяна Ніколаєва (канд. істор. наук, доц., проф. кафедри політичних технологій КНЕУ імені Вадима Гетьмана, директорка музею історії університету), модератор заходу Володимир Цаповський (голова правління Клубу органічного землеробства Закарпаття, журналіст). З великим інтересом про ідеї фізичної економії говорила у своєму виступі Тетяна Добиш (студентка Національного університету «Киево-Могилянська академія»).

Світла пам'ять про Володимира Олександровича Шевчука залишиться в його численних працях, серцях колег і учнів, а також у подальшій діяльності Наукового товариства імені Сергія Подолинського. Його внесок у розвиток української економічної думки є непересічним, а його ім'я назавжди залишиться серед тих, хто формував інтелектуальну основу майбутнього незалежної України.

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИКА

Доступ до змісту журналу. Журнал «Економіка України» розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. Відкритий доступ до повних версій статей журналу є на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського відразу після їх розміщення.

Принципи. Редакційна політика журналу заснована на принципах об'єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов'язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору на використання твору).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

Етика публікацій. Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов'язання редакційної колегії журналу

1. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
2. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне «сліпе» рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов'язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
3. Редакційна колегія оцінює рукописи щодо їх наукового змісту без будь-яких расових, гендерних, сексуальних, релігійних, етнічних або політичних упереджень. Вона виносить об'єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
4. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю або в тексті виявлено плагіат.
5. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
6. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
7. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов'язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
8. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов'язково необхідними є посилання на першоджерело.
9. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об'єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов'язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHICS

Access to the contents of the journal. The journal «Economy of Ukraine» is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The open access to the full versions of articles are on the journal's site and on the site of the Vernadsky National Library of Ukraine immediately after their posting.

Principles. The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License agreement for the use of the work with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

Ethics of publications. The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethical rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
2. All scientific materials pass the careful selection and the «blind» reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
3. The Editorial Board evaluates manuscripts for their scientific content without any racial, gender, sexual, religious, ethnic or political bias, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
4. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal or plagiarism is detected in the text.
5. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
6. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
7. The editorial staff provides no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
8. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
9. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

ТРИВАЄ ПЕРЕДПЛАТА
на 2026 рік

За Каталогом видань України «Преса поштою»:

- у відділеннях поштового зв'язку
- в операційних залах поштамтів у пунктах приймання передплати
- через сервіс Укрпошти «Онлайн-передплата»

Передплатний індекс 74158



Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 2 від 16.02.2026 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes No. 2 of February 16, 2026)

При передруку посилання на журнал «Економіка України» обов'язкове
While using refer to «Economy of Ukraine» is obligatory

Адреса редакції:

01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26, кім. 602

тел. +38 (044) 280-12-34

E-mail: econom-ukraine@ukr.net

<https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/index>

Редактор *І.В. Корнієнко*

Перекладач *А.О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *К.М. Васильковська*

Підп. до друку 19.02.2026. Формат 70 × 108/16.

Гарн. Minion Pro. Тираж 115 прим.

Видавець і виготовлювач: ВД «Академперіодика» НАН України, 01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.

Свідчення суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001.

